

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cijelu arku. — Cijena mu je za Zagreb na cijelu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cijelu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VI.

Duševna djelovanja.

Čuvstva.

Čitajući Darwina o duševnih pojavah u životinjah, kako on njihov život slika, njihova duševna djelovanja razabire i prisposoblja s ljudskim životom, lasno bi te uputio, ako nisi jako vješt u mudroslovju i svestrano izobražen, da životinja nije drugo već prva slika čovjeka, koju je narav malo po malo usavršila. Osobito ako si nagao u sudu te nerazmišljaš mnogo, koliko vriedi znanstveno koja misao, onda će ti Darwin tako vješto i liepo svoje misli predstaviti, te nećeš ni slutiti, da bi mogle biti neistinite. Pače ako se nisi priučio neutrudljivim naporom dane i dane samo o jednom zamršenom pojavu narave razmišljati i u njezine tajne dubljine višeput zaroniti, makar kadikad bez uspjeha, onda nećeš moći sám uvidjeti, što je u njegovih mislih istinito, dvojbeno, što pako nimalo valjano. Darwin je sve svoje misli i nazore tako mudro udesio, kao što on sam priznaje ¹⁾ da idu uvijek u prilog njegovim načelom, i da pristaju uz njegov sustav. Mi ćemo dakle redom sva duševna djelovanja životinja iztraživati, da vidimo, što se može iz njih znanstveno zaključiti. Nećemo se strogo držati znanstvenoga sustava psihologije niti običnoga reda sliediti, jer nepišemo ovdje psihologije, već ju predpostavljamo; nu ipak ćemo

nastojati, da stvar tako predstavimo, da bude i prama našoj svrsi, a da ju opet mogu i oni razumjeti, koji mnogo o psihologiji neznadu. Mi ćemo sliedom sliediti Darwina, neizpuštajući ničesa, neugibajući se nikakvoj težkoći. Nitko neće tajiti, da imaju toli u čovjeku koli u životinji vrlo važnu ulogu oni duševni pojavi, koje poznajemo pod obćenitim imenom „čuvstva.“ Njimi je sav život prepleten; ona se u sva skoro i viša i niža djelovanja to nutarnja to vanjska upliću. Zato je morao i Darwin o njih rieč povesti; ali žalibože tako površno i neznanstveno, da se moramo čuditi, kako je on mogao takc važne pojave toli čovječje koli životinjske narave onako bezbrižno preletjeti, dočim je sigurno znao, da ovo iztraživanje duboko zasieca u njegov sustav, i da će njegovo djelo nesamo neuki čitati nego i učenjaci mozgati. Ja mislim, da je on hotice izabrao ovaj način pisanja o čuvstvih bojeći se, da bi mogao doći na mnoge zapreke, kojim se on rado i vrlo vješto umije uklanjati. Budući da nam samo do istine stoji, to ćemo nežaleći truda sve potanko odkriti, da se vidi, na čijoj je strani pravo.

Darwin čisto naprosto tvrdi, da imaju životinje sva ona čuvstva, koja opažamo i u čovjeka, pa bez svakoga znanstvenoga veza nabraja razna čuvstva, a za dokaz navodi dva ili tri gdjekad dosta shodna primjera ¹⁾, pa onda misli da je stvar na čisto izvedena i da je podpuno osvjedočio i onoga, koj se je godine i godine mučio razmišljavajuć ove zanimive pojave. Tko je razmišljavao o čuvstvih, zna, kako je teško o njih razpravljati, i kako se muče učenjaci, da ih bar donekle protumače i u nekakav sustav stave. Prije nego o pojedinih čuvstvih, koja Darwin

¹⁾ Da keine Eintheilung der geistigen Fähigkeiten ganz allgemein angenommen worden ist, werde ich meine Bemerkungen in einer meinen Zwecken am meisten dienenden Weise anordnen, und werde diejenigen Thatsachen auswählen, welche mich am meisten frappirt haben, in der Hoffnung, dass sie auch auf den Leser ihre Wirkung äussern werden. Die Abst. d. Mensch. I. B. Cap. 2. S. 29.

¹⁾ Die Abstammung des Menschen. I. B. I. Th. Cap. 2. S. 33.

nabraja, govor povedemo, moramo njeke točke iztaknuti, da nas može svatko shvatiti u tako zamršenoj stvari. Mislím, da će se i Darwinu dopasti, ako samo ono iztaknemo, što se na faktih osniva, i onimi se izrazi poslužimo, koji će i njemu biti po volji, ne držeći se unapriéd nikakova mudroslovnoga sustava. Poštenije istini za volju nemožemo postupati. Ako samo površno razmotrimo čúvstva, uvidjeti ćemo na prvi mah, da svako zavisi o spoznavajućoj sili: „Nihil volitum nisi praecognitum“ rekli su već stari. Nu buduć da isti Darwin razlikuje višu i nižu spoznavajuću silu zato moramo prema njím razlikovati dva reda čúvstva. Sigurno drugo je ono čúvstvo radosti, koje je imao, kako pripovieda Plutarch, Archimedes, kada je, dokućiv u kupalištu njeku matematičku istinu, tako bio veseo, da je gol bježao kući i čisto zanesen od radosti vikao: našao sam! našao sam!! A drugo je ona radost, koju tko čúti dobro jedući i pijući. Tako se i pas veseli, kada vidi gospodara, kad glodje kost, kad zanjuši zeca i tako dalje. Kao što imademo silu spoznanja tako imamo i silu htienja te možemo njihovo djelovanje ozvati naprosto htienje. Predmet htienja zove se dobro. Pitaj se sama, što hoćeš, i odgovoriti ćeš si: ono što je dobro. Nu buduć da ima jako različnih dobara te ih mi spoznajemo različitim silami, kao što smo prije rekli, zato možemo i moramo razlikovati htienje. Htienje u obće nije drugo nego gibanje duše za onim, što je dobro. Mi razlikujemo više i niže htienje. Više se zove volja. O njoj ćemo govoriti na široko kasnije, kada budemo razpravljali pitanje o slobodnoj volji. Za sada velimo samo to, česa nemože ni Darwin tajiti, da imamo neko više i niže htienje (appetitus rationalis, appetitus sensitivus). Nu buduć da se po našem sudu čúvstvo osniva i potiče od htienja ¹⁾, zato moramo razlikovati po različnom htienju i različna čúvstva. Drugo je čúvstvo, ako tko radi izgubljenoga poštenja plače, a drugo, ako jauče, što su mu uda od zime ukočena. Znam jako dobro, da poslje Kanta mnogi psiholozi ²⁾ misle, da je

sila čúvstva posve različna od htienja. Što se naše razprave tiče, mi za ovo pitanje sada nemarkimo. Sigurno je to, da pojavi čúvstva pokazuju, da su čúvstvo i htienje najuže spojena, i da jedno utiče u drugo tako, da ih (in concreto) nije moći razdvojiti. Ima dakle čúvstva, koja potiču od višega, a opet druga, koja potiču od nižega htienja; ako je dobro, za kojím težimo, izvan obsega nižih spoznavajućih sila, čúvstvo pripada višemu htienju, drugčije nižemu.

Čúvstvo, koje ima svoje sielo u višem htienju te od njega potiče, može uplivati na niže htienje, da se i u njem porodi čúvstvo, ako niža spoznavajuća sila može ono dobro, za kojím teži više htienje, na koj god način privući u svoj obseg. Nasuprot može čúvstvo, koje potiče od nižega htienja, tako uplivati na više htienje, da se ono slobodnom odlukom u gibanje stavi, te se ili povede za onim čúvstvom nižega htienja, koje kroz višu spoznavajuću silu kao dobro prihvatí; ili mu se pako protivi, i u tom slučaju nastaje onaj znameniti pojav, koj je poznat pod imenom nutarnja duševna borba medju nižim i višim htienjem. Toga pojava nije moći kod životinje opaziti. U toj borbi svlada više htienje a) ili tako, da se samo nestavi u gibanje za dobrom; b) ili pako da nižu spoznavajuću silu skrene na drugi predmet i tím poda drugi pravac nižemu htienju; c) ili napokon da obustavi izvršne sile.

Valja dobro razlikovati čúvstvo (Gefühl) od nutarnjega ili vanjskoga osjećanja (Empfindung). Tu su razliku neki učenjaci preneglo sudeći pomeli, i zato su i njihove misli pometene. Po duševnoj sili osjećanja doznajemo, što u nas ili izvan nas biva, dočim je čúvstvo nutarnji učinak, koj izvire iz hotećih sila, premda su (in concreto) čisto uzko spojena, ili bolje ujedinjena. Nadalje valja znati, da je svako čúvstvo povoljno i nepovoljno (angenehm oder unangenehm), nu povoljnost ili nepovoljnost nije samo po sebi čúvstvo već njegova vlastitost. Da nas nebi tko zlo razumio, kad govorimo o različnih duševnih silah, mi ih razlikujemo samo po različnih učincih neobzirujući se za sada na ništa drugo. Čudimo se pako, kako je mogao učeni Vierordt ³⁾ tako zlo Aristotela shvatiti i njemu podmetnuti, česa ni sanjao nije, da je najme mislio, da je duša agregat više posve

¹⁾ Dr. Jungmann. Das Gemüth und das Gefühlsvermögen der neueren Psychologie. Innsbruck. 1868.

²⁾ Nahlowsky. Das Gefühlsleben. Leipzig. 1862. Esser. Psychologie. Münster. 1854. Eduard Schmidt. Theorie des Gefühls. Berlin. 1831. Reichlin-Meldegg. Psychologie des Menschen. Heidelberg. 1837. Ohler. Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes. Mainz 1868. Neubig. Die Gefühlslehre. Baireuth. 1829. Mass. Versuch über die Gefühle. Weber. Ueber die Einbildungskraft und Gefühl. Stuttgart. 1817. Zimmermann. Empirische Psychologie. Wien. 1852. Krug. Grundlage zu einer neuen Theorie der Gefühle. Wittmann. Die Erfahrungsseelenlehre. Wien. 1836. Klein.

Anschauungs- und Denklehre. Platner. Neue Anthropologie. Beneke. Skizzen zur Naturlehre der Gefühle. Dr. Georg Hegemann. Psychologie. Münster. 1870.

³⁾ Grundriss der Physiologie des Menschen. Nr. 517. Psychische Funktionen der einzelnen Hientheile. S. 488. Tübingen. 1871.

neodvisnih i u savezu nestojećih sila. Da je pako za znanost vrlo probitačno sile razlikovati po raznih učincih, toga nemože ni Vierordt tajiti. Darwin čisto na prosto tvrdi, da i životinje posjeduju čuvstvo ljubavi, a za dokaz navadja nekoliko primjera.¹⁾

Neima stvari u ljudskom životu, koja bi se toliko spominjala, o kojoj bi se toliko pisalo i govorilo, koliko o čuvstvu ljubavi, što je znamenje, da ono ima vrlo važnu ulogu u vanjskom i nutarnjem ljudskom životu. Nu zato ipak ima riedko tko jasnih i bistrih pojmova o tom čuvstvu, pače sami učenjaci miešaju svašta, kad o tom čuvstvu znanstveno razpravljaju, osobito ako paze više na rieč nego li na stvar. Buduć da su čuvstva jako zamršena, i medju sobom prepletena, te jedno utiče u drugo, zato nije shodno odviše se oslanjati na same rieči, kojimi u obće ljudi svoja čuvstva označuju; jer bi se tako lahko pomutili pojmovi u znanstvenom iztraživanju, a kad kada bi se prepiralo o goloj rieči, a ne o stvari. Dočim želimo svakoj logomahiji izbjeći, držati ćemo se više stvari nego rieči. Nam će biti posao tim laglje, što u našem jeziku nisu jošte znanstvenom strogošću rieči opredieljene. Što mnogi njemački učenjaci o čuvstvih jako nejasno govore tomu je kraj dru-

¹⁾ Die Liebe eines Hundes für seinen Herrn ist eine notorische Thatsache, im Todeskampfe hat er seinen Herrn noch geliebt, und Alle haben davon gehört, wie ein Hund, an den man die Vivisection ausführte, die Hand seines Operateurs leckte. Wenn nicht dieser Mann ein Herz von Stein hatte, so muss er bis zur letzten Stunde seines Lebens Gewissensbisse (?) gefühlt haben. Whewell hat bemerkt: »Wer nur die rührenden Beispiele mütterlicher Liebe liest, die so oft von Frauen aller Nationen und von den Weibchen aller Thiere erzählt worden sind, kann der wohl zweifeln, dass das Princip der Thätigkeit in beiden Fällen dasselbe ist?« Wir sehen mütterliche Zuneigung in den unbedeutendsten Zügen sich äussern, so beobachtete Reutter einen amerikanischen Affen (einen Cebus), welcher sorgfältig die Fliegen verschuchte, die sein Junges peinigten, und Duvaucel sah einen Hylobates, welcher seinen Jungen in einem Flusse die Gesichter wusch. Der Kummer weiblicher Affen um den Verlust ihrer Jungen war so intensiv, dass er ohne Ausnahme den Tod gewisser Arten verursachte, welche Brehm in Nordfrika in Gefangenschaft hielt. Verwaiste Affen wurden stets von den anderen Affen sowohl Männchen als Weibchen, adoptirt und sorgfältig bewacht. Ein weiblicher Pavian hatte ein so weites Herz, dass er nicht bloss junge Affen anderer Arten adoptirte, sondern auch noch junge Hunde und Katzen stahl, welche er beständig mit sich herumführte. Ein adoptirtes Kätzchen kratzte den ebenerwähnten liebevollen Pavian, welcher siecher einen feinen Verstand besass; denn er war sehr erstaunt, gekratzt zu werden, untersuchte sofort die Füße des Kätzchens und biss ihm, ohne sich viel zubesinnen, die Krallen ab. Die Abst. d. Mensch. I. B. I. Th. Cop. S. 33.

goga i taj uzrok, što se odviše na rieči pazi. Zato molimo štioća, da u našoj razpravi o čuvstvih najprije samo stvar prihvati a glede rieči pogoditi ćemo se lahko, jer u tom uvijek rado popuštamo. Čim spoznavajuća sila predstavi koje dobro, to umah ovo dobro priteže k sebi hotecu silu, a ova se nagne i prione uz ono dobro. Ovo čisto prosto i povoljno nagnuće za dobrom, što predstavlja spoznavajuća sila, zovem ja ljubav (amor). Nu buduć da ima jako različnih dobara, te neka predstavlja viša, a neka niža spoznavajuća sila, i buduć da čuvstvo ljubavi visi o spoznavajućoj sili, zato je gledeć na spoznavajuću silu i čuvstvo ljubavi različno. Životinje mogu imati i imaju samo ono čuvstvo ljubavi, koje visi o nižoj spoznavajućoj sili. Sva ona dobra, koja su izvan obsega niže spoznavajuće sile nepobudjuju u životinji nikakva čuvstva ljubavi.

Čuvstvo ljubavi, kao što svako čuvstvo, ima svoje sielo u htienju, nu buduć da ima i više i niže htienje, zato životinje nemaju nikada onoga čuvstva ljubavi, koje se osniva i potiče od višega htienja. Zato životinje neimaju ni sposobnosti, da ljube istinu, da ljube znanost, da ljube dužnost, da ljube pravdu, da ljube neumrlost, da ljube kojgod uzvišenu ideju. Ali zato mogu životinje ljubiti majku, koja ih doji, liže, grije, nosi; može pas ljubiti gospodara, koj mu svaki dan hranu daje, koj ga u lov vodi, koji ga gladi, i raznim načinom njeguje; mnogi pišč se uživa kod svoje gospodarice više blagodati, nego ikoji čovjek u kući, gdje skoro celi dan u svilenom krilu sit u svoj povoljnosti leži. Ali neka prestanu ova dobra, i neka se izbrišu u pasjoj phantasiji, ode pasja ljubav, i nitko ga neće ukoriti radi nezahvalnosti. Mi razlikujemo razne vrsti čuvstva u ljubavi; o pojedinih moramo nešto spomenuti, što se na našu razpravu proteže.

Čuvstvo spolne ljubavi (Geschlechtsliebe) jest povoljno nagnuće prama drugomu spolu. Nu buduć da je ova vrst čuvstva u ljubavi vrlo zapletena te s mnogimi drugimi čuvstvi (in concreto) spojena i prepletena, zato se moramo na mnoge faktore obazirati, ako želimo čuvstvo spolne ljubavi protumačiti.

Individuum jednoga spola sadržaje mnogo-vrstna dobra gledeć na individuum drugoga spola. Ona dobra mogu skupno i pojedince djelovati na individuum drugoga spola. Zato je čuvstvo spolne ljubavi vrlo zapleteno i vrlo jako i žestoko. Glavnu ulogu kod spolne ljubavi igra nagon razplodjivanja (Fortpflanzungstrieb) novih individua, dočim jedan spol zadovoljava drugomu,

što se toga nagona tiče. U nagonu razplodjivanja valja razlikovati dvoje, razplodjivanje i ugodno osjećanje. Ovaj nagon medju ostalimi jest skoro najžešći i najjači. Ovaj nagon nastaje po naravi tek onda, kad uzdržavanju nije na štetu već više na korist. Taj nagon posjeduju i životinje, zato i stoga gledišta imaju takodjer neku vrst spolne ljubavi. Nu ipak ima medju čovjekom i životinjom i što se toga nagona tiče neka razlika; jer on kod zdrava čovjeka skoro uvijek, a kod životinje samo u neko vrijeme vlada; jer ga čovjek može na zlo rabiti i proti naravi, a životinja nikad. Žestina ovoga nagona ukroćuje se u čovjeka čuvstvom stidljivosti, koje životinje neimaju, čuvstvom čudorednosti, slobodnom voljom, naknadom drugih dobara, uređenim društvenim i obiteljskim životom, što sve kod životinja manjka. Neki misle, da je taj nagon kod mužkoga spola jači nego kod ženskoga; to visi od mnogih individualnosti, jer se zna, da je vrlo često baš obratno istina, nu svakako obično je čedniji i skromniji kod ženskoga spola; ako se pako izrodi, mnogo ga teže nadvlada žena, nego muž. Pripovieda Plutarch ¹⁾, da je poslje peloponeskoga rata spartanke tolika žestina pohotnosti uhvatila, da ih nije bilo moći fizičkim sredstvom izliečiti. O lesbičkoj Sapphoji poznata je stvar.

Mnogi uzroci pospješuju taj nagon; koletrički i sanguinički temperament, prirodjena tjelesna svojstva, neke bolesti, osobito tomu pripadajućih organa, odviše jaka hrana, i neka sredstva, koja razdražuju tomu spadajuće organe ²⁾, bezbrižni i udobni život, navada, slike i predstave, socijalni život, prilika obćenja s drugim spolom ³⁾ itd. Ako se taj nagon izrodi i prebaci granice, koje mu ciela narav propisuje, može imati strašnih posljedica, što se tjelesnoga, duševnoga, čudorednoga i socijalnoga života tiče, koje se posljedice kod životinja nikad neopažaju. Teško je odlučiti, da-li neke novije socijalne institucije ovaj nagon ukroćuju ili pospješuju. Meni se čini, da ga pospješuju; a za dokaz mi služe razni statistički podatci velikih gradova, Londona, Pariza, osobito Berlina ⁴⁾.

(Dalje će siliti.)

Je-li vlast državna dužna vjeru braniti i podupirati?

(Piše Ivan Krst. Kučer.)

III.

(Konac.)

Vjera i čudorednost izvrgavaju se ruglu, kako je komu drago. Biraju se načini i sredstva, koja bolje grđiti mogu. A državna vlast prema svemu tomu da neima nikakovih dužnosti?

Upozorujemo prije svega na poganski svijet. Philostrat izvješćuje, da je magistrat stare Atene javno na trgu spaliti dao knjigu filozofa Protagore, u kojoj uči atheizam. ¹⁾ Livij pripovieda, da se je isto dogodilo u Rimu nekim knjigam, u kojih se je pisalo proti vjeri. ²⁾ Valerij Maksim svjedoči, da su Špartanci zabranili pristup u svoj grad spisom Archilochovim, premda nisu toliko vriedjali vjeru, koliko čudorednost. ³⁾ Plato je uveo cenzuru u svojoj državi glede svih knjiga. Zabranio je bezuvjetno svaki spis, koj bi vjeri oli javnoj čudorednosti bio poguban. Osim toga javno i jasno je izrekao, da se svaka bezbožnost strogo kazniti mora. ⁴⁾ Koliko nam je znano, nekudi taj strogi postupak u starom vieku nitko kao zloporabu vlasti; a kršćanske vlasti da neimaju prava vršiti ono, što poganskim vlastim priznaje cieli svijet, da su u svako doba i na svakom mjestu vršile pravno?!

Što svaka vlast na zemlji, da ima pravo, koje joj nitko nepobija i mi priznajemo, u interesu vlastite uprave štitiiti zadnjega svojih činovnika — a da neima prava braniti n. pr. čast službenika crkve u interesu vjere, koja je ipak najvažniji interes i društva i same vlasti? Svaka vlast da ima pravo, svoj ugled proti klevetnikom braniti i zakonom osjegurati — a da neima prava braniti ugled Svevišnjega i njegova pomazanika proti svetogrđnim klevetam bezbožnika? Svaka vlast da ima pravo, pače da je dužna svom strogosti zakona oboriti se na one, koji miešaju otrov i ubijaju tielo, koji podmieću vatru, te u prah i pepeo obraćaju kolibe i šume — a da neima prava i da nije dužna, na put stati paklenoj surovosti trovatelja, koji ubijaju dušu, koji podpiruju vatru nad erkvom i državom? Neka se hrpe protivnika sročuju slobodno, gdje jim drago, strasti puka jare i na svoju upotrebljuju, dnevice jim pružaju čašu napunjenu otrovom nepokornosti, bezvjerstva i razpuštenosti, da iz nje sreću, koliko jih volja; neka hule vjeru, gaze čudorednost, ubijaju u sreih podaničkih svako nabožno čuvstvo — a državna vlast prema svemu tomu, da neima druge dužnosti, nego pušćati jih u miru?

To bi ipak malo odviše bilo!

¹⁾ Plutarch. Lycurg. 14. 3.

²⁾ Dr. Hildebrand. Die Wunder der Zeugung. II. B. Ursachen der vermehrten Geschlechtskraft. S. 1951. Berlin.

³⁾ Dr. Esser. Psychologie. 2. Th. §. 95. §. 131. S. 567. Der Geschlechtstrieb. Münster.

⁴⁾ Historisch-Politische Blätter. 1872.

¹⁾ Sopbist. l. I. c. 10. — Knjiga, radi koje bijaše Protagora kano atheista obtužen i prognan, počimlje riećmi: „O bogovih neznam ništa, niti da jih ima, niti da jih neima.“ —

²⁾ Hist. Rom. l. XL. c. 21. —

³⁾ Diet. et fact. mem. l. VII.

⁴⁾ De legib. l. X.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na jednu arku. — Ciena mu je za Zagreb na jednu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na jednu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol. pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VI.

Duševna djelovanja.

Čuvstva.

(Dalje.)

Spolna se ljubav spaja s mnogimi vrstmi ljubavi, koje se od nje razlikuju, kao što i s drugimi čuvstvi tako, da (in concreto) tako reći jedno čuvstvo sačinjavaju, te je teško označiti granice jednoga čuvstva prema drugomu.

Čuvstvo stidljivosti prati spolnu ljubav, zato se čista djeвица srami očitovati spolnu ljubav i istoj majci, kojoj drugčije nebi ništa sakrila, te se pocrveni, ako tko takova što natukne. Čuvstvo čeznuća, ufanja, veselja, taštine, štovanja i obožavanja, straha, ljubomorstva, i. t. d. prepriču se u spolnoj ljubavi. ¹⁾ O ovih ćemo pojedinih čuvstvih radi Darwina jošte na pose malo kasnije govoriti.

Rekoh, da individuum jednoga spola posjeduje mnogo dobara, koja pobudjuju čuvstvo spolne ljubavi u individuumu drugoga spola. Medju ova dobra spada tjelesna i duševna ljepota. O ljepoti ćemo jošte napose govoriti na drugom mjestu. Tjelesna ljepota jest relativna, visi bo takodjer o povoljnom osjećanju, koje

ona pobudjuje u sjetilih, i o mnogih drugih uvjetih kod onoga, komu se što liepo čini. Zato je jednomu liepo crno oko a drugomu plavo; jednomu crnomanjasto lice a drugomu rumeno; jedan gleda rado vitki stas a drugi malo krupniji; nekojoj se dopada čovjek bez brade a drugoj s bradom. Čitao sam ljetos, da je neka djevojka u Beču od žalosti u vodu skočila, što je opazila svoga ljubovnika, da je odrezao francuzku bradu, budući da ju vojnikom zabranjuje zakon nositi. K tjelesnoj ljepoti mnogo doprinosi odjeća, kojom se liepa tjelesna svojstva povisuju i iztiču, a grda sakrivaju. Zato se žene rado kite i odjeću na sve načine mienjaju, i po običaju i po individualnosti, ako imaju dobar ukus; jer odjeća čini skoro polovinu tjelesne ljepote.

Muški spol više gleda na ukupnu tjelesnu ljepotu nego-li žena, koja se koječim zadovolji. Ženi je kadkada dovoljno samo nešto što je liepo, što se joj dublje zasieče u phantasiju, osobito ako je što izvanredno, otajstveno i čudnovato, da ostavlja široko polje njezinu phantastičkomu razmatranju. Ako je inostranac, ako nosi glasovito ime, ako ima neka svojstva, koja njoj manjkaju, sve ovo može biti velika preporuka, da pobudi čuvstvo spolne ljubavi. Kod životinja upliva tjelesna ljepota na spolnu ljubav samo na toliko, u koliko pobudjuje povoljna osjećanja u sjetilih. Zato razkreće muškarac svoje liepo perje pred ženkom, te glasno pjeva, kad se ženi. ¹⁾ O kakovoj drugoj ljepoti neima ni traga kod životinja.

Duševna liepa svojstva imaju bez dvojbe veliki upliv na spolnu ljubav. Liepa svojstva uma i srca jako djeluju na nju: u žene

¹⁾ O zarte Sehnsucht, süßes Hoffen,
Der ersten Liebe goldne Zeit!
Das Auge sieht den Himmel offen,
Es schwelgt das Herz in Seligkeit.
O dass sie ewig grünen bliebe
Die schöne Zeit der jungen Liebe.
Freudvoll und leidvoll, gedankenvoll sein;
Hangen und Bangen in schwebender Pein;
Himmel hoch jauchzen, zum Tode betrübt;
Glücklich allein ist die Seele, die liebt.

Schiller.

Göthe.

¹⁾ Die Abstammung des Menschen, I. B. I. Th. Cap. 2. S. 33.

osobito krotkost, nevinost, stidljivost, čednost i obiteljske krieposti; u muža, odlučna volja, značaj, poštenje, iskrenost, odvažnost, i sve obiteljske krieposti, koje se napose na njega protežu. Čim su duševne sile u kojem spolu savršenije i bolje razvijene, tim veći jest upliv duševne ljepote na spolnu ljubav u onom, koj ih posjeduje, ako ju nadje na drugom spolu. Zato u narodih, koji stoje na nižem stupnju savršenstva, duševna ljepota mnogo neupliva na spolnu ljubav. Nju pospješuju razni uzroci vanjski i nutarnji n. pr. mladost, vesela ćud, bujna phantasija, žestok nagon, dobro razvijena duševna svojstva, toplo podnebjje, zdrav organizam i t. d. Buduć da se čovjeku najviše dopada, što on sam ima, radi sebične ljubavi, zato rado imade sva ona svojstva na drugoj osobi, koja su njegovim slična. Da bude dakle spolna ljubav sretna i trajna, mora biti medju njimi sličnost i nekakva jednakost. Jer ako je odviše velika razlika u načelih, u mislih, u svojstvih duševnih i tjelesnih, u načinu života, ova razlika slabi čuvstvo spolne ljubavi, te ga može i uništiti. Kod životinje dakako nemože biti ni govora o drugoj sličnosti već samo o onoj, koja se proteže na ono, što one imaju po svojoj naravi. Ako se spolna ljubav u kojem slučaju osniva samo tako reći na nagonu razplodjivanja, ovakova ljubav nemože biti trajna i sretna, jer dolikuje više životinjama nego-li razumnomu biću. Često kad je žrtva pala, ode i spolna ljubav, te joj neima više traga osim žalosti i suza, koje ona za nesrećnu uspomenu ostavlja; pa ako ju potražiš, naći ćeš ju opet gdje drugdje, kao što biva i kod životinja.

Neima dvojbe, da spolna ljubav, ako je posve po naravi ljudskoj udešena, ako ima sve ono što imati mora, jako povoljno i probitačno djeljuje na cijeli život. Nu kao što u ljudskom životu jedno nadomješćuje drugo, jedno se žrtvuje radi drugoga, tako se može iz mnogih razloga žrtjeti i bez spolne ljubavi, osobito ako viši motivi u pomoć pritiču. Pače tako je udešeno čovječanstvo, što se i u istom životinjskom kraljevstvu događja, da je nemoguće, da svaki individuum sprovadja život u spolnoj ljubavi, a jošte je manje moguće, da to biva sveudiljno. Netko se mora žrtvovati, najuzvišenija je pako onda žrtva po čovječanstvo, ako potiče od jake slobodne volje, i ako ima čiste i liepe svrhe glede čovječanstva. Bez velikih žrtva nemože se tako reći ništa postići. Ako se zemlja znojem i krvlju nenatopi, ako se noći neprebdiju, ako krvavi žuljevi ruke nepokriju, ako se čelo nenarubi, ako se lice neosuši, što je dakako sve

isto tako protivno naravi, čovječanstvo u svom savršenstvu nemože nipošto obstojati, te bi se razsulo, kad bi sveudiljno žrtvovanje prestalo. Mudar čovjek štjuje i miluje svaku žrtvu, bila velika bila mala, ako ide u prilog cielomu rodu. O nesretnoj spolnoj ljubavi neću da mnogo govorim, jer se na sve strane čuje i čita, i ako joj se romantička odora skine, jošte ostaje i na mudroslovnom polju onako gola dosta grozna. Tu se takodjer vidi, kolika je razlika medju spolnom ljubavju čovjeka i životinja. Koliko elemenata upliva na nju kod čovjeka, a kako malo kod životinja. Najveća njezina nesreća potiče otuda, ako se probudi u jednom pa nenadje odziva u drugom, ako u jakom poletu udari na neoborive zapreke ¹⁾, ako u jednom jošte bujno živi kad je u drugom već umrla, ako se je prevarila, da ideal neodgovara realnosti. Ova vrst duševne bolesti jako se teško lieči, najbolji liek jest vrieme i udaljenost. U prvom pako početku, dobro veli Ovid ²⁾, bježi dok se vatra nerazširi, što je danas teško, biti će sutra teže.

Imade jošte i drugih vrsti ljubavi; neke i Darwin napominje, kao što je vidjeti samo iz primjera, koje on navadja, jer mudroslovno tumačenje hotimice izostavlja.

Roditeljska ljubav osniva se neposredno na prirodjenom nagonu (Trieb), koj imaju i životinje. Težnja toga nagona pripada takodjer nižemu htienju, koje viši o nižih spoznavajućih silah. Zato nije nikakvo čudo, kada kvočka grne pod krila piliće i hrabro vojuje proti neprijatelju, kada majmun nesnosne muhe otjerava od mladih, kao što i kad mačka mlade čisti. Nu na koliko se proteže roditeljska ljubav kod čovjeka na više spoznavajuće sile i na više htienje, u toliko takodjer vidimo, da se čovječja roditeljska ljubav vrlo razlikuje od životinjske. Zato majka može i mora svoje diete ljubiti, kad nećuti nižega nagona, i nesmije ga ostaviti, ako i protivno ćuti. Mora se za nj skrbiti, ako joj i nije po ćudi.

Ako ju druga čuvstva nagiblju, da svoj plod uništi, ipak svlada više htienje, da toga nećini. Ako bi se kod životinje čedomorstvo slučajilo, nitko joj neće zato zamjeriti. Zašto ne? Prosimo Darwina neka odgovori. Joste nisam čitao, da bi se pavianka žalostila i suze ronila, što joj je čedo bilo tako bez saviesti, da je

¹⁾ Tako se zaljubila njeka mlada englezkinja u Napulju u poderana Lazarona i u zdvojnosti, videć da ga nemože uzeti, baci se u krater od Vesuva. Cf. Lennhossek, Darstellung des menschlichen Gemüthes. B. II.

²⁾ Ovid, Rem. Am. v. 89.

kasnije zaboravilo na materinsku ljubav, te ga nije nimalo savjest pekla radi tolike nezahvalnosti.

Ljubav prijateljstva jest čuvstvo vrlo zapleteno, mnogi faktori na nj uplivaju, mnoga čuvstva se s njim spajaju; nu ipak nitko nije tako tup, da nebi pogodio razlike medju prijateljstvom, što opažamo u životinjah, i onim, kojim se može samo čovjek ponositi. Na koliko se prijateljstvo osniva na nižem htienju i na nižih nagonih, te visi o nižih spoznavajućih silah, u toliko i životinje medju sobom prijateljuju, a o svem ostalom, što čini ljudsko prijateljstvo tako plemenito i uzvišeno, u životinjah neima ni traga. Što će životinja u drugoj životinji njoj sličnoj štovati, kad neima sposobnosti, da spozna sve, što je pravoga štovanja vrijedno; a opet ima jako malo, što bi moglo štovanje pobuditi? Što će životinje spojiti u jednu moralnu osobu, kad manjkaju one moralne spona dužnosti i krieposti, koje potiču od viših spoznavajućih sila, kojih one neimaju? Badava ćeš tražiti kod njih ono prijateljstvo, što ga je tako krasno opisao i nacrtao Ciceron. ¹⁾ Nemogu se one potužiti na prekoredni egoizam, na hinbenost, na prevaru, na izdajstvo, što ljudsko prijateljstvo uništjuje. Što je najviše, nitko ih nemože ni pohvaliti ni ukoriti, što se njihova druženja tiče, jer im manjka posve slobodna volja, o kojoj Darwin hotimice šuti, dočim baš ona najveću ulogu imade u cielom ljudskom životu. Darwin tvrdi nadalje, da niže životinje čute kao i čovjek radost i bol, sreću i nevolju. Za dokaz navadja mlade životinje, kao što pse, mačke, janjce, koji se igraju kao djeca. Pače isti insekti po Huberu ²⁾ n. p. mravi se igraju medjusobom, natteravaju, i prividno se grizu kao mladi psi. ³⁾

Čuvstvo radosti visi o spoznavajućoj sili. A buduće da su spoznavajuće sile dvovrstne, više i niže, zato je i čuvstvo radosti po spoznavajućoj sili, o kojoj visi, dvovrstno. Nu i životinje imadu niže spoznavajuće sile, zato imadu i čuvstva radosti, koja vise o nižih spoznavajućih silah, i koja su osnovana na nižem htienju, koje imadu i životinje. Sva ona dobra, koja su izvan obsega nižih spoznavajućih sila, u životinjah nikad čuvstva radosti nepobudjuju, držeć se strogo zakona: bez znanja neima htienja. Janje se veseli, kad vidi gospolara, patka se veseli, kad zaroni u vodu; ali janjetu je svejedno ili ga pasao kakav poderanac ili kakov kralj.

Odviše žestoka radost može pomutiti pamet, bolesti prouzročiti, pače smrt nanieti. Tako se

pripovieda, da je Chilon grčki mudrac umro od radosti u naručaju sina, koj se je pobjedonosno vratio iz olympičkih igara. Ovakove radosti nijedan majmun jošte nije počutio. Kad čuvstvo radosti zavlada, oči se krese, lice se raztegne, gibanje postaje živahnije, glas jasniji, i druge se kojekakve promjene pokazuju na tielu, što opažamo i na životinjah, jer u tom neima bitne razlike. Stanje radosti može biti različno, i onda se raznim imenom naznačuje; jača radost zove se milina (Wonne), a najžešća uzhit (Entzücken), premda u našem jeziku jošte nisu rieči strogo po znanosti opredieljene, zato se nemožemo na nje osloniti. Ako se radost vanjskim načinom u svojevoljnih gibanjih i činih pokazuje, zove se veselje (Lustigkeit), što imadu i životinje; ako je neuredno, razkalašenost (Ausgelassenheit), što životinjam manjka.

Prihvatljivost za čuvstvo radosti jest takodjer različna, visi bo o mnogih uzrocih, koji uplivaju više manje na ovo čuvstvo. N. pr. tko je zdrav na tielu, mlad, sanguiničkoga temperamenta, bezbrižan, lahkouman, lasno ga čuvstvo radosti obidje. Na koliko upliva razum i slobodna volja na ovo čuvstvo u čovjeku, u toliko nevidimo kod životinje nikakva pojava.

Čuvstvo radosti upliva povoljno skoro na sva duševna i tjelesna djelovanja i naieli organizam; ¹⁾ nu buduće da životinjam mnoga duševna djelovanja manjkaju, na ono dakako radostno čuvstvo nemože upliva imati. Razlog pako zašto povoljno upliva čuvstvo radosti na sva ostala životna djelovanja nemožemo drugi navesti, osim koj potiče iz same oznake čuvstva radosti. Čuvstvo radosti se radja, kad se dobro, za kojim težimo, posjeduje. Kad se nam koje dobro po spoznavajućoj sili predstavi, najprije se rodi čuvstvo ljubavi glede onoga dobra, to jest nagnuće prama njemu, zatim čuvstvo želje, da ga postignemo, napokon postignuv žudjeno dobro rodi se čuvstvo zadovoljstva ili radosti. Čuvstvo pako zadovoljstva stranom potiče, stranom jači povoljna čuvstva, stranom se u nje prelieva. Svako bo pravo dobro, kad se postigne, posredno djeluje naieli individuum. Otuda dolazi, zašto gledamo na zgodu, kad je tko dobro razpoložen.

Kao što je predmet čuvstva radosti dobro, tako je predmet čuvstva boli zlo. I kao što je dobro vrlo različno, isto tako i zlo dieli se na mnogo vrsti. Jer zlo ništa drugo nije, nego pomanjkanje dobra. Zlo neima pozitivne realnosti, već se nalazi uvijek u dobru. Po raz-

¹⁾ Cicero. De amicitia.

²⁾ Recherches sur les mœurs des Fourmis.

³⁾ l. c. I. B. Cap. 2. S. 33.

¹⁾ Lenhossek. Darstellung des menschlichen Gemüthes. 2. B. S. 293.

Vičnom zlu razlikujemo i razna čuvstva boli. Životinje imaju samo ono čuvstvo boli, koje visi o nižih spoznavajućih silah te je osnovano na nižem htienju, na koliko ga zlo odbija, kao što ga dobro privlači. Onu bol, koja se rodi od bolestna stanja organizma, n. p. kostobol, glavobol, groznica i t. d., imaju i životinje kao i čovjek, jer imaju živ organizam, koj je podvržen raznim bolestim kao i u čovjeka. Nadalje sva ona čuvstva boli, koja vise o nižih spoznavajućih silah, te su osnovana na nižem htienju, koje se zlu protivi, opažamo kod životinja. Zato se pas žalosti, da je morao kod kuće ostate, vučicu boli, ako joj je tko mlade oteo, ptica jadikuje, ako nadje prazno gnjezdo. Za nas je pako vrlo znamenito, da životinje u čuvstvih boli nikada nepokazuju nikakve samosviesti; ovaj dušoslovni pojav njim posve manjka, dočim čovjek samo kadkada u boli izgubi samosviest. Ovoga fakta nemože Darwin protumačiti; mi pako čisto lahko, dočim se samosviest osniva na višoj spoznavajućoj sili, koja životinjama posve manjka. Darwin na jednom mjestu nas pitajuć želi priznati, da možda imaju i životinje samosviest; za dokaz navadja faktum u formi pitanja: Možemo-li mi sigurni biti, da stari pas imajuć dobru memoriju nikad nerazmišlja o veselju, koje je počutio nekad u lovu? A ovo bi, veli on, bila njeka vrst samosviesti. Mi ćemo na drugom mjestu obširno o samosviesti govoriti; za sada budi dovoljno reći, da životinje neimaju samosviesti. Jer kad bi one imale samosviest, imale bi takodjer sve, što samosviest pobudjuje, i one pojave, koji se na samosviesti osnivaju. Dokaz pako, koj navadja Darwin jest tako slab, da sam Darwin o njem nije siguran, kako se vidi iz forme, kako ga navadja. Stari pas može sanjati o starom lovu, može pobuditi u phantasiji stare predstave, može počutiti veselje, koje pobudjuje ove predstave, ali uvjeravamo Darwina, da nemože ovako razmišljavati: Ja sam onaj isti pas, koj sam se njekoć u lovu veselio; sretna ona vremena, sada star nemogu više nekadanje veselje potražiti, kao što sam onda mogao. Čutim sada žalost, ako se sjetim na ona liepa vremena, koja sam u lovu proživio a kojih sada neima. Kad bi ovako stari pas mislio, onda bi imao samosviest, ali onda bi se mogao mnogo laglje naučiti 4 vrsti računa,

i sbrojiti, kolikoput je bio u lovu, odbiti one slučajeve, kad nije ništa ulovio, i točno naznačiti, kako se je njegov lov podielio. Ja se čudim učenomu Darwinu, koj sigurno zna pod kojimi uvjeti je samosviest moguća, kako ga je mogao njegov sustav tako zanieti, da je tako slab dokaz naveo, kojim se nebi dala ni neuka djeca osvjedočiti, a kamo-li onaj, koj je o tih dušoslovnih pojavih razmišljao, o kojih bi mogao i onaj stari pas razmišljati, kad bi imao samosviesti. Darwin je morao nešto reći o tom pojavu, rekao je kako je najbolje znao, da si sustav spasi; što se mene tiče, bolje bi učinio, da nije ništa rekao o tom pojavu, jer bi se mislilo, da možda ima drugih boljih dokaza za taj slučaj. Ako se zlo, koje potiče čuvstvo boli, spoznaje samo po viših spoznavajućih silah te se tako proteže neposredno na više htienje, takovo zlo u životinjama nepobudjuje nikakva čuvstva boli. Samo čovjek se žalosti radi izgubljena poštenja, samo njega boli, ako mu veliš, da je lažac, da je varalica. Samo njega grize nečudoredan život. Samo njega progone furije, ako je okrutan kao tigar. Nu koliko može slobodna volja na čuvstvo boli uplivati u čovjeka, u toliko svaki pojav kod životinja manjka, što je dovoljan znak, da životinje slobodne volje neimaju.

(Dalje će sliediti.)

Stanje katoličke crkve u Švajcarskoj.

(Kontin.)

Genevsko državno vijeće, toli očinski zabrinuto za interese katoličke, pobjesni od ljutine, kad je doznalo, da se je papa usudio naimenovati Mermilloda svojim apostolskim vikarom, i da je to u crkvah proglašeno. Prvi moradoše platiti župnici, koji su se podstupili papinski breve 2. Veljače proglasiti; državno naime vijeće zaključki, da su oni tim zakone i naredbe vladine povriedili, i kano državni funkcionari svoju dužnost pogazili, pa im je s toga na tri mjeseca suspendiralo plaću. Drugi je imao patiti sám apostolski vikar Mermillod. Sv. stolica po svom švajcarskom nunciju izviestila je savezno vijeće o svom brevu od 16. Siečnja, kojim se Mermillod imenuje apostolskim vikarom. U tom činu nadjoše i ti oči nekakov nezakoniti preхват rimske stolice, kano da je bez zakonita sudjelovanja državne vlasti promienila granice diecezam švajcarskim. „Savezno vijeće, pišu papinomu nunciju, nepriznaje crkvenoj vlasti toga prava, da katolike kantona genevskoga odrieši od biskupije, kojoj zakonito pripadaju. Ono po tom daje na znanje sv. stolici, da će Švajcarska i u buduće kano i dosada, jedino diecezu lausannesku i genevsku, kako je od god. 1820. obstojala, priznavati; da naimenovanomu apostolskomu

¹⁾ Können wir aber sicher sein, das ein alter Hund mit einem ausgezeichnetem Gedächtniss und etwas Einbildungskraft, wie sie sich durch seine Träume zeigt, niemals über die Freuden Betrachtungen anstellt, welche er früher auf der Jagd hatte? Dies wäre aber eine Form des Selbstbewusstseins. I. c. I. B. I. Th. Cap. 2. S. 52.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cieleu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cieleu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cieleu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol. pose i na četvrt godine kod svake kr. pošte u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VI.

Duševna djelovanja.

Čuvstva.

(Dalje.)

Po načinu, kako spoznavajuća sila predstavlja dobro, za kojim težimo, razlikujemo i različna čuvstva. Ako težimo za budućim dobrom, koje je sa zaprekami skopčano, a ujedno vidimo, da ga možemo postići, radja se čuvstvo ufanja. Ako ga po drugom mislimo postići, zove se nada*), koja raste čim biva vjerojatnije, da će nam u dio pasti dobro, za kojim težimo. Ako je dobro skopčano s tolikimi zaprekami, da nam se čini nemoguće postići ga, rodi se čuvstvo, koje se zove bezufanje, (Verzagtheit) a u skrajnosti sdvojenje (Verzweiflung).

Ako je buduće zlo, kojemu se uklanjamo takovo, da mu je teško izbjeći, ali nam se ipak čini, da ćemo ga moći ukloniti, radja se čuvstvo hrabrosti. U protivnom slučaju čuvstvo straha.

Ako zapriekâ, koje su nam na putu, neocienimo, zove se smielost; ako se brzo odlučimo na djelovanje zove se odvažnost. Ako srnemo u pogibelj nerazmisliv prije, zove se luda smielost (Tollkühnheit); ako je čuvstvo hrabrosti nečudoredno, zove se drzovitost (Frechheit). Neki noviji psihologi ¹⁾ označuju ova čuvstva drugčije, ali nam je to glede naše razprave svejedno.

¹⁾ Esser. Psychologie. 2. Th. § 89. S. 384. Cf. Zimmerman. Empyrische Psychologie. §. 91.

*) Ta nam se razlika medju ufanjem i nadom čini čudnovata.

Ako dobro motrimo djelovanja životinja, možemo se i ovdje osvjedočiti, da imaju ova čuvstva, koja smo malo prije spomenuli samo u toliko, u koliko vise o nižih spoznavajućih silah i potiču od nižega htienja. Pas se ufa, da će dobiti komad hljeba; kokot napadne hrabro svoga takmaca; boa se pusti u borbu s tigrom; kad lav ruči, skoro sve se životinje boje. Ali u koliko ova čuvstva vise o višoj spoznavajućoj sili i o višem htienju, u životinjah neopažamo nikakva pojava.

Mnogi uzroci uplivaju na čuvstvo hrabrosti. Čim je jasnija i sigurnija predstava o dobru, za kojim težimo. Na tom se osniva entuziazam i phanatizam. Da se životinje za nikakvu ideju nebore, netreba dokaza, niti one nepokazuju, da imadu ma ikakvu sposobnost za ovakova čuvstva. Nadalje raste čuvstvo hrabrosti čim manje opažamo zapriekâ, da postignemo žudjeno dobro. Zato su životinje hrabrije od čovjeka u onom obsegu, u kojem se kreće njihov život.

Napokon je čuvstvo hrabrosti tim veće, čim je više u navadu prošlo težiti za stanovitim dobrom. Jer navada upliva mnogo kao što na sva duševna djelovanja tako i na čuvstva. Tako se n. p. najhrabriji vojnik boji s tigrom boriti, dočim ga bojažljivi Indianac bez velikoga straha napadne. Razni nagoni pospješuju čuvstvo hrabrosti. Tako se sit lav ugne najslabijemu čovjeku, a gladan ga vuk napadne. U cičoj je zimi vuk hrabar, a u ljetu bježi čovjeka kao pseto. Situ bou možeš uhvatiti bez pogibelji života. Životinje su hrabrije, kad se gone. Može onda inače miran maćak i čovjeka napasti, ako mu preveć posao smeta. I druga čuvstva uplivaju na čuvstvo hrabrosti. Tko nezna, kako može srdita žena postati hrabra, ako je inače bojažljiva srca. Višeput lomi i krši sve kao paklena furija ne-

bojeći se nikoga. Žena od čuvstva taštine zanesena svladati će u borbi i najhrabrije muža, ako se borba samo na hrabrost oslanja. Također čuvstvo poštenja upliva na čuvstvo hrabrosti. Ovaj pojav manjka dakako životinjam. Na tom se osniva i dvoboj. Misleć, da se poštenje obično spaja s čuvstvom hrabrosti, lasno se porodi mnijenje, da je najlaglje povriedjeno poštenje opravdati, ako se iztakne hrabrost, kao da je poštenje u tom slučaju jedini uzrok tako odvažne i odlučne hrabrosti. Nu ovo je mnijenje svakako krivo. Jer najprije i najveći nepoštenjak može biti hrabar, te iz drugih egoističkih motiva dvobojem svoju sreću polučiti. Zatim baš tim, što svoga uvrjeditelja stavlja u posve isti položaj, stavlja u dvojbu vlastito pravo, da mu je poštenje povriedjeno. A vrlo je budalasto tako nježno pravo tako dvojbeno braniti, pače se staviti u pogibelj, da te vlastito pravo uliže. Mnogo su pametnije mislili i sudili stari, kad su se naprosto svomu neprijatelju radi nanesene uvriede osvetili, premda nemože u dobro uređenom socialnem životu ni ovoga načina pravednost odobriti. Napokon najveća je ludorija za razumno biće, ako o pravdi ili nepravdi samo fizička sila odlučuje, kao u životinjskom kraljevstvu, u kojem svaka ideja pravde i nepravde manjka, dočim se samo čovjek ovom visokom idejom ponositi može. Isto tako pospješuje čuvstvo dužnosti i pravednosti čuvstvo hrabrosti. Zato kadkada nemogu ni lomače ni mačevi ni tamnice ni progonstva ugušiti toga čuvstva, ako je ojačano čuvstvom dužnosti i pravednosti. Očevidno je, da o tom u životinjah neima ni govora. I druge tjelesne sile uplivaju na čuvstvo hrabrosti n. p. zdrav i jak živčani sustav, sanguinički temperament, nervozno stanje tiela. Zato je Blücher običavao reći: od želudca dolazi hrabrost, te je pazio, da su vojnici dobrom hranom okriepljeni pošli u bitku. Iz vlastitoga izkustva zna svatko, da ga dobra kap vina ne samo ojači, već također ohrabri. Nadalje čisto sigurno tvrdi Darwin, da životinje imaju čuvstvo stidljivosti.¹⁾ Za dokaz nenavadja skoro ništa, osim što veli, da se pas stidi prečesto za hranu moljakati. Ovo tvrdi odviše bezobzirno Darwin, kao da nezna, što je čuvstvo stidljivosti, i da životinje nepokazuju ni traga o tom čuvstvu. Vriedno je o tom koju obilniju reći. Svatko će se moći osvjedočiti, da životinje ovoga čuvstva nipošto neimaju. Najbolje će biti, ako analytičkim putem

duševni pojav stidljivosti razglobimo, ovako će nas štioć moći najlaglje razumjeti. Najprije opažamo u čuvstvu stidljivosti, da je njegov predmet uvijek nekakvo zlo. Jer o dobru se nitko nestidi, osim ako objektivno dobro po krivom sudu shvaća kao prividno zlo. Nadalje zlo, što je predmetom stidljivosti, te nju pobudjuje, većinom spada u red nečudorednih čina: stidimo se radi laži, tatbine, ubojstva i t. d. Kadkada pobudjuju čuvstvo stidljivosti i fizičke mane, n. p. siromaštvo, tjelesne i umne grdobe i t. d. Zlo, što je predmetom čuvstva stidljivosti, proteže se uvijek na onoga, koj se stidi, i on ga mora spoznati i priznati kao zlo u pogledu na sebe. Jer ako ja nepoznam, da je neki čin ili što drugo za me zlo, nerodi se u meni nikakvo čuvstvo stida. Zlo, što je predmetom čuvstva stidljivosti, mora nadalje ujedno biti takovo, da u drugih osobito u onih, kod kojih želimo, da o nas dobro misle i sude, pobudi priekor (Tadel). Jer ako zlo, što potiče stidljivost, neima ovoga odnošaja, ili ako ga neshvaćamo, nerodi u nas nikakvo čuvstvo stida. Može se poroditi onda drugo čuvstvo, koje se nesmije po strogoj znatnosti sa čuvstvom stida pomiešati. Zato nas čuvstvo stida potiče, da sakrijemo pred drugimi svako zlo, koje to čuvstvo pobudjuje. Zato se također manje stidimo radi fizičkih mana nego-li radi nemoralnih čina. Jer u ovih potonjih veći jest priekor nego u onih; pače kad bi ljudi uvijek po razumu živili, fizičke mane nebi nikad smjele priekor u strogom smislu u drugih pobuditi. Više se stidi čovjek, ako ga drže za lažca nego ako je gluh. Jer ljudi cieni i štiju u drugom nalazeća se fizička dobra, zato pomanjkanje ovih dobara pobudjuje njeku vrst priekora, dočim se u strogom smislu priekor proteže samo na nemoralne čine, koji se osnivaju na slobodnoj volji. Ako se tko stidi radi dobrih čina, to dolazi otuda, što ih ili krivim sudom shvaća kao zlo, ili što ih drugi krivim sudom drže za zla djela, koja su priekora vriedna. Mi se kadkada više stidimo radi manjih nemoralnih čina nego radi većih. Jer objektivno zlo, koje pobudjuje stid, visi o tom, kako ga shvaća onaj, koj se stidi, i drugi, u kojih pobudjuje priekor. Zato se obično ljudi više stide bojažljivosti nego smjelosti, više tatbine nego grabeža, više putenosti nego bogogrdja. Tim je veći stid, čim nam je više do toga stalo, da nas tko cieni i štjuje, štovanje bo stoji neposredno u oprieci s priekorom, što ga pobudjuje u drugih ono zlo, koje je uzrokom čuvstva stidljivosti. Zato se pred onimi više stidimo, koji su nam bliži, koji su dostojanstvom

¹⁾ Ich glaube, es kann kein Zweifel sein, dass ein Hund Schamgefühl, und zwar verschieden von Furcht, besitzt, ebenso Etwas von Bescheidenheit, wen er zu oft um Nahrung bettelt. I. c. I B. I. Th. Cap. 2. S. 35.

odličniji, koji su pametniji duhom i plemenitiji srcem, koji nam mogu koristiti ili škoditi; jer nam do štovanja kod ovih više stoji, nego kod drugih. Pred djecom, koja još neimaju razvita uma, da mogu suditi, i pred životinjama nipošto se nestidimo; jer nisu sposobne, da zlo, koje je uzrokom stida, u njih pobudi priekor glede naših nemoralnih čina. Manje se stidimo pred onimi, koji su počinili ista nemoralna djela, ili koji su dionici naših, jer mislimo, da se u njih nepobudjuje toliki priekor glede nas. Može se takodjer dogoditi, da se kadkada neporodi čuvstvo stidljivosti; to pako dolazi otuda, što se zlo neshvaća, niti da je priekora vriedno. Zato ima ljudi, koji se mogu o najgadnijih činih hvastati. Ti se zovu bezsramnici.

Moramo jošte i to spomenuti, ako zlo, što potiče čuvstvo stida, jošte nije počinjeno, ali je ipak takve vrsti, da ga je jako teško slobodnom voljom svladati, kao što nalaže razum, da se onda rodi čuvstvo stida, jer spoznajemo, da mu je jako teško moći izbjeći. Otuda možemo protumačiti, zašto putenost pobudjuje čuvstvo stida i onda kad nije nemoralna. Jer nagon razplodjivanja (Geschlechtstrieb) jest tako strahovit, da ga je vrlo teško slobodnom voljom stegnuti u granice, koje mu narav razumnoga bića propisuje, te zato je jako teško izbjeći u tom nagonu djela, koja se nipošto neprotive razumu, koj bi morao vladati nad svimi nagoni onako, kako dolikuje razumnomu biću. Jer razum negleda samo na jedno dobro, već ne ukupno dobro; ne samo na jednu čest što njoj pripada, već na cielu ljudsku narav, koja imade sto odnošaja, ne samo na jednu potreboću već na sve u svojem harmoničkom jedinstvu. Mnogo čini takodjer čudoredno odgojivanje, znajući bo odrasli ljudi dobro, kakva sila vlada u tom nagonu, i ako se neobuzda taki s početka, kakve imade zle posljedice za individualni i socijalni život, kore i najmanji izgred i sve, što bi moglo dati tomu povod. Svaki pako ukor ili priekor jest upravo ono zlo, koje pobudjuje čuvstvo stidljivosti. Stid je najjači i najsigurniji zid, koj čuva taj siloviti nagon od izgreda. Što bi bilo od žena i djevica, da nisu tako stidljive, i što bi bilo od ljudskoga društva, da se čuvstvo stida glede ovoga nagona uništi, svatko će lahko uvidjeti, koj je iole razmišljao o prvih temeljih društvenoga života. Pošto smo dakle dosta potanko razglobili sve duševne pojave, koje opažamo u čuvstvu stidljivosti, svatko vidi, da u životinje neima ni traga tomu čuvstvu.

Upravo biva sve obratno kod životinja, što se stida tiče. U njihovu kraljevstvu neima

slobodne volje, neima kreposti ni opaćina, neima medju njimi priekora, neima stidljivih djevica, neima svega onoga znanja i spoznanja, o kojem visi čuvstvo stida. Ako Darwin samo to spominje, da se pas stidi često za hranu moljakati, neka razmisli, što je čuvstvo stidljivosti, pa neće više ovih rieči pred učenjaci izustiti. Pripovieda nadalje Darwin, da i životinjama kao i čovjeku pripada gorko čuvstvo ljubomorstva. ¹⁾ Buduć da ima u tih riečih nješto istinita, moramo potanko razviditi, u koliko se može reći, da i životinje imaju čuvstvo ljubomorstva. Razmotrimo dakle najprije pojedince sve duševne pojave, koje opažamo konkretno u čuvstvu ljubomorstva. Čuvstvo ljubomorstva uvijek je spojeno s čuvstvom ljubavi, te se š njim kao u jedno čuvstvo staplja. Čim je jača ljubav, tim raste čuvstvo ljubomorstva. Jer gdje neima ljubavi, neima ni ljubomorstva, i kad je ona prestala, nestalo je i ovoga.

Buduć da ima različnih vrsti ljubavi, ljubomorstvo se u strogom smislu samo proteže na onu vrst ljubavi, kojoj su predmetom živuća bića, u kojih se takodjer može pobuditi čuvstvo ljubavi. Predmetom čuvstva ljubomorstva jest sve ono, što bi moglo ljubav prama nam u onih, koje mi ljubimo, kojim goder načinom zapriečiti ili umanjiti ili uništiti. Samo se po sebi razumieva, da se ljubomorstvo spaja osobitim načinom sa spolnom ljubavju, jer ona može najlaglje i najžešće pobuditi čuvstvo ljubomornosti. Zato kad se obično govori o ljubomorstvu, razumieva se ono, koje se proteže na spolnu ljubav, premda se čuvstvo ljubomorstva može spajati i s drugimi vrstmi ljubavi. Razlog pako, zašto se čuvstvo ljubomorstva pokazuje u spolnoj ljubavi najžešće, biti će taj, što je čuvstvo ljubavi u jednoj osobi vrlo nesrećno, ako se spolna ljubav kakogod u drugoj osobi zaprieči, ili uništi. Jer se tim ne samo uzimaju mnoga dobra, koja su predmetom spolne ljubavi, nego se i njezin skrajni cilj, za kojim ona ide, ozleđi ili uništi, što je za nju dakako veliko zlo. Na ljubomorstvo upliva takodjer čuvstvo slavohleplja, o kojem ćemo kasnije govoriti. Zato se i onda, ako je čuvstvo spolne ljubavi prama drugoj osobi vrlo slabo ili skoro nikakvo, može poroditi čuvstvo ljubomorstva radi slavohleplja. Ovamo spada osobito ona vrst slavohleplja, koja se

¹⁾ Jedermann hat gesehen, wie eifersüchtig ein Hund auf die Liebe seines Herrn ist, wenn diese auch irgend einem anderen Wesen erwiesen wird, und ich habe dieselbe Thatsache bei Affen beobachtet. Dies zeigt, dass die Thiere nicht bloss Liebe, sondern auch die Sehnsucht haben geliebt zu werden. l. c. I. B. I. Th. Cap. 2. S. 35.

zove pohlepa za dopadnošću (Gefallsucht). Tomu su čuvstvu vrlo podvržene one žene, koje su si svjestne, da posjeduju tjelesnu ljepotu.

Mnoge individualnosti podupiru ljubomorstvo. Ako tko rado sumnja, ako imade malo liepih svojstva, da pobude ljubav u drugom; ako neima prilike ili nemože gubitka lasno nadomiestiti; ako ima žestok spolni nagon; ako je razdražljive ćudi; ako ima prenapetu phantasiju, koja predstavlja ćesa neima, sve ovo pospješuje čuvstvo ljubomorstva. Sada možemo lasno uviditi, kakvu vrst ljubomorstva imaju životinje. Prvo, ako im tko spolni nagon prići. Zato kokot netrpi nikad kokota, maćak maćka samo onda, kad se gone. Drugo, ako im tko prići hranu i druge tjelesne udobnosti. Zato pas netrpi, da gospodar isto tako njeguje drugoga psa ili druga živuća bića; ali pas nikad netraži nutarnje čuvstvo ljubavi u gospodara, jer si nije svjestan o tom nježnom i plemenitom čuvstvu, niti nezna, što bi moglo ovo čuvstvo oslabiti ili uništiti. Zato u njega manjkaju svi oni duševni pojavi, koji potiću iz toga znanja. To je opet dokazom, da u životinja vladaju samo niže spoznavajuće i hoteće sile, a višim neima ni traga; jer kad bi bile, bili bi i njihovi pojavi.

(Konac će sljediti.)

Razprava u pruskoj gospodskoj kući o promjeni čl. 15. i 18. pruskoga ustava.

(Dalje.)

Poslie Bismarka govorio je drugi junak, ne ravno junak u diplomaciji i državnićtvu, al svakako junak u ratnoj umjetnosti. Maršallu Roonu, sadanjemu pruskomu ministru predsjedniku, ima se mnogo pripisati od dobra uspjeha u francezkom ratu. Njegov govor biaše kratak, (jer on sam reće, da nije osobit govornik), al odrešit i pun junaćke samosviesti, kako se pristoji vojniku; briga, reće na koncu svoga govora, da će od ovih zakonskih predloga nastati grdnih zapletaja, pust je strah od utvara! Medjutim mogao bi se prevariti g. maršall. Crkva nerazpolaze tisućami, paće kako Pruska, i millijunom bajoneta, njezina su vojska poglavito duhovi (a ne aveti), i duhovno oruđe, kakovo je n. p. u sv. Pavla (Ef. 6.) štit vjere, koj može utnuti i ognjene striele vražje, valjda ga neće raztresetati ni tane iz rezana topa! Gospodin maršall ćini se, da do toga oruđa mnogo nedrži — tim gorje po njega. On sam kaže, da se za njega misli, da stoji prama crkvi (dakako evangelićkoj) u srdaćnu odnošaju, i on toga neporiće, pa ipak kan da se ruga „erkvenim momentom, pobožnim izrekam“, napose pako izjavam katolićkih organa, doćim kaže: Proti ovim se zakonom umjetno operira raznimi tvrdnjami; ja veli

razumijem ovo sionsko oruđe u rukuh katolićke crkve, nipošto pako u rukuh crkve evangelićke, za koju u ovih zakonih neima ni najmanje pogibelji. Što se tu zove sionskim oruđem? Jasno je, da on misli krive lukave tvrduje na osnovu svetih rieći. I on je dakle držao za shodno kano Goliat pogrditi vojsku Gospodnju i oruđe njezinih zatoćnika; tko zna, neće-li mu biti isti udes?

U svojem kratkom govoru spomenuo je Roon još nješta, što se njenu nećini vriedno velika obzira, al je vriedno da ga mi spomenemo. On reće: meni dolaze mnoge molbe od deputacija iz provincija, kojim je svrha zapriećiti, da (novi) erkveni zakoni nedodju do izvedenja. Tu se je mislilo, da ću im ja kod Nj. Velićanstva pribaviti audiencija. Takove molbe moram odbiti, jer sam skroz osvjedoećen o koristi, paće potrebi ovih zakona. Dakle on neće, da se vapaj podložnika, kojim najsvetiji interesi njihove vjere dolaze u pogibelj, i samo ćuju pred carskim priestoljem; najmanje pako hoće, da se ćuju žaobe katolika, za koje sam indirektno priznaje, da im je crkva u opasnosti! Zar nije u tom za vjernost i odanost prama dinastiji nikakve pogibelji? To neka vidi državnića mudrost Roonova; medjutim će se katolici u svojoj stiski tješiti, da će im molba biti tim prije saslušana pred priestoljem Svevišnjega.

Ima još jedan junak proti katolićkoj crkvi, silan na — liberalizmu. To je pruski kultusminister Falk. I on je progovorio u gospodskoj kući za svoje zakonske predloge. On se je poglavito napinjao dokazati, da neima za protestante u onih zakonih nikakve štete. Reklo se je, kaza, da evangelićka crkva nije ništa kriva; ali u 15. čl. obadvie se crkve spominju, pa je vlada, da se otme svakoj sumnji, morala ovdje paritetićeki postupati. Primjetba, da će od tih zakona biti štete najviše za evangelićku crkvu, izašla je iz katolićke frakcije centra, a ona je na moju žalost k tomu kazala: da i amen. I oberkirchenrath (najviše protestantsko crkveno vieće) je to rekao; ali da je to bludnja pokazalo se je tim, što su njegovi predlozi velikom stranom uzeti u obzir. Za tim će u kratko pokazati, da se onimi zakoni za protestante nenaredjuje ništa bitno nova, izuzam disciplinarni sud, pa i taj će samo onda postupati, kad bi trebalo kojega duhovnika s ćasti skinuti, što se svaki dan nedogadja. Dakako, reće, kad bi evangelićki duhovnici pošli putem, kojim idu katolićki biskupi, tada bi država morala postupati, da takove osobe s ćasti skine. Napokon da će na kratko razjasniti prigovore s katolićke strane. Veli se ondje, da se namjerava ovimi zakoni papu skinuti, kultusminister da će bit papom itd. Da to oprovrgne pripoviedit će jednu anekdotu: Došao mi je, reće, smot svakojakih novina, koje su donesle ćlanaka o nepogrešivosti uz opomenu, da ih ćitam, jer da o tom pitanju imam sasvim krive nazore. Pa još poslaše taj smot na moju ženu, da me ona uputi. Tvrdnje, koje bi se imale podkriećiti ovakovimi sredstvi, osudjuju se same sobom. — I to je sve, što se je taj liberalni ministar na prigovore katolićke dostojao

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjeneništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VI.

Duševna djelovanja.

Čuvstva.

(Konač.)

Darwin nije zaboravio spomenuti, da ima i u životinje slavohleplja. Za dokaz navadja to, da je životinjam milo priznanje i hvala.¹⁾ Čovjek po naravi teži, da drugi priznaju, cienne, i štiju njegovu vrijednost (excellentia). Vrijednost pako sačinjava skup svih njegovih prednosti. Prednosti mogu biti moralne i fizičke, duševne i tjelesne, te se prama njim razlikuje i različna vrijednost. Prednosti su tim veće, tim jasnije, tim potpunije i sigurnije, čim ih više drugi priznaju, cienne i štiju. Otuda potiče čuvstvo slavohleplja (Ehrgeiz). Kako je ovo čuvstvo višeput jako i žestoko u čovjeku, to nas uči vlastito iskustvo i povjestnica. Zato se ljudi osobito rado služe ovim zamamljivim sredstvom, ako žele što postići, da potaknu u drugom čuvstvo slavohleplja. Svatko zna, koliko se krvi iztočilo, koliko je žrtva palo, koliko se gradova razorilo i sela opustošilo jedino radi slavohleplja. Ako čovjeku, što često biva, mnoge prednosti manjkaju, onda se sve moguće čini radi slavohleplja, da ipak drugi u njem prednosti, kojih neima, priznavaju, cienne i štiju. Otuda potiče često licemjerstvo, kadkada lukavo, ako se lasno neopazi, kadkad smiešno, ako se nezna sakriti; otuda laž, koja ima često kratke, često duge noge, prama tomu kako joj je ili teško ili lahko doći u trag; otuda vanjski sjaj i razsipnost, da

očara druge, da vide česa neima, a nevide što ima; otuda poraba najnemoralnijih i najgadnijih sredstva, ako pomažu, te se mogu pred drugimi sakriti. Čuvstvu slavohleplja jest predmetom neposredno: priznanje i štovanje u drugih, a posredno: prednosti, koje pobudjuju priznanje i štovanje. Nu može tko, kako već pravo ili krivo sudi, prednosti jako različno ocieniti, zato se i čuvstvo slavohleplja na razan način pokazuje u ljudih. Njeki iztiču više tjelesne prednosti nego duševne; tako je n. p. mnogomu više stalo, ako ima malu nogu, crno ili plavo oko, vitak stas, nego da može brzo i bistro suditi. Njetko drži više do liepe i dragocjene odjeće, do bogatstva, do visokoga poriekla, nego do mudrosti i znanja. Njetko više cieni velika djela, ako su i nemoralna, nego malena, ako su skroz čudoredna. Pače njetko se stidi, ako je svojim trudom i naporom veličinu postigao, te misli, da više vrijedi, ako je po naravi ili slučajno koju prednost zadobio. Zato opažamo u ljudskom životu vrlo smiešnih pojava, kojih mudar čovjek nebi vjerovao, da ih nije sam vidio. Samo motri životne pojave taštih ljudi, pa ćeš se sigurno svaki dan grohotom smijati, osobito ako imaš priliku vidjeti jako taštu ženu, koja nezna do deset nabrojiti, pa je ipak vrlo slavohleplna; svaki njezin mig je smiešan, svaki korak nespretan, svaka rieč neumjestna, svaka misao bedasta.

Njeki dušoslovci pribrajaju k čuvstvu slavohleplja kao njegovu vrst i čuvstvo dopadnosti (Gefallsucht), na kom se osniva koketerija, nu po našem sudu ovo čuvstvo samo s njeke strane spada strogo símo, jer ima svoj posebni predmet, a mi po predmetih razlikujemo u strogoj znatnosti čuvstva. U potonjem čuvstvu ima sigurno spolna ljubav veliku ulogu. Nu mi smo već

¹⁾ Die Thiere haben offenbar Ehrgeiz; sie lieben Anerkennung und Lob. I. c. I. B. I. Th. Cap. 2. S. 35.

opazili, da se nećemo nikad pravdati za rieči, zato nam je svejedno, kako tko koju stvar zove, samo ako ju dobro razloži. Ako dakle tko shvaća dopadnost na koliko je istovjetna s čuvstvom slavohleplja, može ju, ako hoće, k njemu pribrojiti.

Obično je čuvstvo dopadnosti češće i jače kod ženskoga nego kod mužkoga spola. Ženi manjkaju obično visoke prednosti, zato iztiče više tjelesne, ako ih ima. A da ove povisi ili nadomjesti, rado se kiti svimi mogućimi načini. Zašto se pako u žene tjelesne prednosti toliko cieni i štiju, glavni će razlog biti bez dvojbe spolni nažon i spolna ljubav. Ako u ženi čuvstvo dopadnosti odviše vlada, onda teži, da čim više srdaca podjarmi, i ako ih je svladala, s prezirom ih ostavlja, te opet meće drugim žrtvam mreže; a jao onomu, tko neće na koljena pasti, mržnja i osveta u njezinu srcu bukti proti njemu.

Pošto smo razvidili u kratko čuvstvo slavohleplja, može svatko sam lahko pogoditi, što ćemo odgovoriti Darwinu, kada tvrdi, da imaju i životinje ovo čuvstvo. 1. Velimo životinje nepoznaju nikada moralnih i duševnih prednosti, zato nisu radi njih nikada slavohlepne. Koj pas je slavohlepan radi pravednosti, poštenja, znanja, bistra suda i t d? 2. Životinje neznaju, da čovjek u duši svojoj sudi, cieni i štije, jer neznaju, što je sud, što je štovanje, što je ocienjivanje. 3. One samo znaju, da poslje njihovih čina sliede od ljudi za nje povoljni ili nepovoljni čini, za onimi teže, a ove bježe. No to nije čuvstvo slavohleplja. Kad bi pas znao, da neima slobodne volje, i kad bi si bio svjestan, punim bi pravom protestirao proti Darwinu na tolikom odlikovanju, jer on u pravom smislu nezaslužuje ukora, ako što ukrade, ni pohvale, ako za zecom bježi; jer mu posve manjka slobodna volja, o kojoj Darwin pametno šuti. Neuredna težnja za veličanstvom zove se oholost. Ako se dakle tko hvališe, da ima prednosti, kojih u istinu neima, ili ako druge prezire, da bude sam prvi, ili ako se hvasta, da si je svojom zaslugom i vrlinom stekao prednosti, što su mu slučajno ili pomoću drugih u dio pale, takav se zove oholim. Ako su predmetom oholosti svojstva, koja su od male cieni i vriednosti, onda se to zove taština. Ako se oholost iztiče vanjskim sjajem, zove se gizdost, ako ponašanjem i držanjem, zove se nadutost. Čuvstvo se oholosti očituje u hodu, u pogledu, u govoru, u držanju i ponašanju, jer je sve stranom unjetno, stranom prisiljeno, te se ne može sakriti pozornu oku. Oholi rado ogova-

raju, uvijek navraćaju govor na se, prednosti tudje umanjuju, svoje iztiču, prisutne vriedjaju rado porugljivimi riečmi, većinom su slaba uma, a plaha srca. Dočim se hruste, kad te neima, ili pobjegnu kao kukavice, ili puzaju s najvećom udvornošću, kad im pogledaš oštro u oči. Tko ih uvriedi, proti njemu goje nepomirljivu mržnju. Premda su oholost i taština istoga poriekla, zato ipak nestanuju uvijek skupa. Jer oholica je često odviše ohol nego da bude tašt; a tašti odviše tašt, nego da bude ohol. Ljudi su više podvrženi čuvstvu taštine nego oholosti. Za čudo kako su i najjači ljudi prihvatljivi za taštinu. Zato tko se razumije lukavo i oprezno laskati, neka bude siguran, da će pobiediti. S te strane jest većina najslabija, zato skoro neima govora bez laskanja. Laskanje jest kadkada vrlo smiešno, nu taština to teško opazi, jer je po svojoj naravi kratka vida.

Sada može svatko sam suditi, je-li istina, što veli Darwin, da i životinje imaju čuvstvo oholosti u visokom stupnju. ¹⁾ 1. Mnogih prednosti životinje nepoznaju, zato se nemogu njimi ponositi. 2. Osobito se nemogu nikada hvastati svojstvi, kojih neimaju, a u tom ponajviše leži čuvstvo oholosti. 3. Jošte se mnogo manje hvališu, da su si svojom vrlinom i zaslugom stekle prednosti, koje im je narav dala.

Kad dakle pas ponosito košaru nosi, kad konj visoko glavu drži, kad puran dugi nos objesi, rep razastre, i krila vuče, kad se paun šepiri; ovo nisu ni najmanje znamenja oholosti, već su to znaci zadovoljstva ili spolnoga nagona, ili one ljubavi, koju mogu i životinje imati, kako smo razložili govoreć o rečenih čuvstvih. Ako koje čuvstvo visi o nižih spoznavajućih silah i o nižem htienju, kako rekosmo, može se njekim načinom i u životinjah pobuditi; uprav radi toga razglabamo o svakom čuvstvu napose da sve točno razvidimo, dok možemo naše rezultate pokupiti.

Kad nadalje Darwin veli ²⁾, da životinje čute nvrjedu, i da goje osvetu, to je istina. Ali kakvu one nvrjedu čute? zašto se osvećuju? O

¹⁾ Ein Hund, welcher seinem Herrn einen Korb trägt, zeigt Selbstgefälligkeit und Stolz in hohem Grade. I. c. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 35.

²⁾ Mehrere Beobachter haben angegeben, dass Affen es sicher nicht leiden können, ausgelacht zu werden, und sie erfinden zuweilen eingebildete Beleidigungen. Im zoologischen Garten sah ich einen Pavian, der jedesmal in grenzenlose Wuth gerieth, wenn sein Wächter einen Brief oder ein Buch heransholte und ihm laut vorlas, und diese Wuth war so heftig, dass er bei einer Gelegenheit, bei welcher ich selbst zugegen war, sein eigenes Bein biss, bis das Blut kam. I. c. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 35.

moralnoj uvredi neznaju upravo ništa; a fizičku dakako čute, nu znamo i zašto. Pavian, o kom pripovijeda Darwin, nije se ljutio zato, što je mislio, da se njegovu neznanstvu ruga stražar čitajući pred njim knjigu, već neobično, njegovoj znalčnosti protivno, čisto materijalno djelovanje stražara nije mu bilo po čudi. Jer da se je pavian zato ljutio, što je mislio, da se stražar ruga njemu čitajući knjigu, znao bi bio, što je knjiga i što sadržaje, i u kakvu odnosaju stoji knjiga prama njemu; ali o svem tom pavian nezna ništa, kao što pokazuje njegov cijeli život. Baš zato se je ljutio, što nije znao što stražar radi, a čin bijaše neobičan i njegovoj znalčnosti protivan; on se je srdio, a to čuvstvo imaju i životinje, jer visi o nižoj spoznavajućoj sili i o nižem htienju, te ga mogu pobuditi čisto materijalni predmeti. Nu da to bolje razumijemo, razmotrimo поблише čuvstvo srditosti. Ali da to uzmognemo, moramo prije spomenuti čuvstvo mržnje.

Kao što čuvstvo ljubavi u obće nije ništa drugo nego nagnuće za dobrom, isto tako čuvstvo mržnje (odium) u obće jest odbijanje zla. Hoteća sila bila viša (volja) bila niža uvijek suzbija zlo, čim ga kojim god načinom spozna.

Zlo je mnogovrstno, spoznavaju ga i više i niže spoznavajuće sile. Ono zlo, koje spoznavaju niže sile, pobudjuje dosljedno i u životinjah čuvstvo mržnje. Zato pas mrzi vuka, kvočka jastreba, vrebac sovu. Ali ako je zlo takovo, da ga životinje nemogu spoznati, neradja se čuvstvo mržnje. Njeki misle, da mnogim antipathijam kao i sympathijam nije moći uvijek razloga naći, meni se čini, da su svim čuvstvom skrajni razlog prirodjeni nagoni i spoznavajuće sile.

Zato treba oboje pred očima imati, jer sama spoznavajuća sila nemože biti podpun razlog kojemu čuvstvu. Mržnja se proteže na osobe, na stvari, i njekim načinom kadkada na samoga onoga, koj mrzi, ali to je vrlo riedko. Mi mrzimo obično druge radi nanesene nam uvrede, boli, nezahvalnosti, nepravednosti, nečudorednosti, nevjernosti u spolnoj i prijateljskoj ljubavi. Očevidno jest, da u životinjah neopazamo mržnje proti predmetom, koje smo nabrojili, a razlog je tomu jedino taj, što životinje nemaju takove sile, da ono bude predmetom mržnje kao u čovjeku. Predsude, krivo mnienje, nepovjerenje, i sve ono upliva na čuvstvo mržnje, što može biti uzrokom, da se predmet spoznavajućoj sili predstavi kao zlo. Pošto znamo, što je čuvstvo mržnje, možemo sada razpravljati o čuvstvu srditosti (ira). Pomno razmatrajuć du-

ševni razvoj ovoga čuvstva opazamo sljedeće biljege: 1. Zlo, za koje mislimo ili pravo ili krivo, da nam je naneseno. Zlo pako je mnogo i premnogovrstno. Svatko zna, koliko vrsti zala ima u moralnom fizičkom i socijalnom životu; i tolikimi se raznimi načini može zlo na subjekt protezati. Svako zlo samo po sebi, čim ga prihvati spoznavajuća sila, pobudi čuvstvo mržnje, i ako se već nalazi u subjektu, čuvstvo boli i žalosti, ili koje drugo čuvstvo po načinu, kako se zlo spoznavajućoj sili predstavi, što smo govoréc o različnih čuvstvih prije razjasnili. 2. Subjekt, odkale ono zlo potiče. To je obično takav subjekt, za koga znamo, da nam je u svjestnom stanju i slobodnom voljom zlo prouzročio. Čim više opazamo slobodne volje, samosviesti, i čudoredne zlobe, tim veće jest takodjer čuvstvo srditosti. Kad kada može biti subjekt, koj nam je zlo prouzročio, koja druga stvar živuća ili neživuća, koja može srditost pobuditi. Tako pas grize kamen, o koj se je udario, a diete tuče stolac, o koj se je ozledilo. 3. Težnja, da se onomu subjektu suprotstavi, od koga zlo potiče, a to biva, da mu se na kojgod način nanese zlo, te se tako njekim načinom zlo u svom vrielu uništi. Ovo su glavne biljege, koje sačinjavaju čuvstvo srditosti. Već prije rekosmo, da se u nas tim žešće i tim brže srditost pobudi, čim više opazamo samosviesti, slobodne volje i čudoredne zlobe u onom, koj nam je zlo naneo. O tom neima u životinje ni traga, jer im posve manjka i samosviesti i slobodna volja i čudoredna zloba.

Tko rado sumnja, često i nehotice podmiće čudorednu zlobu, da mu je zlo hotimice učinjeno, vidi uvriedá tamo, gdje ih neima; zato se u njem lahko pobudi srditost, premda neima pravoga razloga. Takodjer se događja, da tko u srditosti svoj gniev izkali na nedužnu predmetu znajuć, da je nedužan. To dolazi od velike razdraženosti i zle volje, koja traži, da čim prije nesnosnoj razdraženosti zadovoljji. Tako n. pr. razsrdi podanika gospodin, komu se nemože osvetiti, a on iztuče kod kuće nedužnu ženu. Kolika može biti žestina ovoga čuvstva, poznata je stvar. Više umne sile zaprieči skoro posve, niže pako prekoredno napregne, otuda oni pojavi, koje opazamo na čovjeku, koj od srditosti biesni. Osveta se samo u toliko razlikuje od srditosti, što duže traje, što je hladnokrvna, višeput dobro razmišljena, i mudro osnovana; inače neima bitne razlike.

Ako je socijalni život tako poremećen da neima sigurna načina, zakoni strogo označena,

da se povriedjeno pravo po pravednosti osveti, i da se nanesej uvredi zadovolji; ili ako tko misli, da ima sam pravo za uvredu zadovoljstinu odkrojiti; ili ako tko drži, da je čisto pravedno, da onomu, tko je njemu svojevolutno zlo učinio, isto tako odvrti: onda se lasno kao čudoredno načelo prihvti: tko se neosveti, taj se neposveti. To biva osobito kod divljih naroda. Često opažamo u osvete i ovu misao, koja ju vrlo potiče, podpaljuje: ako se tko neosveti, da je to znamenje kukavštine, ili da mu nije do poštenja i pravde stalo, osobito ako je ova misao obćenito mnjenje u kojem društvu. Svatko zna, kakav običaj vlada u Crnojgori. Zato stoji na velikom stupnju umnoga razvitka i ljudskoga savršenstva onaj, tko zna u svakom slučaju razlikovati čuvstvo pravednosti i čuvstvo osvete; tko veledušno u stanovitim slučajevih opršta nanesej uvrede neobziruć se na predsude i kojekakve običaje, koji često stežu pravi sud i istinu; tko umom i slobodnom voljom ravna sliepe i neograničene strasti i nagone, napose što se osvete i srditosti tiče. Zato mislim, da se je samo malo pošalio Darwin ¹⁾, kad veli, da pas pokazuje čuvstvo veledušja, kad prezire rečanja malena pseta. Jer ako on zna, što to znači drugomu nanesej uvredu veledušno oprostiti, nije mogao one izreke ozbiljno tvrditi.

Sada može svatko sam razabrati, da Darwin krivo sudi, kad naprosto tvrdi, da i životinje imadu čuvstvo srditosti i osvete kao i čovjek. Razliku, koju smo iztaknuli glede drugih čuvstva, opažamo i ovdje. Jer 1. u životinje se čuvstvo srditosti kreće uvek samo oko materijalnoga i fizičkoga zla. 2. One nikada nerazlikuju subjekt, koj hotimice i svjestno zlo čini, od drugoga subjekta, koj toga svojstva neima. O čudorednoj zlobi neznaju životinje upravo ništa, već samo nižimi spoznavajućimi silami spoznavaju materijalni, fizički subjekt, od koga zlo potiče, te proti njemu navaljuju. 3. Čin osvete uvek je stegnut u granice nižih spoznavajućih sila; te ga možemo čisto lahko protumačiti, kako ćemo učiniti, kad budemo na široko govorili o instinktu životinja. Zato molimo štioća, da se za sada strpi, jer dobro uvidjamo, da će mnoge duševne pojave jošte bolje razjasniti razprava o instinktu, na kom se toli čudnovata i skrovna duševna djelovanja životinja osnivaju. Sada iztražujemo samo fakta, a što se iz tih fakta napokon može zaključiti, toga jošte do sada nismo strogo ustanovili.

¹⁾ Ein grosser Hund verachtet das Knurren eines kleinen Hundes, und dies könnte man Grossmuth nennen. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 35.

Jošte ima i drugih znamenitih čuvstva, n. p. čuvstvo nabožnosti, čudorednosti, ljepote, nu o ovih se mora posebna razprava voditi što i Darwin čini, jer su za našu razpravu od velike važnosti. Svravnjujući čuvstva, koja opažamo u čovjeku s čuvstvi, koja imaju životinje mogli smo se dovoljno uputiti:

1. Mnogi duševni pojavi, kojim su uzrok čuvstva pokazuju se u čovjeku, a u životinjah manjkaju. 2. Svi čuvstveni pojavi, koji vise o višoj spoznavajućoj sili, o slobodnoj volji, o samosviesti, nepojavljaju se u životinjah nikad. 3. Budući da ovi duševni pojavi uvek skroz u životinjah manjkaju, zaključujemo, da one neimaju niti više duševne spoznavajuće sile, niti volje, niti slobode, niti samosviesti.

I tako nas je Darwin govoreć o čuvstvih, koja imaju životinje, osvjedočio upravo o protivnom, nego je hotio. On nas je ponukao, da na tanko razmotrimo čuvstvene pojave u čovjeku i životinji. Mi smo to učinili, te smo se uvjerali, da životinje neimaju svih onih čuvstva, koja ima čovjek, i to da neimaju onih čuvstva, za koja se zahtieva viša spoznavajuća i hoteća sila.

Socijalne grjehote.

(J. R.)

(Dalje.)

Hoćete-li čuti, komu je na duši velik diel tih malih, zamazanih, poderanih nesrećnika s bledim licem i upalim očima? Kapitalu, industriji. Govorilo se je prije: „radi marljivo, u tom ćeš naći svoju sreću;“ sada se ne govori više tako nego: „spekulacijom može se više postignuti nego mućnim i marljivim radom.“ Spekulacijom — s tuđim trudom, tuđim znojem na primjer, trudom i znojem malene djece. Ima vrsti posala, koji ne trebaju mnogo napora mišica, oni zahtievaju samo vještinu malih, tankih prstieća — a timi je, kako znamo, priroda nadarila djecu. Ona su za takove poslove prikladnija nego odrasli, a uz to se mora uzeti obzir i na tu važnu okolnost, da bi odrasli zahtievali za svoj posao šilinge a djeca se zadovolje penci. Pa kada bi toj djeci barem s godinama rasla plaća, još bi se pregledalo: ali ti agenti sa znojem i krvlju ne računaju tako; bio židov ili kršćanin oni jednako melju kosti siromašne dječice, ne može biti da si samelju svakdašnji kruh, nego da si pribave palaće, sjajne kočije, u obće život pun slasti i lasti. Ako te „ruke“ prestanu biti dječje ručice, to ih bogati kapitalista više ne treba, on ih odpravi iz svoje tvornice, da učine mjesto jatru drugih mladih radnika, koji jedva čekaju na posao te pristaju uz svaku pogodbu, samo ako mogu barem malo umiriti prazni, za jelom vićući želudac. Oni si istina nisu sve vrijeme svoga robovanja u tvornicah ništa pri-

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cijelu arku. — Cijena mu je za Zagreb na cijelu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cijelu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VII.

Duševna djelovanja.

Instinkt.

Sam Darwin rado priznaje, da se njegov sustav o postanku čovjeka nemože primiti ni kao vjerojatna hypothesis, ako se među ostalim također nedokaže, da i životinje posjeduju um onako kako i čovjek, i da razlika među umom čovjeka i životinje postoji samo u većem i manjem razvitku, a nipošto u bitnosti. Darwin najme uči, da se je ljudski um tekom vremena vrlo usavršio, dočim je životinjski ostao na vrlo niskom stupnju savršenosti. Rado dopuštamo Darwinu, da bi se uklonula velika zapreka njegovu sustavu, kad bi se dala dokazati ta njegova tvrdnja. Zato on punim pravom nastoji, da štioća što bolje osvjedoči, da i životinje posjeduju umne sile isto tako kao i čovjek, i da u tom pogledu neima među njimi bitne razlike. ¹⁾

Zato je naša glavna zadaća, da najprije iztražimo sve pojave umnih sila u životinja i u čovjeka, te prisposdobiv ih pokažemo razlike koje postoje, a onda ocienimo, jesu-li bitne ili ne. Mislim, da je to jedini način, kojim možemo do istine doći. Čitajući Darwina vidi se na prvi pogled, da on nije ovako objektivno postupao, već on navlači na silu sve, da bude u prilog njegovu sustavu; premda se mora s druge strane priznati, da je Darwin skoro jedini među Darwinici, koj umjerenim svojim sudom u iztraživanju tako mučnih pitanja drugim prednjači. No zamieram i onim koji misle, da su Darwina Bog zna kako pobili, ako vele, da životinje djeluju

„instinktom“, kano da se tamnom i nerazumljivom riečju pobija protivno mnijenje. Budimo dakle pravedni, reknimo sve, da može svatko nepristrano odlučiti, na čijoj je strani pravo. I to moram istini za volju spomenuti, da se Darwin pripoviedajući fakta o umnih djelovanjih životinja služi odviše pjesničkim stilom, te tako dodaje stvari, kojih u golom faktumu neima.

Sravnjujući umna djelovanja životinja s ljudskimi opažamo:

1. Umna se djelovanja životinja protežu na čisto konkretne materijalne i individualne predmete, te im posve manjkaju obćeniti abstraktni pojmovi, dočim su u čovjeku upravo abstraktni pojmovi prvi temelj svemu razumnomu životu. Zato manjka životinjam ista sposobnost za bezbrojna umna djelovanja, koja opažamo u ljudskom životu. Znam, da ima ljudi, u kojih je kraljestvo ideja u jako uzke granice stegnuto, što dobro opaža Darwin ¹⁾ po Büchneru, ali i on sam priznaje ²⁾, da i najdivljem divljaku nemanjka sposobnost, da se dovine do onoga znanja, kojim se ponosi prosvietljeni Evropejac 19. vieka. Ako dakle neimaju životinje sposobnosti živjeti umni život, kakov žive čovjek: to one neimaju ni one sile, na kojoj se taj život osniva. Kolik si je sviet ideja stvorio um čovječji, kako su obilni potoci znanja iz toga vrela potekli, koliku je knjigu različnih znanosti stvorio ljudski duh: svemu tomu neima traga kod životinja. Tu ogromnu razliku priznaje sam Darwin. ³⁾

¹⁾ I. c. S. 53.

²⁾ Die Feuerländer gehören zu den niedrigsten Barbaren; ich habe mich aber fortwährend darüber verwundern müssen, wie genau die drei an Bord des Beagle befindlichen Feuerländer uns in ihrer ganzen Anlage und in den meisten geistigen Fähigkeiten gleichen. I. c. S. 28.

³⁾ Die Verschiedenheit in dieser Hinsicht ist ohne Zweifel enorm, selbst wenn man die Seele eines der niedrigsten

¹⁾ Die Abstammung des Menschen. I. B. Th. 2. Cap. S. 38—45.

2. Nadalje opažamo u životinjah, da su im mnoga njihova vanjska djela, koja se čine da su vrlo oštromno izvedena, prirodjena. Bez svakoga izkustva i bez svake pouke prave životinje vrlo umnih, kako se čini, i kompliciranih stvari, dočim čovjek tek izkustvom i sveudiljnom naukom razvija svoj umni život. Prirodjeno je kukcu, da se pred zimom zakopa u zemlju i to na najtopliji jesenski dan, kad nečuti nikakve nazočne potreboće. Bez izkustva i nauke se škanjac (*Falco Buteo*) čisto drugčije ponaša, kad prviput zagleda otrovna ili neotrovna guža (*Coluber=Natter*). Ptice grade gniezda, putuju u daleke krajeve, brane se proti neprijatelju neimajuć ni izkustva ni pouke.

Pomno motreć čudnovati život svakomu dobro poznatih životinjica pčela ¹⁾ i mrava ²⁾ najbolje možemo uviditi, da su im mnoga sigurno vrlo umna djelovanja prirodjena. Mogli bi nanizati mnogobrojne slučaje, koje opažamo u raznih životinjah osobito u dabra (*Biber*), ³⁾ nu mislimo da će biti za našu stvar dovoljno, a štociu povoljno, ako u kratko naertamo neka djela iz života pčela, da dokažemo, što smo malo prije rekli.

Pčele sačinjavaju dobro uredjeno društvo poput kakve države sastojeće se od kraljice, radnica, i od trutova. Ako se broj stanovnika u toliko pomnoža, da je stara otačbina za sve građane premalena, izleti mnoštvo s mladom kraljicom iz staroga prebivališta, da stvore novu koloniju. Ako se slučajno dogodi, da na putu izgube mladu kraljicu, koju svi poćituju i maze, to poleti odmah sav puk velikom brzinom natrag, da potraži najvriednijega člana i glavara cieloga društva. Ako ga po nesreći nenadje, vrati se opet u staru domovinu. Čim prisprije mlada nasebina s mladom kraljicom u novi stan, glavna im je najprije zadaća, da si sagrađe shodne stanove. Svaka radnica ponese sa sobom na put tri obroka, da od gladi nepogine, i da ima odmah potrebita gradiva za novi stan. Svaki član je ujedno graditelj i težak, te ipak za kratko vrieme točno i shodno sagrađe stanove,

koji odgovaraju svim njihovim potreboćam. Svi stanovi tako su pravilni, kao da su imali ovi maleni graditelji šestilo i ravnilo pri ruci, i kao da su učili pravila graditeljstva. Novi stanovnici si tako točno zapamte stan, da mogu na dvie ure daleko, ako je sila, odletiti i potražiti, što im je za život potrebno, i najkraćim se putem kući povratiti.

Vrlo shodno i umno kupi i jošte većom si vještinom natovari marljiva radnica razne za život potrebite stvari: samotok (*Honigseim*), iz kojega pravi med; vodu, kojom gasi žeđu, pripravlja hranu za mlade i priredjuje gradjevinu; pelud (*Blüthenstaub*), koj se spravlja za živež, te se zove medak (*Bienenbrod*); napokon smolne stvari, kojimi utvrđuju sate (*Waben*), zaljepljuju školjice i pukotine, da nedodje mokrina i zima u njihov stan, ovijaju tuđe stvari, kojih nemogu iz stana izbaciti, a mogle bi im, da iztrunu, naškoditi n. pr. miš, goli puž i t. d. Čim se vrati ovako opterećena radnica kući, skine vrlo pomno svoje breme. Med stavi stranom u stanice, u kojih čuvaju živež za buduće, te ih odmah, čim se napune, zatvore vošćenim pokrovcem; stranom u stanice, u kojih se nalazi svakdanja hrana. Ako si nemože sama breme skinuti, to joj priteće odmah koja druga sestrice na pomoć. Mužkarci, koji se zovu trutovi, nerade upravo ništa, već se samo šecu oko podne, te uživaju, što su radnice s mukom pribavile. Njihova jest jedina zadaća, da jedan od njih oplodi kraljicu, što biva samo jedanput u njezinu životu, koj traje četiri do pet godina. Samo kraljica leže jaja, i to do 60 hiljada na godinu, jer ostale pčele radnice su ženke neimajuć razvijenih spolnih organa. Kad kraljica nosi jaja ide od jedne za to opredieljene stanice do druge, te u svaku položi po jedno jaje, a radnice ju sprovadju gladeći ju mazel i podavajuć joj hranu, kao što dolikuje kraljici. Takodjer donesu u svaku stanicu, u kojoj je jaje, malo hrane, koju prave od meda, peluda i vode, da čim se četvrti dan iz jajeta izvali maleni crvić odmah nadje dovoljne hrane. No neprestaje ovdje skrb radnica za mlade. One nategnu okrajke stanice te ih prignu na nutra, da se odozgor stisne, te tako umanjeni otvor zatvore voštenim poklopcem; zatim hrpimice obkole stanicu, da se može za 21 dan, računajuć od dana, kad je kraljica jaje izlegla, novi član društva iz kukuljice (*Puppe*) razviti. Čim stupi novorođena sestrice iz stanice, to ju drugarice očiste, dobrom hranom okriepe, te razorenu stanicu poprave, da može opet za istu svrhu služiti. Mlada radnica obavlja prvih osam dana samo kućne poslove: čisti stan, hrani mlade,

Wilden, mit der des höchstorganisirten Affen vergleicht. Ohne Zweifel würde der Unterschied immer noch ungeheuer bleiben, selbst wenn einer der höheren Affen so weit veredelt oder civilisirt wäre, wie es ein Hund ist im Vergleich mit seiner Stammform, dem Wolfe oder Schakal. I. c. S. 28.

¹⁾ Brehm. *Illustrirtes Thierleben*. Eine allgemeine Kunde des Thierreichs, VI. Band. S. 166. Hildburghausen 1869.

²⁾ Brehm. I. c. S. 209. Cf. Huber. *Recherches sur les moeurs des Fourmis*.

³⁾ Brehm. I. c. II. Band. S. 168. Cf. Morgan. *The American Beaver and his Works*. 1868.

pokriva stanice. Koncem Srpnja ili početkom Kolovoza iz čista mira navale radnice na bezposlene mužkarce, koji neimaju više nikakve zadaće, da ih badava nehrane, te ih natjeraju u zakutak, gdje ih stranom poubijaju, stranom puste od gladi poginuti, a stranom ih iz košnice izbace. Tim kratkim putem umanje za mnogo broj stanovnika. Pčele su tako čiste životinjice, da u stanu netrpe nikakve nesnage, same izlaze na polje, da se izprazne, uvijek čiste stan, te odstrane, osobito u proljeće, sve što nespada na dobro uređenu kuću. Njeke stanice, u koje polaže kraljica svoja jaja, grade pčele malo veće od drugih, i za čudo samo u ove meće kraljica ona jaja, iz kojih se izvale trutovi, koji su omašniji od radnica; a od kraljice visi, da-li će se iz jajeta izvaliti ženka radnica ili trut mužkarac, jer je posve dokazano, da ona jaja, iz kojih se izvale trutovi, nisu oplodjena. Ležuć dakle jaja pusti kraljica, da se njeka oplode, a druga ne. Kako to biva rekao sam na drugom mjestu. ¹⁾ Pčele sagrade dvie do tri stanice, kad kada i više, koje se razlikuju svojom veličinom i oblikom od svih ostalih, i u ove položi kraljica po jedno jaje, a radnice metnu u nju bolju hranu nego u ostale. Za 17 dana izvali se iz nje ženka plodnica, koja se zove kraljicom. Kad bi ju radnice pustile iz stanice, nastala bi smrtna borba medju starom i mladom kraljicom, zato ju nepuste nikamo. Veliki nemir nastane medju stanovnici, dok napokon 10 do 15 hiljada stanovnika sa starom kraljicom ostave staru domovinu, da se gdje drugdje nasele. Sada izadje iz stanice mlada kraljica obkoljena od svojih viernih privrženika. Ona bi čisto mirno gospodovala, kad nebi bilo jošte koje druge takmice. Dvie nemogu nipošto u jednoj kući gospodovati. Njeko vrieme brane podanici medju njima smrtni dvoboj. Ako su samo dvie, i ako jedna izleti sa svojim privrženici, da si drugdje traži stan, t. j. ako se pčele po drugiput roje, onda se društvo razdieli bez svake borbe medju kraljicama. Inače ako ima više kraljica, i ako se neroje po drugiput, onda nastane smrtni dvoboj samo medju njima; koja ostane živa na junačkom polju, ona može mirno gospodovati. Ako slučajno kraljica umre, a neima kćeri nasljednice, onda se čudnim načinom taj maleni narod brini za novu kraljicu, jer bez nje morao bi propasti.

Ima-li u slučaju, kad ih ova velika nesreća snadje, te im naglo pogine kraljica bez kraljevskoga potomstva, jošte u košnici stanica s jaji, koje nisu srećom zatvorene, onda pretvore brže bolje jednu stanicu s jajem ili već crvićem

u takovu stanicu, kao što je ona, u koju leže kraljica jaje, iz koje će se izvaliti mlada kraljica, te njeguju ovako pretvorenu stanicu isto tako kao da je u njoj jaje, iz koje mora izići kraljevska nasljednica. I za čudo trud im nije u zalud, jer iz stanice na veselje celoga naroda izadje mlada kraljica. Ako su pako po nesreći već sve stanice s jaji pozatvorene, a kraljica slučajno umre, onda izabere puk najjaču i najveću radnicu za kraljicu, oslobodi ju od svih radničkih dužnosti, hrani i njeguje ju kao rođenu kraljicu, te joj izkažuje podpunu ljubav i privrženost. Njegom i mirnim bezposlenim životom ojača tako radnica, da izgleda kao rođena kraljica i počima jaja nositi, ali na veliku nesreću iz jaja izlegu se sami bezposleni mužkarci, jer se nije kraljica parila, te tako nije mogla jaja oploditi, a iz neoplodjenih jaja izlegu se uvijek sami mužkarci.

Mogli bi jošte sijaset vrlo zanimivih slučajeva iz zoologije navesti, nu i sam Darwin ¹⁾ i njegovi pristaše ni malo nedvoje, da su mnoga djela životinjama prirodjena, koja su vrlo umjetno i shodno izvedena.

3. Životinje vrše često svoja umjetna i shodna djela slije po; one si nestvaraju umnih osnova, nepoznaju svrhe, nepretresuju umno umjetnih diela, nerazabiru različnih sredstava, dočim čovjek imade sposobnost, da si sam stvori umne osnove, da pozna svrhu, da razabere različna sredstva.

Vodeni pauk (*argyroneta aquatica*=Wasserspinne) pravi si stan pod vodom tako umjetno, da je on umjetniji jošte stroj nego naše ronilo (*Taucher glocke*), dočim sigurno ništa neznade o načelih, na kojih se osniva ronilo. ²⁾

Njeka vrst kukaca (*Rhynchites betulae*) ³⁾ gradi gnjezdo iz lista od bukve ili breze ili jalše za svoga potomka tako umjetno i shodno, da izvadja djelo potanko po strogih zakonih više matematike i po pravilih tehnike. Dr. Heis profesor matematike u Münsteru dokazao je, da je zakone, po kojih se ravna taj čudnovati kukac pri radu, god. 1673. hollandeski physik i matematik Huygens prvi uveo u znanost. Neće sigurno nitko reći, da kukac poznaje zakone više matematike i pravila tehnike. Opažamo, da životinje vrše umjetna djela kadkada i onda, kad njim očevidno ništa nekoriste, ili kad je očevidno da se nemože svrha postići, ili kad njim na propast služe, što je dovoljnim dokazom, da izvadjaju umjetna djela nepoznavajuć svrhe.

¹⁾ Ueber die Entstehung der Arten im Thier- und Pflanzenreiche durch natürliche Züchtung. S. 205.

²⁾ Brehm, l. c. Sechster Band. S. 587.

³⁾ Brehm, l. c. S. 120.

¹⁾ St. 32. Opazka.

Lemming ¹⁾ pripovieda, da u švedskih visočinah živi njeka osobita vrst glodavaca (Nagethier). Pod jesen kupe se u velika jata, te putuju prama iztoku. Uvijek idu istim ravnim pravcem. Ako nabašu na kakovugod zaprjeku, to mjesto da se lahkim načinom ugnu, idu preko nje, ma bilo najvećim naporom; kad napokon dodju do morskoga zatonu bottničkoga, poskaču u vodu, i nemogući preplivati, poginu svi. Ovo je putovanje dakako čovjeku i drugim životinjama od velike koristi, ali je njim samim na veliku štetu. Huber ²⁾ pripovieda, da je opazio pri neknoj vrsti gusjenica praveć svoju tkaninu sljedeći slučaj. Uzeo ju je, kad je bila trećinom tkanine gotova, te ju preneo u drugu, koja je bila već petinom gotova, a ona je opet počela snovati pri trećini neopaziv dobitka.

4. Slobodna volja, koja može uplivati na sva umna djelovanja, glavni je uzrok, zašto je život ljudski u pojedincih tako raznovrstan, da ima svaki individuum svoj vlastiti životopis; dočim životinje neimajuć slobodne volje vode život vrlo stegnut, obavljaju umjetna djela jako jednostrano, sliedeći obično strogo opredieljene zakone ciele vrsti, tako da je n. pr. život jedne pčele jednak životu ostalih drugarica. Zato stoje sva njihova umjetna djela u najužem vezu s celim organizmom i s pojedinimi nagoni; jer im najme slobodna volja posve manjka.

5. Ako razmotrimo поближе umjetna i shodna djelovanja, opaziti ćemo, da ih neizvadjaju posve mekanički, nego sve skoro njihove duševne sile učestvuju kao njihovi bliži uzroci. Najprije djeluju prirodjeni nagoni (Triebe), osobito nagon uzdržavanja i nagon razplodjivanja; zatim nutarnja i vanjska osjećanja, kojim su uzrok nutarnja i vanjska sjetila; nadalje razmniva (phantasia), koja prijašnja osjećanja ponavlja po zakonu koj se zove lex associationis, nadalje ona opredieljujuća sila, kojom u pojedinih materijalnih i individualnih predmetih izključivo prihvaćaju, što je shodno, i nepoznavajuć skrajne svrhe i odnošaja medju sredstvom i svrhom; napokon skrajni ravnajuć uzrok, da iz pojedinih djelovanja proizadje jedno skroz shodno sastavljeno djelo. Vazda nastojahu učenjaci, da bar donekle otkriju tako skrovnu narav životinja, koja se pokazuje u njihovih shodnih i umjetnih djelovanjih. Da vidimo, što se može o tom pitanju znanstveno reći, imajući uvijek pred očima fakta, koja služe učenjaku u iztraživanju kao podloga.

(Dalje će sliediti.)

¹⁾ Dr. Bach. Ueber Instinkt. Alte und neue Welt. X. Heft. VI. Jahrgang. 1812. S. 334.

²⁾ Darwin. Ueber die Entstehung der Arten. S. 218.

Poslanica

sakupljenih na grobu sv. Bonifacija u Fuldi pruskih biskupa na častno svećenstvo i sve vjerne njihovih diecesa.

Vi znate ljubezni u Gospodu, u kakov je položaj dospjela crkva Isusa Krsta, skoro reći po svem svijetu, najpače u našoj domovini po a božjem prepušćenju kojemu se klanjamo.

Naskoro ima izaći čitav niz zakona, koji u bitnih točkah protuslove ustavu i slobodi crkve, kako ju je Bog uredio.

Odmah čim su ti zakoni saboru predloženi, spoznasmo, da je bila sveta dužnost naše biskupske službe, da tako pred prijestoljem kako pred obima saborskim kućama proti njim podignemo svoj glas glasno i odrešito. Ali i Vi uvidiste, častna braćo i dragi diecesani, ako se ti zakoni provedu, da će od toga nužno sliediti odciepljenje biskupa od vidljive glave čitave katoličke crkve, odciepljenje klera i puka od njihovih biskupa, odciepljenje crkve naše domovine od crkve boga-čovjeka i spasitelja svieta, koja svu zemlju obsiže, i podpuno razriešenje one organizacije, koju je crkvi Bog dao. To ste Vi svoje jasno i pravo spoznanje, i niklu iz toga spoznanja ozbiljnu i preozbiljnu zabrinutost izjavili pred svojim biskupi na različit način, adresami i deputacijami, ustmeno i pismeno. S tom ste Vi izjavom, gledaće na teške pogibelji, koje u bližnoj budućnosti priete crkvi i njezinim pastirima, spojili sveto obećanje, da ćete Vi, donela budućnost što joj drago, stojati tvrdo i nepomično uz sv. oca, zajedničkoga učitelja i pastira svim kršćanom, i uz nas, Vaše zakonite biskupe, i da ćete Vi isto tako s nami vjerno dieliti naše borbe i muke, ko što sada s nami dielite teške brige. Ovo slobodno i veselo, ovo ganljivo i zanosito zasvjedočenje Vaše vjere i Vaše prave odanosti napram crkvi, koje nam donosite sa svih strana, za nas je velika radost i srdačna utjeha u sadašnjoj tuzi, i skoroj oluji, koja jur sieva i hoće da nas poklopi. Sjedinjeni na ozbiljan dogovor na grobu sv. Bonifacija, zahvaljujemo Vam svim iz ganuta srca i jednodušno za te tisućvrstne dokaze Vaše vjernosti. Mi ćemo je čuvati kano dragu uspomenu na vrijeme za crkvu preozbiljno i viekom spominjano. Mi ćemo se na nje nasloniti kano na jamstvo Vaše neuzkolebive vjernosti, i mi Vas sve zaklinjemo ljubavju Isusa Krsta, da došlo što mu drago, uztrajete vjerni u toj misli, i svoju zadanu rieč potvrdite činom. Milosti božje neće Vam za tu svrhu ponestati. Onaj, koj je dobro djelo počeo, on će ga i dovršiti do na dan Isusa Krsta.

Još neimaju oni zakonski predlozi zakonske krieposti, — no došlo što mu drago, mi ćemo s božjom milosti ona načela, što su u naših spomenicah razvijena, a nisu samo naša, nego su i načela kršćanstva i vječne pravice, mi ćemo ih postojano i jednodušno braniti, i svoju pastirsku dužnost tako vršiti, da na čas naše

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cijelu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cijelu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cijelu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VII.

Duševna djelovanja.

Instinkt.

(Dalje.)

Najprije nas zanima tumačenje Darwinovo, jer je i on morao stranom kao učeni naravoslovac stranom radi svojega obćenitoga sustava o tom težkom pitanju svoje mnijenje reći i onako ga prilagoditi, da mu odgovara sustavnim načelom. Moramo reći, da smo mnogo više očekivali od Darwina, nego što smo kod njega našli o tako zanimivom pitanju, koje može zadati njegovu sustavu velikih neprilika. Ako je hotio osvjedočiti čovjeka učena, morao se je svoga predmeta primiti puno savjestnije te ga razviti po pravilih znanstvene strogosti. ¹⁾ On dakle ovako po prilici želi protumačiti shodna i umjetna djelovanja životinja:

1. Kako su se u svom prvom početku najprije u najnižih organizmih duševne sile razvile, o tom nemožemo ništa reći, ovo ostaje nerešen problem za budućnost, ako će u obće ikada čovjeku za rukom poći, da ga znanstveno rieši. ²⁾

2. Neka su djelovanja životinje najprije umom i usljed izkustva izvadjala kao što čovjek, nu kasnije su im ti čini tako prešli u narav, da

su im poslje mnogo generacija postali čisto prirodjeni, te ih čine bez sudjelovanja uma ili izkustva. ¹⁾

3. Neka druga pako vrlo komplicirana umjetna djelovanja nastala su u životinja bez upliva svake umne sile. ²⁾

4. Naravskim uzgojem (natürliche Züchtung) su se malo po malo jednostavna duševna djelovanja u životinjah promienila, probitačne su se promjene za obstanak uzdržale i nasljedstvom u potomke pretočile, i tako su slučajno nastala komplicirana djelovanja. ³⁾

5. Različiti mnogovrstni nepoznati uzroci djelovali su na organizam napose moždjana, koji su skupno proizveli rečene promjene u duševnih životinjskih djelovanjih. ⁴⁾

6. Dočim su se postupice duševni organi napose moždjani razvijali, razvijale su se također duševne sile, a sviestan razum nije ništa k tomu doprineo. ⁵⁾

7. Životinje imaju takodjer umnu silu, kao i čovjek, premda nije tako razvijena. Nekoliko

¹⁾ Widerlegter Darwinismus (Darwinism Refuted, an Essay). Ueber Mr. Darwins Theorie der „Abstammung des Menschen“ von Sidney Herbert Laing. Aus dem Englischen. Leipzig. 1872. Kapitel. IV. V. S. 26—39.

²⁾ Zu untersuchen, in welcher Weise die geistigen Fähigkeiten zuerst in den niedrigsten Organismen sich entwickelt haben, ist eine ebenso hoffnungslose Untersuchung als die, wie das Leben zuerst entstand. Dies sind Probleme für eine ferne Zukunft, wenn sie überhaupt je vom Menschen gelöst werden können. Die Abstammung des Menschen. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 30.

¹⁾ Andererseits werden aber Handlungen des Verstandes, wie z. B. wenn Vögel auf oceanischen Inseln zuerst sich vor Menschen zu fürchten lernen, in Instincte umgewandelt und werden vererbt, wenn sie viele Generationen hindurch ausgeführt worden sind. Man kann dann von ihnen sagen, dass sie im Character verderbt sind, denn sie werden nun nicht mehr durch den Verstand oder nach der Erfahrung ausgeführt. I. c. S. 31.

²⁾ So scheinen doch die complicirten Instincte unabhängig von irgend einer Intelligenz entstanden zu sein. I. c. S. 31.

³⁾ Dagegen scheint die grössere Zahl der complicirten Instincte in einer völlig verschiedenen Weise erlangt worden zu sein, nämlich durch die natürliche Zuchtwahl von Variationen einfacher instinctiver Handlungen. I. c. S. 31.

⁴⁾ Derartige Variationen scheinen aus denselben unbekanntem Ursachen, welche hier auf die Organisation des Gehirns wirken, zu entstehen. I. c. S. 31.

⁵⁾ Ueber die Functionen des Gehirns ist nur wenig bekannt, aber wir beobachten, dass in dem Maasse, wie die

primiera navadja Darwin, da nas o tom uputi; mi ćemo ih malo kasnije spomenuti. ¹⁾)

Eto ovo su glavne točke, po kojih želi Darwin protumačiti duševna djelovanja životinja, u koliko se pokazuju u njihovih umjetnih djelih. Razmotrimo ih dakle redom, da vidimo, može-li znanost uz njih mirno pristati.

Najprije veli Darwin, da nemože ništa reći, kako su nastala u prvom svom početku duševna djelovanja u životinjah. Rado priznajemo, da je jako mudro rekao Darwin imajuć pred očima svoj sustav; ali se zato ipak nesmiije ovo ma kako skrovno pitanje radi težkoća, koje u njem leže, izbjeći, tim manje što neke stvari o početku duševnih djelovanja u životinjah vrlo dobro razumijemo. Ili su duševna djelovanja čisto accidentalni pojav materije, iz koje se sastoje sva materijalna tjelesa; ili pako imaju svoj vlastiti subjekt, koj je njihovim neposrednim nosiocem. Ako imaju svoj vlastiti subjekt, iz kojega nastaju duševna djelovanja, to mora taj subjekt imati svoju bitnost, dakle i bitna svojstva i bitne sile. A bitna svojstva i sile u subjektu tako ga ograničuju, da je sveudiljni prelaz iz jednoga pojava na drugi, iz jednoga bića na drugo posve nemožan. A buduć da Darwinov sustav nepriznaje stalnih bitnih granica u razvoju svih bića; zato nemože Darwinizam pristati uz neoborivo načelo, da duševna djelovanja imaju svoj vlastiti subjekt, iz kojega niču, jer bi se tim srušila glavna podloga celom sustavu. Mora dakle Darwin, ako želi spasiti svoje nazore, prihvatiti prvo: da su sva duševna djelovanja u svom prvom početku čisto accidentalni pojavi materije. Nu mi smo dokazali govoreć o postanku pojmov, da je to načelo posve neistinito, jer sastavljen subjekt nemože biti nepo-

srednim nosiocem duševnih djelovanja. Nadalje pravedno očekivasmo od Darwina, česa on učinio nije, da dokaže bar kao moguću hypothesu, da sastavina od mnogobrojnih atoma može biti ne samo uzrokom već i neposrednim nosiocem duševnih djelovanja, što se nam čini nemožno. Kad bi se i dopustilo, što se medju tim po nikojoj znanosti dopustiti nemože, da je slučajna sastavina od mnogobrojnih atoma uzrokom i neposrednim nosiocem svih duševnih pojava, to bi i ova sastavina morala imati neka bitna svojstva i bitne sile, koje imaju svoje granice. Kako dakle valja staviti granice? Granice postoje tako dugo, dok se nedokaže, da se iz onih sila i svojstva mogu uzročnim vezom protumačiti svi pojavi, koje opažamo u savršenijem biću. Molimo dakle, tko je dosada bio onaj veliki Apollo u naravskih znanostih, koj je barem kao vjerojatno dokazao, da se svi životni pojavi mogu protumačiti po onih silah i svojstvih, koja imaju najniža materijalna tjelesa? Toliko je sigurno, da dosada još nije nitko mogao tim putem ni najjednostavnijega duševnoga pojava protumačiti, a kamo-li sve.

Drugo načelo, koje gore spomenusmo, stavlja Darwin, da su neka djelovanja najprije životinje umom i usljed izkustva izvadjale, kao što čovjek, nu kasnije su im ta djelovanja prešla tako u narav, da su im postala poslje mnogo generacija čisto prirodjena, te ih čine bez sudjelovanja uma i izkustva. Jako pametno proteže Darwin rečeno načelo samo na neka instinktivna djela životinja, a ne na sva. Jer kad bi ga na sva djelovanja protegnuo, onda bi morao priznati, da su nekoć pčele i mravi imale razum tako razvijen, da bi mogle nadkriliti učenjaka u 19 stoljeću. Ako se u spomenutom načelu pod riečju „umna sila“ nerazumieva ona umna sila, koju ima čovjek, već spoznavajuća sila, koja i dandanas upliva u djela svih životinja, i ako se pod riečju „instinkt“ razumieva izključivo samo ono, što je životinji prirodjeno bez izkustva; onda se i meni dosta vjerojatno čini što tvrdi Darwin, da životinje sada same po sebi izvadjaju neka djela, koja su prije samo usljed izkustva činile. Jer meni se čini dosta vjerojatno, da se ovako može čisto dobro protumačiti, zašto su mlade lisice u okolicah, gdje je često lov na nje, opreznije, nego stare lije ondje, gdje mogu u miru živiti; ¹⁾) zašto životinje u tuđjih zemljah u proljeću grizu i otrovnu travu, a kasnije ju izbjegavaju, dočim je domaćim prirodjeno, da se bez izkustva odmah otrovne trave čuvaju; zašto se ptice na ocean-
skih otocih s početka neboje čovjeka, a kasnije

intellectuellen Fähigkeiten höher entwickelt werden, auch die verschiedenen Theile des Gehirns durch die feinst verwobenen Kanäle gegenseitigen Austausches mit einander in Verbindung gebracht werden müssen. I. c. S. 32. Die Fähigkeit zur Ausführung solcher Handlungen ist Schritt für Schritt durch Variabilität der psychischen Organe und natürliche Zuchtwahl erreicht worden, ohne dass eine bewusste Intelligenz seitens des Thieres während einer jeden der aufeinanderfolgenden Generationen dazu gekommen wäre. I. c. S. 32.

¹⁾ Unter allen Fähigkeiten des menschlichen Geistes steht, wie wohl allgemein zugegeben wird, der Verstand obenan. Es bestreiten nur wohl wenige Personen noch, dass die Thiere eine gewisse Fähigkeit des Nachdenkens haben. Fortwährend kann man sehen, dass Thiere zuwarten, überlegen und sich entschliessen. Es ist eine bezeichnende Thatsache, dass je mehr die Lebensweise irgend eines besonderen Thieres von einem Naturforscher beobachtet wird, dieser desto mehr ihm Verstand zuschreibt und desto weniger die Handlungen nicht gelernten Instincten beilegt. I. c. S. 38.

¹⁾ Leory. Lettres phil. sur l' Intelligence des Animaux.

mu se uklanjaju. Da i vlastito izkustvo upliva na djelovanja životinjska o tom neće nitko podvojiti. Moguće je dakle, da bar nešto od onoga, što je životinja usljed izkustva postignula, prijedje na nasljednike, premda se niti to neda čisto sigurno dokazati. Ali ako se pod riečju „umna sila“ u gore navedenom Darwinovu načelu razumieva ista umna sila, koju ima i čovjek, onda je načelo skroz neistinito. Jer umna sila u čovjeku stvara si sama abstraktne i obćenite pojmove, koji su temelj svemu ljudskomu znanju, dočim ovaj način znanja životinjam posve manjka. Ovi pojmovi neprelaze nikada na nasljednike. Kamo sreće za ljudski rod, da prelaze pojmovi iz glave otčeve u glavu sina! Kamo bi onda doprlo znanje! Razlika je takodjer velika medju izkustvom, koje ima čovjek, i izkustvom, koje životinjam pomaže. Čovjek si izkustvom stvara osnove, stalna načela, dočim si životinje izkustvom usavršuju samo prirodjene nagone, i obavljaju ona djela, za koja su dovoljne niže spoznavajuće sile. Darwin navadja za izkustvo, koje imaju životinje, sljedeći primjer. ¹⁾

U zoologičkom vrtu rabio je majmun imajuć slabe zube kamen, da otvori orahe, te ga je sakrivao pred drugim, takodjer nije trpio, da se tko kamena dotakne. Dodaje odmah Darwin, da ovaj slučaj dovoljno pokazuje, kako iste životinje imaju pojam posjeda. To da se i u psa opaža, kad neda kosti; i u ptice, kad nepusti nikoga u gnjezdo. ²⁾ Kruto se vara Darwin, ako misli, da se navedeni primjer i njemu slični nedaju inače protumačiti, nego ako se prizna u životinjah ista umna sila, koju ima i čovjek. Jer ovo djelo nije izveo majmun po kakvoj osnovi, koju bi on sam stvorio abstraktnimi pojmovi, kao što može čovjek, ako hoće; već samo po nagonih (Triebe) i sjetilnih silah, koje sigurno i životinje posjeduju. Majmun nije sigurno ovako umujuć svoje djelo izveo: Šteta je zubi orahe hrustati, ta može se svakim tvrdjim tielom laglje otvoriti. Kamen je tvrdji nego orahova lupina, zato moram potražiti kamen. Našav kamen nije mislio ovako: mogao bi mi tko kamen oteti, ta znam dobro, da ljudi i moj rod rado krade, dakle ga valja pred njimi sakriti.

¹⁾ Die Abstammung des Menschen. I. B. I. Th. S. 44.

²⁾ Im zoologischen Garten gebrauchte ein Affe, welcher schwache Zähne hatte, einen Stein, um sich Nüsse zu öffnen, und mir versicherten die Wärter, dass das Thier, wenn es den Stein gebraucht habe, ihn im Stroh verberge und keinen andern Affen ihn berühren lasse. Hier haben wir die Idee des Eigenthums, doch ist diese Idee jedem Hunde, der einem Knochen hat, und den meisten oder allen Vögeln in Bezug auf ihre Nester eigen. I. c. S. 44.

Kamo ću s kamenom? U takovo mjesto, gdje ga drugi neće vidjeti; ako ga metnem pod slamu, tamo ga neće nitko tražiti. Dakle u slamu s kamenom. Ali ipak moram paziti, da se tko nepribliži, i da po slami nerazkapa, jer bi onda sigurno i moj kamen našao.“ Kad bi ovako radio majmun, tad bi imao istu umnu silu, koju i čovjek. Ali da on nije ovako svoje djelo izveo, mislim, da će i Darwinianci priznati. Jer kad bi majmun taj čin ovako izveo, onda bi se morao u svih svojih djelih ovako vladati; onda bi bio sposoban, da se za kratak čas nauči i pisati, i čitati, i računati; on bi bio sposoban, da izkustvom i naukom postigne s vremenom barem onoliko znanja, koliko može postignuti najtupiji čovjek. Jer čim dopustiš, da imaju silu stvarati obćenite abstraktne ideje, onda moraš dopustiti, da su sposobne za svako umno djelovanje ko i čovjek. Očevidno je dakle, da životinje nemogu stvarati obćenitih abstraktnih ideja, s toga im manjka i ta sila, dosljedno im manjka i prvi temelj razumnomu ljudskomu životu. Čisto je drugim načinom izveo majmun svoj posao, bez pomoći obćenitih abstraktnih ideja. Naravni prirodjeni mu nagon za hranom gonio ga je, da zagrizne u orah, čim ga je opazio. Nije ga mogao otvoriti zubi, zato je kušao sve moguće, da nagonu zadovolji. Slučajno je našao prviput kamen, nagon ga je tjerao, da i njim lupi po orahu. Orah se otvori i on ga pojede. Taj se cijeli čin uzdržao u majmunovoj phantasiji. Kad je drugiput vidio orah, probudi se nagon za hranom uz sjetilne predstave u phantaziji, i on bez oklievanja prihvati kamen. Napokon mu je prešlo u navadu, te mu je kamen postao predmetom njegova nagona kao što zubi, prsti, i orasi. Kao što dakle nagonom neda majmun oraha, da mu ih rodjaci nepojeđu, istim je nagonom čuvao i kamen. Kao što životinje sakrivaju hranu, tako je sakrivao majmun i kamen. Kako pako životinje sakrivaju hranu, to ili je već samomu nagonu prirodjeno, ili su sličnim izkustvom postigle kano što i taj naš majmun. Čisto drugu vriednost ima izkustvo u čovjeku a drugu u životinjah. U čovjeku prelazi izkustvo u kraljevstvo ideja, istine i načela, iz kojih potiču osnove, koje on slobodnom voljom izvadja; dočim u životinjah ostaje onako, kao što je sjetilnimi silami dobiveno, te upliva neposredno na prirodjene težeće sile, koje ja zovem nagoni (Triebe).

Treće načelo stavlja Darwin, da neka vrlo komplicirana prirodjena umjetna djelovanja nisu nipošto nastala uplivom umne sile. Tko poznaje život životinja i neka njihova vrlo komplicirana

umjetna djela, taj će rado priznati, da ima pravo Darwin, kad veli, da ona nisu potekla iz umne sile. Jer inače bi slijedilo, da su neke životinje kao što n. pr. pčele i mravi inale nekoć tako razvijen um, te su nadkrilile u sposobnosti istoga čovjeka, kao što ga danas vidimo. Život pčela već smo opisali, mislimo, da neće biti štiocu dosadno, ako mu sada na kratko predočimo čudnovati život mrava, da se sve bolje upozna s predmetom, koj ovdje istražujemo; a to tim većma, što ćemo morati malo niže ove primjere znanstveno pretresivati, da možemo prosuditi, je-li 4. načelo Darwinovo vjerojatno. Mravi ¹⁾ sačinjavaju dobro uređjeno društvo sastojeće se od krilatih ženka i mužkaraca, zatim od bezkrilnih radnika, napokon pri nekih vrstih od bezspolnih individua, koji se zovu vojnici. Od mrava poznajemo do sada 1250 vrsti; a buduć da je život mnogovrstnih termita (Termitina), koji se zovu običnim imenom bijeli mravi (weisse Ameisen) ²⁾ sličan životu mrava, premda po zoologiji nepadaju strogo u njihovu kategoriju, zato ćemo takodjer o njih neke čudnovatne životne crtice spomenuti. Kolikom vještinom i arhitekničkom umjetnošću oni svoje stanove grade, toga nebi nitko vjerovao, da na svoje oči nevidi čudnovate zgrade još čudnovatijih stanovnika. Ovdje vidiš duge vijugaste čisto ugladjene hodnike i ulice na sve strane svodovi pokrivene, koji čuvaju stanovnike od sunčanih traka i kiše. Zgrade imaju više podova, te odgovaraju svim njihovim potreboćam.

Termiti (bijeli mravi) grade od gline svoje velike zgrade tako čvrsto, da mogu i čovjeka držati, a tri čovjeka imaju $2\frac{1}{2}$ ure posla, da zgradu ovih malenih stanovnika posve otvore. Kube, tornjevi, viseći mostovi, skaline, svodovi poduprti stupovi, velike prostorije spojene ulazi i hodnici, rese zgradu, koja se diže 10—16 i više stopa u vis. U sredini nalazi se kraljevska soba, u kojoj stanuju kralj i kraljica, a na okolo ima množina većih i manjih soba različitoga oblika, u kojih obitavaju ostali građani. Posebne su komore priredjene, da se u njih čuva hrana, a opet posebne, u koje kraljica leže jaja. Ako budu nedostatne i pretjesne, to ih poruše te sgrade nove i veće.

Stiene od ložnica, u kojih se nalaze jaja i mladi potomci, obložene su nekakvom tvarju, koja pod sitnozorom izgleda kao majušni gribi (Pilze), što vjerojatno mladim za hranu služi. Ako ih neprijatelj uznemiri te im koju čest

stanja razori, to se odmah izgube radnici a navale vojnici, koji biesneći trkaju na okolo, navaljuju i grizu oko sebe. Tek kasnije dodju radnici noseći u ustiju gradivo, te pod okriljem vojnika sagrađe opet velikom brzinom, što je neprijatelj razorio. Premda su naravoslovci napose Oken, Bates, Dr. Fritch, Lespès, Smeathman, Burmeister, Golberry, mnogo truda uložili, da točno prouče život čudnovatih termita, to je ipak ostalo još mnogo toga, što je stranom nepoznato stranom dvojbeno. Mravi njeguju osobitom skrblju svoje mlade. Radnici ih prenašaju amo tamo: ako je toplo u gornji kat, ako je hladno u donje prostorije; ližu i čiste ih, te im jezikom podavaju neku iz njih izvireću sladčinu.

(Dalje će slijediti.)

Protuerkveni zakoni u pruskom saboru.

Protuerkveni su zakoni gotovi. skovano je oružje, kojim se ima slomiti i srušiti katolička crkva u Pruskoj. Pošto su naima 1. Svibnja votirani u gospodskoj kući s nekimi skroz neznamenitimi izpravci, budu još jedan put 9. o. m. u zastupničku kuću doneseni, da i ova prihvati one izpravke. To se učinilo bez svake debatte. Sada su ti zakoni već i od cara sankcionirani i proglašeni u „Staatsanzeigeru“ 15. t. mj. Kako se je kultusminister Falk u zastupničkoj kući bio zaprietio, biti će odmah i izvadjeni. Katolikom dakle pruskim, koji su se do godine 1871. hvalili svojom slobodom, svojim razvitkom, nastaje gorko i žalostno doba. To bi se moralo bolno kosnuti i nas, sve kad se i nebi bilo bojati, da će se za primjerom Pruske nastojati i drugdje povoditi; ovako pako čini nam se skroz sjegurao, da ćemo i u Austriji i u Ugarskoj, a tko zna, da-li ne i u nas, vidjeti i čuti na brzo svašta. Nevjere ima posvuda, kako i u Pruskoj, samo da ima u Pruskoj i vjere više; liberalci pako neće se sjegurao ni kod nas zauzimati za slobodu vjere i svjesti i crkve, ko što se nisu zauzimali ni u Pruskoj. Oni su pače sve to izveli sa svojim nekada strašilom, a sada tako dobrim prijansom, Bismarkom. Bojat se je dakle rata i — poraza oko nas i u nas, te nam se valja na to priučati, a nemisliti, da će nas bura minuti, ako budemo u nebrizi spavali. Katolik se mora živo zanimati za svu svoju braću, koji se na širokom svijetu za kraljestvo božje bore, a najpače za one, koji imaju isto onakove neprijatelje, kakovi i nam samim priete. Za to ćemo još jedan pogled baciti na pruski sabor, da vidimo silu i taktiku neprijatelja, a vještinu i odvažnost braće katolika.

Protuerkveni zakonski predlozi doneseni su u gospodsku kuću 24. Travnja. Vlada se je već unapred svojski pobrinula, da joj ondje nepropadnu, utisnuvši više

¹⁾ Brehm. Illustriertes Thierleben. Sechster Band. S. 209.

²⁾ Brehm. I. c. S. 454.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VII.

Duševna djelovanja.

Instinkt.

(Dalje.)

Neka vrst mrava vodi razbojnički život. Ciela jata idu u tuđa mravinja guieзда robit, odvuku sa sobom ličinke (Larven) i kukuljice (Puppen), te ovi mladi zarobljenici moraju kao robovi služiti svojim gospodarom. Kod neke vrsti obavljaju zarobljenici sve domaće poslove, pače hrane svoje gospodare, kod drugih pako diele rad gospodari s robovi. Za čudo je, kako živu u društvu mrava u najvećoj slozi i najboljem miru neke druge čisto inostrane životinjice. Za sve se jošte nezna u kakvu su odnošaju s mravi, samo se zna, da mravi neke vrsti sisača (Aphis=Blattlaus) u tu svrhu kod sebe čuvaju, da iz njih muzu neki sladki sok. Njim su dakle ove male životinjice krave muzare, dočim ih gospodari sjetilci glade, upute ih, da od sebe puste sladki sok, za kojim se oni toliko oblizavaju. Po izvješću Dr. Linsecoma žive u Texasu vrst mrava (*Atta malefaciens*), koja se bavi poljodjelstvom. Oni najprije nadignu zemljište u slici nasipa, koj ima u visini do šest palaca, a od središta do ruba tri do četiri stope. Ako je zemljište poplavi izvrgnuto, nadignu ga u slici čuna (Kegel) do 20 palaca u vis. Cielo zemljište izglađe i očiste, netrpe nego samo jednu vrst trave, na kojoj rastu majušna zrnca, koja pod žitnozorom izgledaju nalik našoj riži. Svaku drugu travicu, čim se pokaže na njihovu polju, odmah odgrizu, te odnesu s njive. Kad dozori usjev, požanju ga, dakako bez srpa, te žito sprave u žitnicu, dočim ga prije očiste od pljeve, koju bace preko nasipa. Ako bi se slučajno dogodilo,

da je žito nakisnulo, te bi se moglo pokvariti, to ga za liepa topla dana iznesu na sunce, da se posuši; zrna, koja bi klicu potjerala, iztriebe, dobra pako odnesu opet u žitnicu. Mogao bi jošte puno drugih primjera navesti o prirodjenih vrlo kompliciranih djelovanjih životinja, da potvrdim, da ima pravo Darwin, kad veli, da ova prirodjena umjetna djelovanja nisu izvedena posredovanjem razvijenih umnih sila. Darwin dakle misli ovako: Naravskim su se uzgojem (natürliche Züchtung) u borbi za obstanak malo po malo jednostavna duševna djelovanja promienila: probitačne su se promjene za obstanak uzdržale i nasljedstvom na potomke prešle, i tako su slučajno nastala komplicirana djelovanja; a uz to valja znati, da životinje posjeduju umnu silu iste vrsti kao i čovjek nego dakako u jako nesavršenom stanju. Tom umnom silom izvadaju neka jednostavna umjetna djela neposredno, dočim ona u druga sastavljena i prirodjena s neke samo strane upliva. Najprije nemožemo dopustiti, da životinje posjeduju umnu silu iste vrsti kao i čovjek. Već smo prije nekoliko razloga za tu tvrdnju naveli; a dok ih Darwinianci nepobiju, tako dugo nismo dužni njihovo načelo poprimiti. Darwin navadja nekoliko primjera za dokaz, da i životinje posjeduju umnu silu kao i čovjek, ali ako te primjere dobro razmotrimo, oni nedokazuju upravo ništa, premda dodaje Darwin: „koga ovi primjeri neosvjedočuju, toga neće ništa moći osvjedočiti.“ Da vidimo! On ¹⁾ navadja

¹⁾ Rengger gibt an, dass, als er seinen Affen zuerst Eier gab, sie dieselben zerbrachen und daher viel von ihrem Inhalt verloren. Später schlugen sie vorsichtig das eine Ende an einem harten Körper und nahmen die Schalenstückchen mit ihren Fingern heraus. Hatten sie sich einmal mit irgend einem scharfen Werkzeug geschnitten, so wollten sie es nicht wieder berühren oder es nur mit der grössten Vorsicht behandeln. Stücke Zuckers

iz Renggera tri primjera za dokaz. Ako Darwin neima boljih dokaza, nego što su ovi, onda nas neće nikad osvjeđočiti Darwin se u tom strašno vara, što ova tri primjera predstavlja, kao da ih je on sam izvadjao, pa onda zaključuje, da su ih i životinje onako izvele. Nije majmun u prvom primjeru ovako mislio i radio: „Gle, ja nisam do sada znao, ako jaje na sve strane razbijem, da će mi sva sadržina izcuriti, dakle moram odsele samo malo otvoriti, a to će biti, ako kucnem po kojem tvrdjem tielu, nego-li je lupina jajeta; ali jako udariti nesnijem, jer je lupina krhko tielo, zato samo čisto lagano. Kad lupina pukne, onda ću prsti malo po malo komadiće trgati, da žutanjak ostane u jajetu kao voda u posudi. Eto sada znam vlastitim izkustvom, kako valja jaja u buduće jesti.“ Kad bi majmun ovako misleć djelo izvadjao, onda bi imao umnu silu iste vrsti kao i čovjek, ali onda bi bio sposoban ne samo, da se nauči jaja jesti, već bi mogao ići barem u školu gluho-niemih, i tamo naučiti ako ne više, a to barem koliko njegovi suučeni. Čisto drugičije valja tumačiti gore navedene primjere, i druge njim slične, koje opažamo u životinjah. Dovoljne su niže spoznavajuće sile i različno niže htienje, koje ja zovem nagonom,*; da protumačimo po Darwinu navedene primjere. Ove se sile kreću oko materijalnih i individualnih predmeta. Po nagonu za hranom razbio je majmun jaje prviput dakako tako nespretno, da si nije podpuno zadovoljio nagonu. Taj materijalni čin ostao je majmunu u phantaziji utisnut. Kad je dobio drugo jaje, gonio ga je nagon, da ga otvori, ali prvašnji čin, kad je nespretno jaje razbio, djelovao je na njegov nagon za hranom, da je on motorne sile stavio spretnije nego prije u gibanje, te je tako razbio samo vršak od jajeta. Jer najme životinjama slobodna volja manjka, zato stavljaju u njih nagoni (appetitus sensitivi= Triebe) motorne sile u gibanje. Nagoni zavise o predmetu, za kojim teže, predmet pako predstavlja, ako je čisto individualan i konkretan, niža spoznavajuća sila

wurden ihnen oft in Papier eingewickelt gegeben, und Rengger that zuweilen eine lebendige Wespe in das Papier, so dass sie beim hastigen Entfalten gestochen wurden. War dies einmal der Fall gewesen, so hielten sie stets das Päckchen zuerst an ihre Obren, um irgend eine Bewegung im Innern zu entdecken. Wer durch Thatsachen wie die Vorliegenden und durch das, was er bei seinen eigenen Hunden beobachten kann, nicht überzeugt wird, dass Thiere überlegen (Verstand haben), der wird durch nichts, was ich noch hinzufügen könnte, überzeugt werden. l. c. S. 39.

*) Nam se čini, da biste bolje ozvao „pudom.“ Ured.

Svi su nagoni životinjam prirodjeni, isto tako je nagonu prirodjeno, da stavi u gibanje motorne sile. Nadalje prirodjeno je, da predmet po sjetilnih silah predstavljen, pobudi nagon na čin. Prirodjeno je takodjer nagonu, da na razne načine stavlja u gibanje motorne sile tako dugo, dok mu se zadovolji; ako je jedan način nespretnan, prihvati drugi, treći, a kad je svrhu postigao, ostaje pri onom. Ako mu se je dogodilo što nepovoljna i neugodna, i onda promieni način, kojim je htio nagonu zadovoljiti. Zato nije htio majmun drugiput jajeta razbiti. Isto tako se nije htio nožem igrati, kad se je prviput ozliedio. I čovjek, premda ima razum, neizvadja uvijek svoja materijalna djela razumom, on neumuje pri svakom djelu, već mnoga obavlja nižimi silami, koje su u mnogih slučajevih dovoljne. Niže pako sile kadkada su u životinjah mnogo bolje razvijene nego u čovjeku, tako n. pr. sluh, vid, neki nagoni, i t. d. Ni u trećem primjeru, koj navadja Darwin, nije majmun ovako mislio i radio: „Lukavi gospodar dao mi je prviput u zamotku sladora, a drugiput osu, koja me je ubola. Moguće je, da je opet zamotao osu; ako nesmotreno otvorim, ubosti će me osa opet. Nu znam, ako je u zamotku osa to se ona kao živa stvar mora gibati, ja ću ga dakle privesti k uhu, da čujem, miće-li se štogod; ako se ništa nemiće, onda se neimam ničesa bojati.“ Sigurno je iz razloga, koje smo već prije spomenuli, da u majmunovoj glavi nikad nije bilo takovih ideja, niti on ima sposobnosti, da ikada takve misli stvori i složi. Zato ovaj primjer nedokazuje čisto ništa. Nagon za hranom tjerao je majmuna, da zamotak otvori i da slador pojede. Drugiput je mjesto sladora našao osu, koja ga je ubola. Nagon uzdržavanja i osjećanje boli učinilo je, da nije htio drugi put zamotka otvoriti, nu ipak ga je nagon za hranom tjerao, da ga neostavi, te je poticao motorne sile, da ga drugim načinom otvore. Nagon za obstankom i čuvstvo straha imalo je u ovom slučaju za predmet živu osu, koja žalcem jako nepovoljno bode. To ga je dvoje sklonulo, da se sluhom posluži i čuva od ose. Zato je on zamotak primaknuo k uhu, da ga, ako osjeti u njem živu osu, neotvori. Još navadja Darwin¹⁾

¹⁾ Mr. Colquhoun (The Moor and the Loch. p. 45.) schoss zwei wilde Enten flügelabum, welche auf das jenseitige Ufer eines Flusses fielen. Sein Wasserhund versuchte Beide auf einmal herüberzubringen, es gelang ihm aber nicht. Trotzdem man wusste, dass er nie vorher auch nur eine Feder gekrümmt hätte, biss er die eine Ente todt, brachte die andere herüber und gieng nun zu dem todtten Vogel zurück. l. c. S. 40.

dva primjera za dokaz. Ja u tom slučaju nevidim pri najboljoj volji čisto ništa, što bi dokazalo, da pas ima razum iste vrsti kao i čovjek. Pas ima prirodjeni nagon, da plien nepusti pobjeći, što vidimo i kod mačke. Ovaj nagon je nadvladao drugi nagon, koj odvrća životinje od svakoga predmeta, koj je za njih zao. Taj potonji nagon izvježbao je gospodar umjetno tako u psu, da se nije nikada usudio u lovu pliena ozliediti. Ali u ovom slučaju bijaše jači prvi nagon, te je racu ubio, da mu nepobjegne. Ali pas nije ovako razmišljao: „nemogu obie race na jedanput odneti. Ako uzmem jednu, pobjeći će druga, dok se vratim. Najbolje bi bilo, da ju ubijem, nu jao meni, ako se usudim u lovu racu ozliediti, znam dobro, što me čeka. Nu mislim, da će ipak biti moj gospodar tako pametan te uviditi, da sam u ovom slučaju bio prisiljen racu zadaviti, jer bi mi inače pobjegla. Zato me nesmije kazniti. Dakle ću zadaviti racu.“ Jošte očividnije opažamo u drugom slučaju, koj navadja Darwin, ¹⁾ da je istina, što smo rekli o prvom. Za čudo je, što nije hotio Darwin opaziti, da ovaj drugi slučaj pobija prvi. Da je pas po čovječjem razumu radio, ostavio bi bio mrtvu racu, te najprije živu gospodaru odnio, a onda se vratio po mrtvu, a nebi ubio živu. On je dakle isto tako radio kao i u prvom slučaju. Nagon, kojim pas nepušća, da mu izmakne plien, nadvladao je drugi nagon, kojim se životinje odvrćaju od zla. Što napokon Darwin za dokaz ²⁾ spominje, da je najme veća razlika u duševnih djelovanjih medju najnižom ribom — Amphioxus — i medju savršenijim majmunom, nego-li medju majmunom i čovjekom, moramo iskreno reći, da se u tih riečih sadržava sophisma najgore vrsti; jer se tudje prispodabljaju čisto različne sposobnosti pod istim

imenom. Ako se pod imenom „duševna djelovanja“ razumieva „razum i slobodna volja“, onda je ovakovo prispodabljanje nemoguće, jer niti u viših niti u nižih životinjah neima traga onomu razumu koj ima čovjek, ma on stajao na najnižem stupnju umnoga razvitka. Ako se pako pod imenom „duševna djelovanja“ označuju neka svojstva, koja imadu i životinje n. pr. razna osjećanja, razni nagoni, čuvstva, prirodjeni instinkti, onda je prispodabljanje istinito, ali od tuda nesliedi, da i savršenije životinje imaju razum kao i čovjek. Jer imaju životinje neka svojstva bolje razvijena nego čovjek, n. pr. osjećanja, prirodjena djelovanja, od tuda se nemože logično zaključiti, da su pametnije od čovjeka. Kad se što prispodablja, to mora predmet prispodobe biti uvijek isti. Kad dakle veli Darwin: „da je veća razlika u duševnih djelovanjih (geistige Fähigkeiten) medju majmunom i ribom“ to se pod imenom „duševna djelovanja“ razumievaju ona duševna djelovanja, koja imaju životinje; a kad veli: „nego-li medju čovjekom i majmunom“ onda se pod imenom „duševna djelovanja“ razumieva razum čovječji, koj životinjam manjka. A ovaj način dokazivanja jest očiti sophisma.

(Dalje će sliediti.)

Protuerkveni zakoni u pruskom saboru.

(Konac.)

Medju katolici u saboru pruskom ima više baš odličnih borioca, no medju svimi bit će najprvi Mallinekrodt. On sjedi u zastupničkoj kući. On je u sjednici od 9. Svibnja odgovorio na Bismarkove navale, učinjene u gospodskoj kući. Razlikovao je dvie čete protivnika, one koji idu s vladom, i one koji idu uz vladu. Ovi posljednji jesu liberalne stranke. gdje je opet jedna naprednija, a druga umjerenija. Vladinu pako stranku najsavšenije representira knez Bismark. Naprednijih liberalaca jest načelo negirati crkvu, umjerenijih imati skrbništvo nad crkvom, a Bismarkovo zahtievati od crkve bezuvjetno službovanje. Bismark zastupa upravo absolutizam, a drugi protivnici katolikom liberalizam. Svi pako ovi saveznici zar da stupaju samo proti stranci centra? Tolika sila, kaže Mallinekrod, uzrasli bismo za šest lakata, kad biste nas uvjerali, da je sbilja samo proti nam. Ne, tako nije tomu, ovi saveznici nestupaju samo proti frakciji centra i njezinim neprijateljem — ne, oni u načelu stupaju proti crkvam i proti državi. Pa mi nismo batterija za provalu (kako reče Bismark), već mi stojimo na provali, mi branimo kršćanski princip države proti poganskomu principu, mi branimo crkvenu slobodu proti prehvatu svjetovne vlasti državne, mi branimo historičko

¹⁾ Oberst Hutchinson (Dog Breagking. 1850. p. 46) erzählt, dass zwei Rebhühner auf einmal geschossen wurden, das eine wurde getödtet, das andere verwundet. Das Letztere rannte fort und wurde vom Hunde gefangen, welcher auf dem Rückwege beim todten Vogel vorbeikam. Er blieb stehen, offenbar sehr in Verlegenheit, und nach ein oder zweimaligem Versuchen, wobei er fand, dass er es nicht mitnehmen konnte, ohne das flügelahm geschossene entwischen zu lassen, überlegte er einen Augenblick, biss dann dieses mit einem kräftigen Ruck absichtlich todt und brachte dann beide Vögel auf ein mal. Es war dies das einzige Beispiel, dass er je mit Absicht irgend welches Wildpret verletzt hätte. l. c. S. 40.

²⁾ Wir müssen auch zugeben, dass ein viel weiterer Abstand in den geistigen Fähigkeiten zwischen einem der niedrigsten Fische, wie der Brücke oder dem Amphioxus, und einem der höheren Affen besteht, als zwischen einem Affen und dem Menschen; und doch wird diese Lücke durch zahllose Abstufungen ausgefüllt. l. c. S. 29.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VII.

Duševna djelovanja.

Instinkt.

(Dalje.)

Jer drugo znače „duševna djelovanja“ u prvoj izreci, a opet drugo u drugoj izreci. Ako pako misli Darwin, da su sva duševna djelovanja iste vrsti, što se bitnosti tiče, onda on neima ni pojma o dušoslovnoj znanosti, a te mu sramote ja neću prišiti. Nego kad bi on i držao ovu neistinitu predmnevu, da su sva djelovanja u bitnosti ista, jošte mu dokaz nebi vriedio ništa, dok prije nedokaže, da je tolik po mojem sudu nesmisao ipak čista istina. Samo onda kad bi Darwin sliedio nazore pantheista, mogao bi što takva tvrditi. Ali za me neima u mudroslovju veće bludnje, nego što je pantheizam koje mu drago forme, što ću na svom mjestu odkriti. S pantheizmom u filozofiji nestalo bi svake realne pozitivne znanosti, i vrata bi se širom otvorila sveobćemu skepticizmu, u kojem mora zaglaviti svako znanje, svaka istina, i svako načelo; a onda neima mjesta ni Darwinovu stavu.

Istina jest, što veli Darwin, da se toli umjetnim koli naravskim uzgojem (Züchtung) radi mnogovrstnih vanjskih i nutarnjih na život uplivajućih uzroka mogu neka duševna djelovanja promieniti, što je moći dovoljno fakti dokazati. Istina je i to, da neke promjene prelaze na potomke, ali nije ni pošto vjerojatno, a kamo-li dokazana istina, da su tim načinom nastala sva vrlo komplicirana i prirodjena umjetna djelovanja životinja.

Jer ako su sveudiljne slučajne promjene jedini razlog svim duševnim pojavom, koje opa-

žamo u životinjah, onda neima u životinjskom organizmu bitnih posebnih duševnih sila, koje su bližnji uzrok ovim pojavom; već je organizirana materija jedini izključivi substrat svih ovih duševnih pojava. No mi smo dokazali, da materija nemože biti neposrednim nosiocem duševnih djelovanja; dok dakle Darwinianci nepokažu barem kao moguću hypothesu, da se različnom kombinacijom atoma mogu tumačiti duševni pojavi, dotle nevriedi Darwinovo tumačenje o instinktu. Već smo jednoć rekli, kad bi se i dopustilo, što se po nikakvoj znanosti dopustiti nemože, da je slučajna sastavina mnogobrojnih atoma uzrokom i neposrednim nosiocem svih duševnih pojava, to bi i ta sastavina morala imati svoja bitna svojstva i sile, koje sigurno imaju neke granice; a granice obstoje tako dugo, dok se nepokaže, da se ovi životni pojavi mogu protumačiti uzročnim vezom po onih silah i svojstvih, koja imaju najniža materijalna tjelesa. Ali tim putem nije do sada jošte nitko mogao ni najjednostavnijega duševnoga pojava protumačiti, a kamo-li da bi protumačio sve. Dokazi, koje navadja Darwin, pokazuju očevidno, da mi pravo sudimo. Razvidimo dakle njegove dokaze. Darwin si je odabrao put, da protumači neka vrlo umjetna prirodjena djela mravá, pčela i kukavice. Malo prije smo opisali čudnovati život mrava, te smo spomenuli, da neka vrst (*Formica rufescens*) po tuđjih gnjezdih robi to si prisvaja strane mrave, koji im kao robovi služe. Oni obavljaju sve poslove, grade gnjezda, hrane mlade pače i stare, kao što je opazio P. Huber. Ako je potrebno, da promiene stan, te odlučuju robovi, te nose svoje gospodare u čeljustih. Oni bi od gladi poginuli, da neimaju tako brižnih robova. Huber je uzeo do 30 njih bez robova na posebno mjesto, te im je dao dovoljne hrane i njihove lićinke i kukuljice, ali skoro svi po-

ginuše. Zatim je doneo samo jednoga roba (Formica fusca) među nje, a on se je odmah poprimio posla, hranio preostale, njegovao mlade, gradio stanice, te je tako za kratko vrijeme spasio obitelji, i sve u red stavio. Druga vrst mrava (Formica sanguinea) takodjer posjeduje robova, ali i gospodari rade i obavljaju poslove kao i robovi, te kad mienjaju stan, nose gospodari svoje robove u čeljustih, dočim u gore spomenutoj vrsti nose robovi svoje gospodare. Prirodjeno je dakle mravom, da porobe gnjezda svojih susieda te tako dodju do podanika, koji im služe obavljajuć kućne poslove.

Darwin ¹⁾ nastoji vrlo vješto protumačiti, kako je nastao taj instinkt. Meni se čini vjerojatno i želio bih, da se jednoć znanstveno dokaže, ako je moguće, da se sva prirodjena umjetna djela osnivaju neposredno na različnih prirodnih životinjskih nagonih uz pripomoć nižih spoznavajućih sila i onoga izkustva, koje upliva na prirodjene nagone. Na koliko Darwin na tom temelju spomenute primjere tumači, njegovu je tumačenje vjerojatno, a uz to je i liepo izvedeno. Ali nije istinit sustav Darwinov, kad se pita, odakle su nastali različni nagoni, kako su se razvile one sile duševne, koje opažamo u životinjah. Zato smo vidili malo prije, kako Darwin, tumačeći instinkt mrava, predpolaze njihove razne nagone, njihove duševne sile, te samo tumači, kako su se mogli obstojećí već nagoni u mravili malo promieniti i usavršiti onim izkustvom, koje samo upliva na njihove nagone.

¹⁾ Ich will mich nicht vermessen zu errathen, auf welchem Wege der Instinct der F. sanguinea sich entwickelt hat. Da jedoch auch Ameisen, welche keine Sklavenmacher sind, zufällig um ihr Nest zerstreute Puppen anderer Art heimschleppen, vielleicht um sie als Nahrung zu verwenden, so können sich solche Puppen dort auch noch zuweilen entwickeln, und die auf solche Weise absichtslos im Haus erzogenen Fremdlinge mögen dann ihren eigenen Instincten folgen und arbeiten, was sie können. Erweist sich ihre Anwesenheit nützlich für die Art, welche sie aufgenommen hat, und sagt es dieser letzteren mehr zu Arbeiter zu fangen und zu erziehen, so kann der ursprünglich zufällige Brauch, fremde Puppen zur Nahrung einzusammeln, durch natürliche Züchtung verstärkt, und endlich zu dem ganz verschiedenen Zwecke, Sklaven zu erziehen, bleibend befestigt werden. Wenn dieser Naturtrieb zur Zeit seines Ursprungs in einem noch viel minderen Grade als bei unserer F. sanguinea entwickelt war, welche noch jetzt von ihren Sklaven weniger Hilfe in England als in der Schweiz empfängt, so finde ich kein Bedenken anzunehmen, natürliche Züchtung habe dann diesen Instinct verstärkt, und immer vorausgesetzt, dass jede Abänderung der Species nützlich gewesen, allmählig so weit abgeändert, dass endlich eine Ameisenart entstand in so verächtlicher Abhängigkeit von ihren eigenen Sklaven, wie es F. rufescens ist. Ueber die Entstehung der Arten. S. 234.

i to sve u stanovitim granicah. Iz toga bi tumačenja samo to sledilo, da bi krivo imao, tko bi jedino na temelju instinktivnih pojava zaključivao, da ima raznih vrsti mrava i to različnoga prvobitnoga poriekla; jer instinkt sam nije dovoljan kriterij za takov zaključak. Kad bi Darwin samo to tvrdio, nebih mu se protivio, dapače hotio bih i uz njega pristati. Nego Darwin ide puno dalje te uči, da uzročni vez neima nikakvih granica, a to je očita bludnja, koja se mora odlučno zabaciti.

Što smo rekli o Darwinovih nazorih, kad tumači instinkt mrava, ono se jasno vidi isto tako i na drugom mjestu, gdje tumači instinkt kukavice. ¹⁾ I ovdje opažamo obstojećé nagone i djelujuće sile, koje su u evropejskoj kukavici umjetno djelo nagona malo promienile, ali nije nipošto dokazano ono, što smo malo prije Darwinu spotaknuli. Jer kad bi nas hotio Darwin osvjedočiti o istinitosti svojih nazora, to bi on morao bar kao vjerojatno dokazati, da se instinkt, koj opažam n. p. u konju, stiće uzročnim vezom s instinktom, koj opažam n. p. u crvu ili žabi. Kad bi se Darwinova teorija kretala samo u granicah, da se je životinjsko kraljevstvo iz nekoliko tek prvobitnih životinjskih typa razvilo, i da nije sve vrst, što se u zoologiji imenuje vršću, nauk bi njegov bio nedužan, a trud hvalevriedan; ali najveća i najnesnosljivija bludnja toga sustava leži u tom, što svojevoljno, stranom bez razloga, stranom proti nepobitnim razlogom, a stranom samo prividnim razlozi trga i uništjuje sve granice u razvoju svekolike narave. Znam, da je Darwin ²⁾ s početka stegnuo

¹⁾ Was nun zuerst den fraglichen Instinct des Kuckucks betrifft, so ist er nur dem europäischen Kuckuck eigenthümlich, nicht auch dem amerikanischen, der vielmehr, obwohl er sich sonst in derselben Lage befindet, sein eigenes Nest macht und seine Eier in demselben ausbrütet. Nehmen wir an, der Stammvater unseres europäischen Kuckucks habe die Gewohnheiten des amerikanischen gehabt, doch zuweilen ein Ei in das Nest eines andern Vogels gelegt. Wenn der alte Vogel von diesem gelegentlichen Brauche Vortheil hatte, oder der junge durch den fehlgreifenden Instinct einer fremden Mutter kräftiger wurde, als er unter der Sorge seiner eigenen Mutter geworden sein würde, so gewann entweder der Alte oder das auf fremde Kosten gepflegte Junge dabei. Der Analogie nach möchte ich dann glauben, dass als Folge der Erblichkeit das so aufgeätzte Junge mehr geneigt sei, die zufällige und abweichende Handlungsweise seiner Mutter nachzuahmen, auch seine Eier in fremde Nester zu legen, und so kräftigere Nachkommen zu erlangen. Ueber die Entstehung der Arten. S. 227—228.

²⁾ Ich nehme an, dass sämmtliche Thiere von höchstens vier oder fünf, und die Pflanzen von eben so vielen oder noch weniger Stammarten herrühren. Die Analogie, würde mich noch einen Schritt weiter führen, nämlich zu glauben,

svoj sustav u neke granice, dakako preširoke, nu kasnije su njegovi pristaše, a i on je sam ukinuo možda i nehotice sve granice. Razmatrajuć dakle umjetna djela životinja opažamo, da njihov glavni uzrok leži u prirodjenih nagonih. Nagoni su duševne sile, koje stavljaju u gibanje životinju upravo onako, kako je shodno, da se nagonu zadovolji. U prirodjenom nagonu leži bliži razlog, zašto raca odmah u vodu bježi, ako ju je i kokoš izlegla; zašto morska kornjača najkraćim putem nalazi more, ako si ju Bog zna kako daleko odneo; zašto ptice selice još prije zime, dok još imaju dovoljne hrane, točno svoje putovanje poduzmu i opet se u stalno vrijeme vrata; zašto pčele svoju kraljicu nadju, ako si ju hotimice sakrio.¹⁾ Ovi su nagoni u svojoj bitnosti svojstva one biti, koja je nosiocem duševnih pojava. Svaki nagon ima svoj predmet, za kojim teži; predmet pako, koj zadovoljava nagonu, može biti više manje stegnut. Čim je manje stegnut, tim nastaju i mnogovrstnija djelovanja. Zato opažamo, da osa-ljepčarica (Papierwespe) gradi gnjezdo iz tvari, slične papiru, koja se sastoji iz ivečića i vode, ali ako nadje gotov papir odmah ga upotriebi.²⁾ Nagon se kadkada pobudi, kad radi okolnosti nepostigne svrhe. Zato si dabar gradi stan, kad je zatvoren u gajbi, i ptice selice u zatvoru skaću amo tamo po krletci, kad je došlo vrijeme selitbe.³⁾ Budući da ima više različitih nagona, zato se događja, da u isto vrijeme više njih djeluje, da jedan nadvlada drugi, jedan drugomu pomaže, jedan drugi prieci, jedan u drugi upliva. Zato opažamo u pojedinim slučajevih veliku različnost pojava. Na prirodjene nagone uplivaju i druge različne duševne sile: nutarnja i vanjska osjećanja, razmniva, razna fiziologična djelovanja u samom organizmu, takodjer vanjski uzroci uplivajući na organizam. Zato prije nego nastane grdo kiševito vrijeme, pčele se povuku u svoje košnice, mravi nose kukuljice u stan, pijavice dolaze na površinu, pauci se povuku u

zakutak.¹⁾ Prije smo spomenuli i razjasnili, kako može izkustvo donekle nagone promieniti i usavršiti, pače smo dopustili, da nešto, što je tim putem zadobiveno, prelazi u navadu, i onda ostaje prirodjeno nagonu u potomcih. Nadalje dokazali smo proti Darwinu, da životinje neimaju umne sile, koju opažamo u čovjeku, jer neimaju sposobnosti stvarati obćenite abstraktne pojmove, na kojih se osniva svekoliko ljudsko umno znanje. Samo moramo istini za ljubav spomenuti, da se čuđom čuđimo, kako Darwin najumjetnija djela životinjâ tumači po nagonih priznavajući, da se ona nipošto neosnivaju neposredno na umnoj sili, a kad se radi o jednostavnih djelovanjih, onda bi rado svom silom urinuti umnu silu; premda je mnogo laglje po samih nagonih tumačiti jednostavna umjetna djelovanja, nego-li komplicirana. Ako je Darwinu vjerojatno, da se umjetna djela pčelâ, kad grade svoje stanice, i mravâ, kad se služe robovi, mogu protumačiti po različitih nagonih bez osnove, koju bi prije um složio i osnovao, to smo mi jošte mnogo jasnije dokazali, da životinjâmanjka posve umna sila, koju posjeduje svaki čovjek, i kojom se može služiti, ako je u normalnom stanju.

Sada moramo jošte u kratko s Büchnerom obračunati. On po običaju lupa na sve strane, da dokaže, da životinje posjeduju umne sile iste vrsti kao i čovjek.²⁾ Dokaze predstavlja tako površno, i tako drzovito tvrdi istinitost svojih nazora, da se na prvi mah vidi, da mu je više stalo do svrhe, koju želi postići, nego-li do istine. On si predstavlja svoje čitatelje kao malenu djecu, koju je lasno moći silovitim govorom strahovati i sklonuti, da bezobzirno poprime, što on pripovieda i odlučuje. On ili nije znao svoje misli točno i znanstveno poredati, jer govori o tako zamršenom i priepornom pitanju kao da žene bajke pripoviedaju. Sramota je za učena čovjeka, ako se usudjuje o najvažnijih i najtežih stvarih razpravljati, pa onda naprećac o svemu odlučuje, kao da je sve bjelodana istina. Najprije spominje, da morphologički i kemički neima bitne razlike izmedju moždjana čovječjih i životinjskih.³⁾ Nu mi smo na drugom mjestu obširno dokazali, da moždjani nisu jedini uzrok i nosilac duševnih djelovanja. Na one bi on prigovore morao odgovoriti, ako želi, da mu dokaz ima kakvu vriednost. Pa kad bi bilo i

dass alle Pflanzen und Thiere nur von einer einzigen Urform herrühren; doch könnte die Analogie eine trügerische Führerin sein. Ich nehme an, dass wahrscheinlich alle organischen Wesen, die jemals auf dieser Erde gelebt, von irgend einer Urform abstammen, welcher das Leben zuerst vom Schöpfer eingehaucht worden ist. Doch beruht dieser Schluss hauptsächlich auf Analogie, und es ist unwesentlich, ob man ihn anerkenne oder nicht. I. c. S. 487.

¹⁾ Kirby. The History, Habits and Instincts of Animals. Bridgewater Treatises. London.

²⁾ Anthenrieth. Ansichten über Natur und Seelenleben. Stuttgart.

³⁾ Burdach. Blicke ins Leben. Leipzig.

¹⁾ Lotze Medicinische Psychologie. Cf. Waitz. Grundlegung der Psychologie. Gotha.

²⁾ Kraft und Stoff. Die Thierseele. S. 247—260. 11. Auflage. Leipzig. 1870.

³⁾ I. c. S. 248.

istina, što on veli, onda bi mi mogli baš iz istoga načela obratno zaključiti. Morphologički i kemički neima bitne razlike među čovječjimi i životinjskim moždžani, ali u duševnih pojavih jest velika razlika. Dakle se svi duševni pojavi nemogu stegnuti jedino na moždžane kano svoj uzrok; jer svaki učinak mora imati dovoljan uzrok.

(Konać će sliediti.)

Zla presa.

Tko je početak boju, koj se je na svih stranah zapodjenuo proti katoličkoj crkvi? Zla presa. Tko je uzrok, da nestaje sve to više kršćanskih krieposti, a zamienjuju ih životinjske strasti? Zla presa. Zla presa, bacivši pod noge poštenje, pala je na lice pred kumirom toga svijeta, zlatom, a poganu je ruku svoju podignula proti bogu; proti njegovoj instituciji, crkvi; proti njegovim službenikom, svećenikom; lukava kano zmija sakriva ona otrov svoj u liepo odielo te ga sve po malo kapa u srca onih, koji nisu dosti oprezni. Nitko nemože tajiti, da je zla presa glavni neprijatelj katoličke crkve u današnje vrijeme, sve što se ovdje ili ondje čini proti crkvi, sve je to više ili manje plod zločeste prese. Svećenici, u prvom redu branitelji vjere, imaju se proti tomu strahovitomu neprijatelju i sami boriti i naučati vjernike, kako mu se i oni imaju opirati. Hoteći upravo o tom, toli znamenitom predmetu pisati, namjerismo se slučajno na pastirski list, koj su švicarski biskupi upravili mjeseca Prosinca prošle godine na kler i na vjernike svoje. Ta je poslanica tako liepa, njezini su dokazi tako krjepki, te smo uvjereni, da ćemo o tom predmetu najbolje pisati, ako ju samo prevedemo. Švicarski biskupi živo osjećaju strašne plodove pokvarene prese, zato su i njihove rieči tako vruće, tako osvjeđavajuće.

Sveoběi boj, pišu častni pastiri crkve katoličke u Švicarskoj, koj se je zapodjenuo ovih dana proti crkvi božjoj, neima nas niti presenetiti niti odviše preplašiti. Što mora crkva sada trpiti, to se posve slaže s onim, kako ju je njezin božanski utemeljitelj sam naslikao glede njezina budućega udesa. Kano što svigda tako i danas triebe i čiste dani kušnje sinove crkve, a već se u tmimi nevolje može spoznati djelovanje više ruke, koja nad crkvom bdije te ju brani. Nesmijemo dakle klonuti duhom u veseloj nadi, da neće Gospodin niti u današnjoj nevolji zapustiti crkve svoje, nego će joj u pravi čas opet mir pribaviti i pokoj. Ali nada na konačnu pobjedu nedaje nam pravo spustiti bezposlene ruke, te mirno gledati boj, koj se sada vodi proti crkvi. Istina će svakako konačno pobediti, ali vi morate brinuti se za spas vaš i vaših sa strahom i drktanjem. (Na Filip. II, 12.) Kraljestvo će božje na zemlji trajati i mora trajati, jer je to Gospodin obećao, ali tko će i kako će mnogi k njemu spadati, to zavisi djelomice i o njih i o njihovu

nastojanju. Zato mora s čvrstom nadom u boga i njegova djela, koja nemogu prevariti, obećanja, biti spojena i živa gorljivost za dobru stvar. Neprijatelji crkve udaraju sigurno dosti bučno na vrata tako, da se mogu probuditi svi, koji još driemaju. Oni su mnogo godina sakrivali prave namjere svoje pod zamamnimi gesli, kano što: sloboda, napredak, prosvjeta, te su na taj način prevarili i još varaju mnoge. Nego magle tih prevara počimaju se već trgati, te nitko pametan nemože više dvojiti, kamo-li smiera taj boj proti crkvi. Tu se radi o tom, da se rod ljudski odtrgne od svakoga nadzemaljskoga ugleda, od vjere u Isusa Krista, jednorodjenoga sina božjega, od vjere u njegov nauk i njegovu svetost; tu se radi o tom, da se ljudi posve odvrte od nevidiva svijeta, od neba, te se posve navrate na sviet i vremenitu sreću. A budući da crkva tu stoji kano stup i tvrdja istine (I. Tim. III, 15.), te nedopušta, da niti zrnce blagodatni božanske objave nepropadne, zato je ona postala žrtvom tako obćenitoga progonstva, kako to biva sada pred našim očima; zato možemo opet govoriti s psalmistom (ps. II, 1—2.): zašto se digoše narodi i ljudi zašto smišljaju stvari puste? Postaviše se kraljevi zemlje, i vladari se sjediniše proti Gospodinu i pomazaniku njegovu? Nastojati o tom, da se Isus Krist, koj sjedi ob desnu otea (Kol. III, 1.), sruši s prijestola svoga; ili da se uništi crkva, koje nemogu premoći niti vrata paklena (Mat. XVI, 18.): to bi za umrle ljude bio posao upravo lud. Ali djecu svete crkve zavesti, da od nje odpadnu, iztrgnuti im iz srea vjeru u Krista, to je dakako moguće; i zato raztuženim srcem gledamo na te velike pogibelji, kojim su hiljade izmedju nas izvrženi. I sada želimo pokazati vam napose jednu takovu pogibelj, a to su novine bezvjerne i protucrkvene. Ti listovi dobili su u boju proti crkvi tako neobičnu važnost, da si držimo za svetu pastirsku dužnost, obratiti se na vas s nekoliko očinskih opomena. A tu netrebamo uzeti obzir na dnevnu politiku, tu je dosti, ako vas sjetimo na prve kršćanske dužnosti, ako opetujemo nauke, koje su apostoli davali prvim već kršćanom. Tako je sveti Ivan pisao jednoj kršćanskoj materi i djeci joj: „Svatko, tko ostaje u nauku, taj ima i otea i sina. Dodje-li tko k vam te nedonese toga nauka, nemojte ga primiti u kuću, niti ga nepozdravite; jer tko ga pozdravlja, taj postaje dielnikom njegovih zlih diela. (II. Iv. 9—12.) Ako je pako učenik ljubavi dao tako na prvi pogled strogu zapovjed, to je sigurno morao imati i dobrih razloga za to; a i sada je vrijeme, da se ta zapovjed metne na srce svim vjernim, osobito roditeljem, učiteljem, u obće svim poglavarom. Ako apostol zabranjuje obćiti s ljudi, koji nedonose nauka Isusova, to se njegove rieči tiču sigurno i listova i spisa, koji ne samo nedonose s sobom toga nauka, nego s razpuštenom strašću bojuju proti njemu i proti crkvi. I o njih valja i to s razloga mnogo važnijih rieč apostolova: neprimajte ih u kuću! Da, premila braćo, i vi roditelji, učitelji i drugi poglavari, neprimajte ih u kuću!

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom. 6 stot. na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VII.

Duševna djelovanja.

Instinkt.

(Konae.)

Nu za sada nam je svejedno, je-li nije-li u moždanih životinje i čovjeka bitna razlika; jer negovorimo sada o tom, nego imaju-li i životinje um iste vrsti kao i čovjek. Nadalje prigovara on učenjakom, koji drže protivno mnijenje, da se utiču k praznoj i tamnoj rieči „instinkt“, da svoje neznanje sakriju, a istinu zabašure ¹⁾, kao što veli englez Lewes i Dr. Weinland. Ako je i istina, da neki pisci odviše površno govore o instinktu, čemu smo i mi prigovorili, zato se ipak nemože reći, da je „instinkt“ prazna i bez znamenovanja rieč, samo ako se, kako valja, razloži. Neka pogleda svoga učitelja Darwin, i one koji su obširno u raznom smieru o instinktu pisali, pa će viditi, što smo i mi dosti potanko razložili, da se nemože reći, da se sva umjetna djelovanja životinjâ osnivaju neposredno na umnoj sili; mi smo dapače dokazali i proti Darwinu, da životinjam posve manjka umna sila, koju im je on hotio radi nekih samo djelovanja priznati. Mi smo razvidili sve njegove dokaze, te smo se o protivnom mnienu uputili. Kad dakle Büchner po Czolbe-u i po djelu „Système de la nature“ tvrdi, da životinje sve umom obavljaju kao i čovjek, to on tolikom drzovi-

tošću očito pokazuje, da mu nije stalo do istine, koja bi mogla njegove želje pomutiti i njegov sustav strovaliti.

Zar nezna Büchner, da sam Darwin priznaje, da su mnoga umjetna djelovanja životinjam prirodjena; zar on nezna da mnoga njihova djela potiču od nagona; da su sva stegnuta na materijalne i individualne predmete, da životinje nemogu stvarati obćenitih pojmova, i da im dosljedno manjka sve ono, što se na njih osniva? Imaju životinje i izkustvo, ali ovo se proteže na prirodjene nagone, kako smo prije razjasnili, a ne na umnu silu. Isto se tako dresurom nepomnaža znanje i istina, već se samo nagoni modificiraju. Upravo dresura pokazuje, da životinje neimaju umne sile, ako se prisposdobi s ljudskom obukom i naukom. Büchner navadja kojekakvih primiera iz života životinjâ, da pokaže, kako one život svoj po razumu uređuju kao i čovjek. Ali to su samo primjeri, koje je našao pri Dujardinu, englezu Hookeru, Burdachu, Fravièru, Punteru, Fuchsu, Cotti: no je on kraj toga zaboravio, da se u znanosti nesmiju samo primjeri navoditi, nego ih valja i znanstveno tumačiti. On bi morao barem tako postupati kao Darwin, koj je ipak sretno uvidio, da se nedaju sva umjetna djela životinjâ tumačiti, da su osnovana na umnoj sili. Mi smo na pojedine primjere odgovorili i dokazali, da životinje umne sile kao čovjek neimaju; naveli smo za svoju tvrdnju takodjer razloge, dok ih Büchner nepobije, tako dugo nemožemo pristati uz njegove nazore. Büchner ¹⁾ navadja takodjer nekoliko primiera iz životinskoga života, što se jezika tiče, nu budući da Darwin na pose o jeziku govori, te smo i mi prisiljeni u posebnom članku o postanku jezika obširno

¹⁾ I. c. S. 248. In sonderbarer Selbstüberschätzung hat sich der Mensch darin gefallen, die unverkennbaren psychischen Aeusserungen der Thiere mit dem Namen „Instinkt“ zu belegen. Einen Instinct aber in dem Sinne, wie dieses Wort gewöhnlich gebraucht wird, gibt es nicht; und dasselbe ist eines jener Worte, hinter denen die Menschen ihre Unwissenheit vor sich selbst verbergen.

¹⁾ I. c. S. 253.

govoriti, zato ćemo tamo opet na njega doći i na njegove površne prigovore podpuno odgovoriti. Valja nam ovdje spomenuti još drugoga pristašu Darwinovih nazora, koj mnogo lošije nego isti Büchner razpravlja pitanje o instinktu. Iz njega se može vidjeti, kako čovjek, makar bio još tako učen i oštrouman, lasno pada u velike bludnje, ako je unapred kojom idejom zanesen, te jedino na to misli, kako će s njom izplivati iz svih mogućih neprilika. Carneri, braneći Darwinizam morao je i o instinktu nešto reći; ali mu je sve, što o tom pitanju piše, tako loše, da će se s njim sigurno i Darwin sramiti. Pošto je rekao, da sav život nije drugo nego kemički proces, te ovaj znanstveni nesmisao jošte na šire razveo, tvrdi, da instinkt nije drugo nego neka vrst mišljenja na temelju osjećanja, i da ovo mišljenje sliedi iste zakone logike, koje i sviestne misli ¹⁾ Mi smo dosti obilno dokazali, da životinje abstraktnih obćenitih pojmova neimaju, neimaju dakle ni onih misli, koje iz njih potiču. A valjda je učio štioć zakone logike, te se mogao osvjedočiti, da ih sliede one samo misli, koje se osnivaju na obćenitih abstraktnih predstavah. Ni sam se Darwin, kako smo vidjeli, nije usudio reći, da životinje izvode sva instinktivna djelovanja umnom silom, pače svom silom nastoji mnoga komplicirana, životinjam prirodjena, umjetna djelovanja čisto drugim načinom protumačiti. Zar toga nije vidio Carneri? Što se pako pozivlje na Wundt-a, ²⁾ koj bi rado dokazati, da životinje isto tako pojme, sude i umuju kao što i čovjek, mogao se je od pametnijih pisaca naučiti, da životinje niti nepojme niti nesude niti neumuju, ako se ovimi riečmi označuje onaj pojam, sud, i umovanje, koje poznaje logika. Za sva ova djelovanja potrebna je sila, kojom se stvaraju obćenite abstraktne predstave, a ova životinjam posve manjka.

Zato mi se takodjer nemili, kad kod nekih učenjaka ³⁾ nalazim, da s jedne strane strogo dokazuju, da životinje neimaju umne sile kao i čovjek; a s druge strane ipak skoro sva imena umnih djelovanja životinjam pripisuju. U znanosti se nesmiće sve skupa miešati, jer je staro pravilo: qui bene distinguit, bene docet. Kad se kaže: pojmiti, suditi, umovati, osobito u našoj razpravi, uvijek se razumieva ono

djelovanje, koje razlaže logika, počamsi od Aristotela pa sve do dan danas. Životinje imadu niže spoznavajuće sile, kako smo rekli, koje uplivaju na njihovo djelovanje; ali neimaju one umne sile, koja je uzrokom umnoga života u čovjeku.

Kad bi bio čitao Carneri, kako učenjaci, ⁴⁾ koji ni njemu nemogu biti sumnjivi, tumače instinktivna, životinjam prirodjena, djelovanja, uputio bi se, da životinje neizvadjaju umjetna djela po umnoj sili, te se nebi usudio tvrditi, da instinkt potiče uvijek od umne sile. Darwinovo upravo tumačenje nekih prirodnih djelovanja osvjedočava nas, da životinje umne sile neimaju. Jer on traži često u čisto drugih načelih utočišće, da spasi svoj sustav. Jošte mnogo nespretnije tumači E Reich ⁵⁾ instinkt životinja. Pošto najprije u početku po običaju mnienie protivnika označuje dubokim neznanstvom iz dobe mračnjačtva (Bauerndünkel), tvrdi drzovito kao nepobitnu istinu, oslanjajuć se na Wallace-a ⁶⁾ Jessen-a ⁷⁾ i Leroy-a ⁸⁾, da instinkt nije drugo nego mišljenje bez samosviesti.

Ja bi nazvao Reichovo tumačenje nespretnom bludnjom, kad bi mogao vjerovati, da ju je pisac iz osvjedočenja a ne iz zanesenosti i pristranosti izrekao. Kad bi on samo malo bio razmislio, što je misao, a što samosviest, nikad se nebi usudio reći, da je instinkt nesviestno mišljenje (unbewusstes Denken); jer je on tom tvrdnjom pokazao, da niti neima pojma, što je misao, a što samosviest. Prva počela svake misli jesu obćenite umne predstave, od kojih nastaje sud i umovanje. A životinje nemogu stvarati obćenitih predstava dakle ni po njih suditi ni umovati, nemogu dakle ni sviestno ni nesviestno misliti.

Kad bi životinje mogle obćenite predstave stvarati, i po njih suditi i misliti, stvarale bi takodjer osnove, te bi po njih svoja djela izvadjale, a onda bi njihov život čisto drugčije iz-

¹⁾ Carneri. Sittlichkeit und Darwinismus. Wien. 1871. S. 47.

²⁾ Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele. Leipzig. 1863.

³⁾ Frohschammer. Das Christenthum und die moderne Naturwissenschaft. Ueber Ursprung und Wesen des Menschengeschlechts. S. 124. Wien. 1868.

⁴⁾ Hartmann. Philosophie des Unbewussten. S. 63. II. Aufl. 1870. Dub. Kurze Darstellung der Lehre Darwins. S. 124. Berlin. Altum. Der Vogel und sein Leben. 1869. 4. Aufl. S. 189.

⁵⁾ Der Mensch und die Seele. Studien zur physiologischen und philosophischen Anthropologie. Vierte Lieferung. Berlin. 1872. S. 463. §. 233.

⁶⁾ Contributions to the Theory of Natural Selection. Beiträge zur Theorie der natürlichen Zuchtwahl. Eine Reihe von Essais. Autorisirte deutsche Ausgabe von Adolph Bernhard Meyer. Erlangen. 1870.

⁷⁾ Physiologie des menschlichen Denkens. Hannover. 1872.

⁸⁾ Sada iz staroga francezkoga originala na englezki jezik prevedeno djelo: The Intelligence and Perfectibility of Animals from a philosophic point of view. With a few letters on man. London. 1870.

gledao. Istina je, da životinje neimaju samosviesti, ali zna-li Reich, što je tomu razlog? Sigurno taj, što nemogu misliti, neimajuć umne sile. Kad bi imale umnu silu, mogle bi doći do samosviesti, najme jer samosviest jest vrst misli; ka.l se umna sila svraća na nutarnje učinke, porodi se misao, koju zovemo samosvieću. Za čudo je, kako površno navadja Reich Wallace-a, da po njem dokaže svoje mnjenje kao očevidnu istinu. Iz Wallaceovih dokaza nesliedi ni s daleka, da je instinkt nesviestno mišljenje. Istina je, što veli Wallace, da i čovjek neizvadja uvijek sva svoja djela po osnovi uma; istina je takodjer, da i životinje, kao što rekosmo, imaju njekakovo iskustvo, te se mogu njihova umjetna djelovanja donekle promieniti, pače i usavršiti: ali otuda nipošto nesliedi, da životinje ikada izvadjaju umjetna djela po umnoj osnovi, dočim čovjek s veće strane umom upliva na svoja djela. Kad bi čovjek sva svoja djela izvadjao bez umne osnove, ili kad bi životinje bar kadkada radile po umnoj osnovi, onda bi dakako sliedilo, da ili čovjek neradi po umu, ili da i životinje um posjeduju; nu jedno i drugo se protivi svakdanjemu iskustvu. Zato navedeni dokaz jest sophisma prve vrsti. Jako je dakle pametno Darwin svoje nazore drugim putem kušao braniti, premda mu nije po našem nepristranom sudu posao za rukom pošao. Što se nadalje Reich pozivlje na Jessen-a, bolje bi bilo, da je o njem šutio jer ono nije nikakvo tumačenje instinkta. Čisto je drugo pitanje, da-li se mogu na temlju samih moždjana i lrbtenjače tumačiti duševna djelovanja, o čem smo već govorili, i na što ćemo se opet vratiti; a drugo, kako se tumači instinkt po svojih bližih uzrocih, nu Reichu je u njegovoj zanesenosti sve jedno, samo ako može štogod svojim željam u prilog reći.

Ako je dakle tko pozorno naše misli o instinktu sliedio, mogao se je uputiti, ako je nepristran, da uprav umjetna djela životinja pokazuju, da one umne sile neimaju, niti da neimaju sposobnosti za umni život, kako ga opažamo u čovjeku; a ovaj se zaključak protivi Darwinovu sustavu o postupnom razvitku svih bića od najnižih do najviših.

K bugarskomu erkvenomu pitanju.

Izvinuše se dakle Bugari izpod sramotnoga jarma fanariotskoga, te postaše slobodni: prezrieši odsudu grčke sinode, proglasiše svoju neodvisnost od grčke crkve. Odkinula se je bugarska crkva od trula drveta, ali zar će uvijek ostati nalik grani odsječenoj, bez života? Na-

dajmo se, da će ju Gospodin opet uciepiti u zdravo drvo jedine spasiteljice naroda, katoličke crkve, da probuja iz nova novim životom. Ne, Bugarska nemože do vieka zaboraviti na onu majku, u čijem je krilu preživjela najljepše dane moći svoje i slave.

Bugarin, koj se s težkom tugom sjeća prošlosti svoje, koga boli duša, kad se spomene vremena kraljeva svojih, kada su djedovi njegovi bili gospodari balkanskoga poluotoka, nije mogao ravne duše podnositi sramotnoga jarma, koj mu nametnuše fanariote, otimajuć mu narodnost, izpijajuć mu krv. Sin slavnih djedova nije tako nisko pao, da nebi pokušao sresti sa sebe sramotu. Pak zar su fanariote zbilja činili toliku krivicu Bugarom? Zar su im zbilja nametnuli breme tako teško te ga nisu mogli duže nositi? Tako jest.

Dična je bila nekoć i ponosna grčka crkva, danas je sazaljenja i preziranja vriedna: živi dokaz, kako neima života nego u sjedinjenju s središtem kršćanstva, Rimom. S onim danom, kako je Mahumet drugi predobio Carigrad (1453.), počela je sramota njezina. Protjeravši patrijarku Gregorija, podignuše na mjesto njegovo skizmatika Genadija. Da ga učini poslušnim sredstvom svojim, obsipa ga sultan svimi milostmi i privilegiji: učini ga sudcem kršćana ne samo u duhovnih nego i u vremenitih stvarih, podieli mu pravo namitati kršćanom porez: riečju učini ga namjestnikom svojim. Genadij nije dočekao smrti na patrijarskoj stolici. Bio je podignut previsoko; mnogi su ga gledali zavidnim očima. To mu je napokon dosadilo, i on se zahvali na časti. I od toga je časa patrijarska stolica postala predmetom najružnije trgovine. S njom su spojene mnoge i velike povlasti, a porta treba novaca. Danas ponudi jedan hiljadu dukata i postane patrijarkom. Jedva se je na stolici svojoj smiestio, dodje sutra drugi, ponudi još jedanput toliku svotu, i onaj prvi mora mu ustupiti mjesto. To se razumije, da takov izabranik, koj se je kano tat uvukao preko prozora u stado svoje, nemože tako lahko zaboraviti na dukate, za koje je kupio patrijarsiju, on ih želi čim prije dobiti natrag, tim više što nezna, kako će dugo sjediti na stolici svojoj. I zato prodaje i on biskupske stolice, biskupi prodavaju župe, a župnici prodavaju svoju duhovnu službu. Tako je duh, kojim žive grčka crkva — simonija. Da takov duh nedaje zdravlja i da neobećaje duga života, to je jasno.

Gdje se službe podieljuju za novac, tamo se nepazi na sposobnosti. Nepita patrijarka, nepitaju biskupi za krieposti i znanje, kod njih odlučuje novac i samo novac. Oдавle dolazi, što se može u Grčkoj čovjeku lahko dogoditi, kako pripovieda Döllinger (Kirche und Kirchen str. 162), da onoga, koga si danas protjerao kano nevaljana slugu, sutra nadješ u crkvi kano popa. Ljudi, koji su se prije nekoliko dana vidjali na ladjah kano sluge ili kano poljodjelci, mogu se na jednoć vidjeti na žrtveniku ili propovjednici. Teško je vjerovati, ali je ipak istina, da ima u mnogih krajevih grčkih popova, koji neumi osim liturgije ništa, niti jedanput pisati ni čitati.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VIII.

Duševna djelovanja.

Samosviest i slobodna volja.

A

Samosviest.

Dva vrlo znamenita duševna pojava opažamo u čovjeku, koja životinjama bez razlike posve manjkaju, samosviest najme i slobodnu volju. O prvom je Darwin, dobro znajući, koliko neprilikom ovi važni pojavi ljudske narave njegovu sustavu zadavaju, samo mimogred nekoliko dvojbenih misli štitiocu bacio; ¹⁾ a o drugom čisto šuti, oslanjajući se valjda na svoje privrženike, koji svimi silami nastoje dokazati, da čovjek slobodne volje neima, jer ovaj znameniti duševni pojav zadaje materialističkomu sustavu smrtni udarac. ²⁾ Kad mi ovdje spominjemo duševni pojav samosviesti, neka se neplasi štitioc, da ćemo ga odviše mučiti teškim metaphisickim razglabanjem, kao što to obično čine mudroslovci, ³⁾ koji po različitim nazorih nastoje

razjasniti taj tako važni ali ujedno isto tako tamni pojav ljudske narave, koj zovemo samosviest. Svatko, tko se razumije u mudroslovje, zna, koliko se je razmišljalo i prepiralo medju učenjaci o tom pojavu; što sve nisu htjeli iz toga pojava osobito njemački transcendentaliste izvesti; ¹⁾ ali srećom ovakova se vrlo abstraktna razglabanja nas netiču, te su po našem sudu uzalud mnogi njemački mudroslovci svoj trud i sile u tom poslu potrošili, pače su tim umovanjem veliku štetu mudroslovnoj znanosti nanieli i tako sve zdrave misli pomiešali, da je pravo rekao jedan od njih, da ga nitko nije razumio osim jednoga, i da ga i on nije dobro shvatio. Ovo je vrlo žalostna svjedočba, koju sam daje svomu iztraživanju, da sigurno nije š njim do istine došao. Nu bolje bi bilo reći, da smo vrlo dobro razumjeli i shvatili njemačke transcendentaliste Fichte-a, Hegel-a, Schellig-a, i u njih opazili bezbrojnih neistina i svakojakih protuslovja, koja su čisto dosljedno potekla iz njihovih načela.

Mi dakle na ovom mjestu nećemo strogo iztraživati, što su učenjaci o duševnom pojavu samosviesti pravo ili krivo rekli, mi najprije samo to konstatiramo, da čovjek imade samosviest, a životinje je neimaju. Čovjek nesamo spoznaje različna vanjska bića i njihova svojstva, sile i djelovanja, nego on može takodjer spoznati sama sebe. On dobro zna, da postoji, da je u sebi obstojeće biće, da je uzrokom mnogih djelovanja, da se razlikuje od svega ostaloga svijeta. On razlikuje svoju bit od djelovanja, koja se u njoj kao u subjektu nalaze. On znade, da njegova bit ostaje ista, dočim drugi bezbrojni učinci dolaze i prolaze, nastaju i prestaju. On

¹⁾ Die Abstammung des Menschen. I. B. I. Th. II. Cap. S. 52.

²⁾ Büchner, Kraft und Stoff. Der freie Wille. S. 261. Cf. Systeme de la nature. P. I. Ch. 2.

³⁾ Dr. Hermann Ulrich. Leib und Seele. Zweiter psychologischer Theil. Das Bewusstsein, der Ausgangs- und Mittelpunkt der Psychologie, in seinem Grund und Ursprunge. S. 275—362. Leipzig. 1866. Fortlage. System der Psychologie. Herbart. Psychologie als Wissenschaft. Matteo Liberatore. Della conoscenza intellettuale. Parte seconda Capo settimo. Del processo esplicativo della conoscenza umana. Art. IX. Joseph Kleutgen. Die Philosophie der Vorzeit. Erste Abhandlung. 6. Hauptstück. Von der Erkenntniss unser selbst. S. 175—205. Czolbe. Die Entstehung des Selbstbewusstseins. Leipzig. 1855. S. 75. Dr. Wilhelm Esser. Psychologie. I. Th. §. 30. S. 119—136. Münster. 1854.

¹⁾ Cf. Balmes. Filosofia Fundamental. Libro noveno. Cap. XVII. El panteismo examinado en el órden de los hechos internos. Cap. XVIII. Sistema panteista de Fichte.

razabire umnom silom, što u njem biva, te do-kućuje mnogo istina o svom tajnom nutarnjem životu. Tumačio tko kako mu drago ovaj duševni pojav, ali zaniekati ga nemože, da postoji, jer je svaki sam neposrednim svjedokom ovomu pojavu, koj ima u ljudskom životu vrlo važnu ulogu.

Nadalje očevidno je svakomu, da je samosviest u najstrožem smislu rieči znanje, i to najplemenitije i najuzvišenije znanje, bez kojega bi čovjek prestao biti razumnim bićem, ako nebi bar imao sposobnosti, da spozna sama sebe, i ako nebi mogao razumjeti sama sebe. Isto tako je svakomu jasno, da se samosviest razlikuje od nutarnjega sjetila (*sensus intimus*), kojim osjeća čovjek, što se u njem događja. Jer je posve drugo, kad ja ćutim zubnu bol, a opet drugo, kad imam samosviest o zubnoj boli, te velim, ja imadem zubnu bol. Ono ja osjećanje, a ovo učinak samosviesti. Drugo je, kad ja ćutim, da živem, a opet drugo, kad umno spoznajem, da živem. Drugo je, kad mi je nazočno nutarnje stanje ćuvstva, n. p. srditosti, a opet drugo, kad ja umno razabirem ovo ćuvstvo. Premda samosviest visi o nutarnjem osjećanju, zato se ipak od njega vrlo razlikuje, samosviest bo spada na umnu silu, kojom čovjek spoznaje, što se u njem događja. Samosviest dakle u najuzem smislu rieči nije drugo, nego djelovanje umne sile, kojim spoznajemo, što biva u onom istom subjektu, u kojem se nalazi umna sila, razlikujuć nutarnje učinke od subjekta, koj je njihovim nosiocem i neposrednim uzrokom. Kad se duša nesvrća umnom silom na svoje nutarnje učinke, ili kad je kojimgoder načinom više manje zapriećena, te nemože reflektirati na nutarnje subjektivne učinke, onda prestaje i duševni pojav samosviesti ili posve ili samo donekle. Zato diete dotle neima samosviesti, dok se njegova umna sila nemože svrnuti na one učinke, koji se u njem događjaju. Zato nestaje i u mnogih bolestih organizma samosviesti, jer su najme druge duševne sile u tako razdraženom djelovanju, da se umna sila nesvrća na nutarnje učinke. U snu nestaje samosviesti; vjerojatno biti će tomu taj razlog, što duša drugimi silami toliko radi u organizmu, da se nemože življe svratiti na svoje subjektivne učinke. Kad je koje duševno djelovanje vrlo napregnuto i žestoko, onda i o mnogih utiscih neima nutarnjega osjećanja, neima ni o njih samosviesti. Zato dobro ćujemo, ako nam koja mila osoba, koja nas zanima, ćisto tiho na uho šapće; a kadkada nećujemo, ako puška pukne, ili veliko zvono zvoni, ako nas najme koj drugi predmet

u djelovanju posve na se pritegne. Zato čovjeka kadkada koja misao tako zanese, ili koje ćuvstvo tako jako obuhvati, ili koj rád tako silno napregne, da ono duševno djelovanje nedopušta, da i druge sile djeluju, da se probudi samosviest. Kao što svako znanje može biti više manje jasno, toćno, i opredieljeno; isto je tako i samosviest više manje jasna, toćna, i opredieljena, jer isti razlozi, koji uplivaju na znanje u obće, uplivaju takodjer na samosviest, samosviest bo nije drugo nego neka vrst znanja. Iz same se oznake samosviesti lasno tunaći, zašto je ona jako stegnuta, da si u isto vrieme nemožemo biti sviestni o mnogovrstnih učincih, koji se nalaze u duši. Glasoviti astronom Bessel ¹⁾ nas uvjerava, da se najvrstniji astronomi neslažu u nekih astronomićkih opažanjih, kad se teleskopom mora oznaćiti, kako daleko bijaše zviezda, koja se opaža, od one niti, koja je u teleskopu povučena, kad je njihalo na uri učinilo jedno njihanje, prije nego je došla zviezda u teleskopu na nit, i kako daleko bijaše zviezda od niti, kad je njihalo na uri učinilo drugo njihanje, poslje kako je prošla preko niti. Razlog jest taj, što neki najprije sviestno opažaju njihanje ure i onda sviestno opažaju daljinu zviezde, a drugi opet najprije opažaju daljinu, a onda njihanje. Istim načinom možemo protumaćiti duševne pojave o samosviesti, što ih navadja glasoviti physiolog Weber ²⁾, komu imamo mnogo zahvaliti, što je liepih istina na vidjelo izneo.

Jako se varaju svi oni noviji dušoslovci, koji misle, da čovjek nemože doći do samosviesti, ako ju koji drugi duh, imajući već samosviest, neprobudi. ³⁾ Mi rado dopuštamo, da obukom i naukom mogu drugi ljudi, koji već imadu razvijenu samosviest, uplivati na čovjeka, da se laglje savršeniije i jasnije probude učinci samosviesti, ali zato nije nipošto istina, da je taj upliv neobhodno potrebita pogodba, bez koje nebi čovjek došao do samosviesti. Jer ovo se mnienje osniva na onih istih prividnih dokazih, koje navadjaju tradicionaliste, najveći protivnici Darwinovih nazora, da umna sila nemože dotle djelovati, dok ju koj drugi um neprobudi. Mi smo na drugom mjestu dokazali, da sustav tradicionalista neima znanstvene vriednosti.

A nije nimalo teško razumjeti, kako dolazi čovjek do samosviesti. Jer ona potiće od

¹⁾ Astronomische Beobachtungen. Abth. VIII. Königsberg 1823. Einleitung.

²⁾ Wagners Handwörterbuch der Physiologie. III. Band. II. Abtheil. Art. Tastsinn.

³⁾ Dr. Esser. Psychologie. I. Th. §. 31. S. 125. Günther. Vorschule. I. B. S. 106.

umne sile, koja se takodjer svraća na nutarnja duševna djelovanja.

Znajući o samosviesti samo ono, česa nitko tajiti nemože, ma sliedio koje mu drago mudroslovne nazore, očevidno je svakomu, ako triezno sudi, da životinje samosviesti u pravom smislu rieči neimaju, niti da neimaju sposobnosti, da se ikada do te savršenosti dovinu. Samosviest je naime znanje, i to takovo znanje, koje nadkrijuje i oplemenjuje svako drugo znanje. Sto i sto pojava opažamo u ljudskom životu, koji se bez samosviesti nikako nemogu tumačiti, a ovi se u životinjah nikad nepokazuju.

Suvišno bi bilo nabrajati sva duševna djelovanja ljudskoga života, koja imademo samosviesti zahvaliti. Budi dovoljno reći: ako prispodobiš čovjeka, koj po nesreći vodi život bez samosviesti, s običnim čovjekom, odmah ćeš vidjeti dokle dosiže samosviest. Nu moramo ipak neke duševne pojave ovdje razjasniti, da štociu jasan pojam o samosviesti, ako ga još neima, stvorimo, jer inače bi nam lasno ciela razprava o tom tako zamršenom duševnom pojavu tamna ostala.

1. Mi nesamo posjedujemo pet vanjskih sjetila, kojimi donekle osjećamo i spoznajemo vanjske predmete, nego mi takodjer osjećamo nutarnje subjektivne učinke n. p. žalost, veselje, žedju, glad, i t. d. Ovo duševno svojstvo, kojim osjećamo ono, što se u subjektu događja, zovemo nutarnje sjetilo (*sensus intimus*.) Neki dušoslovci zovu ga samosviest upravna, *conscientia directa* — *Bewusstsein*. Ovo svojstvo imaju i životinje, jer i one osjećaju svoje subjektivne učinke; i pas čuti žalost, čuti žedju, čuti što u njem biva kao u djelujućem subjektu. Kao što vanjskimi sjetili poznajemo donekle vanjske predmete, koji nas okružavaju i na naša sjetila djeluju, isto tako poznajemo nutarnjim sjetilom donekle naša subjektivna djelovanja, nutarnje životne učinke. Kao što vanjskimi sjetili neposredno opažamo, što izvan nas biva, isto tako nutarnjim sjetilom neposredno opažamo, što u nas biva. Kao što gledamo okom naravske pojave, koji bivaju u prostoru izvan nas, tako gledamo nekim načinom duševnim okom, što zovemo nutarnje sjetilo, duševne pojave, koji se događaju u nas kao u duševnom prostoru, na kojem se pokazuju nutarnji naši duševni pojavi.

2. Nutarnje sjetilo spada dakle medju spoznavajuće sile, po njem bo neposredno doznajemo, što u nas biva; nu ovo se spoznanje vrlo razlikuje od onoga znanja, koje spada strogo

na samosviest. Nutarnje sjetilo samo donekle predstavlja i to čisto konkretno i individualno naše subjektivne nutarnje čine skupa sa subjektom, u kojem se nalaze; dočim se umna sila svraća na ono što spoznaje i predstavlja nutarnje sjetilo, kao na materijal, od kojega ona tvori umnimi predstavami, sudovi i umovanjem umno znanje o onom, što donekle spoznaje nutarnje sjetilo. Samosviest pripada neposredno umnoj sili, te je ona njezino djelovanje, nu stoji u najužem savezu s nutarnjim sjetilom, na koliko joj nutarnje sjetilo podaje materijal ob onom, što se u subjektu događja. Kao što vanjska sjetila podaju materijal umnoj sili o vanjskih pojavih i stvari, tako isto podaje nutarnje sjetilo umnoj sili materijal o subjektivnih nutarnjih pojavih, da ih može spoznati. Kao što dakle moramo razlikovati ono znanje o vanjskih stvari i pojavih, koje pripada umu, od onoga znanja, koje pripada vanjskim sjetilom, isto tako razlikujemo umno znanje o nutarnjih subjektivnih pojavih, što pripada umu, od onoga znanja, što pripada nutarnjemu sjetilu. Kao što posve drugim načinom spoznaje um vanjske predmete, nego ih poznaju vanjska sjetila, isto tako čisto drugim načinom spoznaje um nutarnje učinke, nego ih spoznaje nutarnje sjetilo.

3. Ovo dakle najuzvišenije i najplemenitije djelovanje uma našega o našem nutarnjem životu zove se samosviest u pravom smislu rieči. Kada dušoslovci, osobito njemački, ono spoznanje, što spada na nutarnje sjetilo, zovu takodjer svišću (*conscientia-Bewusstsein*), onda mora na to štoci paziti, da-li se ova rieč sviest rabi u užem ili širem znamenovanju. Ako se rieč sviest uzme u širem smislu, označujući ono spoznanje, koje spada na nutarnje sjetilo, onda se može kazati, da su si i životinje donekle sviestne, jer i one imaju nutarnje sjetilo, kojim osjećaju nutarnje učinke. Ako se pako riečju sviest označuje umno spoznanje nutarnjega života, onda očevidno životinje sviesti neimaju. Ako pako neki njemački mudroslovci žele golom riečju *Bewusstsein* pomutiti tako različite pojmove i stvari, to nam prazna rieč nemože služiti za dokaz, da se za njimi povedemo. Neki mudroslovci, tražeći uvijek originalne nazore o tom znamenitom pojavu samosviesti, tako zamrsiše svoje tumačenje, da je ono mnogo tamnije nego-li pojav, koj žele razjasniti. Zato molimo štioca, neka se neda smutiti, čitajući neke novije mudroslovce, ako ih nemože lasno razumjeti, kako tumače samosviest. Neka nemisli, da je ovaj pojav takava tajnost, o kojoj nije moći ništa znati; već neka ovakove prenapete mudro-

slovce, koji više phantaziraju, nego dokazuju, baci u kut, da badava vremena negubi. Neki njemački mudroslovci, inače vrlo oštre pameti, nikako se nemogu otresti one želje, da budu samo originalni kao da istina nemože biti često jako stara stvar. A osobito se varaju, ako misle, da im moramo vjerovati i onda, kad nikakva dokaza nenavedu, osobito ako a priori sanjaju o samosviesti.

(Dalje će slijediti.)

Petar u zatvoru.

Et Petrus quidem servabatur in carcere.
Oratio autem fiebat sine intermissione
ab eccl. ad Deum pro eo. (Act. XII. 5.)

Komu nije živo još u pameti, kako su godine 1866, kada je francezka vojska opuščala Rim, liberalne novine, to podkupljeno na svaki zločin spremno robje, udarile u najbjesniju viku proti svetomu oću, nebi-li kako odvrnule srca vjernika od njega? Francezka vojska ostavlja Rim, papa gleda za njom tužnim okom, jer zna da je odlučena njemu propast, ali njegovo srce nezna mržnje, nepomišlja na osvetu. Iste je godine izdao neumrlji biskup orleanski, Dupanloup, djelo: „ateizam i socijalno pitanje.“ Dupanloup, koj je za cieloga života svoga posvjedočavao toliku ljubav prama glavi svega kršćanstva, da bi za njega rado žrtvovao i posljednju kaplju krvi, nije mogao prešutiti pogibelji, koju pripraviše neprijatelji Isusa i crkve papi Piju IX. Predviđjao je Dupanloup, da nemoćni starac neće moći paklenoj zlobi svojih protivnika odoljeti, da će on u boju podleći; ali je zajedno narekao i tešku kaznu, koja će stići mogućnike, koji bi se usudili u drzovitosti svojoj dignuti ruku na pomazanika Gospodova. Rieči duhovitoga biskupa stranom su se već izpunile, a stranom su na putu da se izpune. Pio IX. lišen je svoga posjeda, koj mu pripada po najsvetijem pravu; ali onaj, koj je toj krivici najviše kriv, Napoleon III., srušen najprije s sjajnoga prijestola svoga, za nekoliko se je dana oborio u grob, gdje se je jur razpao u prah i pepeo. I dočim se za drugimi vladari jadikuje, dočim se vrline njihove i zasluge slave i u nebo dižu, izreklo je čovječanstvo, kojemu je Napoleon toliko sakrivio, nad njegovim grobom prokletstvo. A Italija, to orudje Napoleona III.? Ona udarena sljepotom, svaki se dan sve to više primiče propasti svojoj. Kazna božja nije ju stigla tako brzo kano što Napoleona, ali joj izbjeći neće. Jer je danas, gdje tolike i tako teške kušnje stigoše erkvu božju, potrebno kršćanskomu sreću, ako neće zdvojiti, da živo misli na providnost božju, koja ravna zgode cieloga svijeta a na pose crkve svoje, koja višeput dopusti, da se visoko dignu protivnici crkve, da ih onda to dublje obori: za to ćemo danas, slaveći uspomenu tamnovanja sv. Petra, ponoviti

štiocem našim neke misli siedoga i pobožnoga pastira orleanske crkve, koj tako nježno ćuti pute božje providnosti. Evo kako je on pisao na kraju spomenute knjige godine 1866:

Neprijatelji Rima trse se i nastoje, da javno mnijenje uspavaju, utrude i pokvare, oni si utiru put, da lukavost njihova, kojoj pomažu mnoga sredstva, konačno postigne što želi: no u isti čas zgražaju se i srame sve poštene duše, i one koje neće čisto kršćanski, kad vide da se približuje onaj, unapred već opredieljeni dan, kad će uzvišenoga, svetoga i nesrećnoga starca Francezka, koja bi ga braniti mogla ali ga braniti neće, ostaviti biedna i prognana, da ga štiti iskrenost, poštenje i umjerenost Piemonta. Florentinski kabinet hini taj čas čednost. Okružnice baruna Ricasoli-a slične su homilijam, ali neki diplomatski izrazi odviše su nalični ubojnomu maću, sakrivenu pod kabanicom. Vi velite, da je papinstvo država, za koju neima analogije u civiliziranom svijetu. Razumijem vas, tim označiste Rim vašom žrtvom. Puku, koga biste morali u miru držati, govorite vi, da je njegov položaj nesnosan, da je u oprjeci s svakim napredkom civilizacije, vi taj puk upravo na bunu dižete. A nam, da bude naše poniženje podpuno, govorite, da je pobjeda vaša stalna, da vam je nitko neće oteti; a da bude po običaju talijanskih komada u tragediji i nešto komedije, uvjeravate nas i učite, da nederate u duhovnu vlast svetoga oća i da nemislite u nju dirati. Ja to vjerujem. Ja nemislim, da ću igda gledati Ricasolia, gdje blagosiva puk; Cialdina gdje pjeva večernju; niti ću doživjeti, da bude Garibaldi izabran kardinalom. Ali ja poznam vas, vas i moralne vaše aspiracije. Znam ja, vi izvodite mudro namjere vaše. Najprije će se junačka vojska naša pozvati iz Rima, vi ćete si dati truda, da misli svijeta na drugi predmet obratite, neko će se vrijeme obdržavati mir, a mi biskupi činiti će se, da u pustinji vičemo, da smo u ludo dignuli viku. Ali vrijeme je već proračunano, i to je, što čini taj zločin još mnogo crniji.

A kako stoje stvari taj čas? Djeca toga svetoga nadpastira navališe na prijestol svoga oća; drugi su ga branili te nisu nikomu drugomu dopustili, da ga brani. Što se je dakle dogodilo? što vidimo? Oni, koji su navaljivali, oteše do sada sve samo ne prijestol; oni, koji su branili, dopustiše oteti sve osim, kako rekoh, prijestola. I evo oni, koji su branili, odlaze; oni, koji su navaljivali, pomiču se napried. Pravo je rekao ministar, papa nije suveren, kakovi su svi ostali suvereni. Papa je suveren, na koga već deset godina navaljuju, komu s čista mira što je njegovo otimaju, komu malenu vojsku bez milosti uništuju: prevratni pokušaji svake ruke, neprestane navale i denunciacije svih prevratnika Evrope baciše papu u položaj, kojemu u Evropi neima jednaka niti slična, u položaj, u kojem se niti jedna država nebi mogla uzdržati, te bi i najjača država, da se na nju tako navaljuje, da ju tako sa svih strana zatvore, morala

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cijelu arku. — Cijena mu je za Zagreb na cijelu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cijelu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VIII.

Duševna djelovanja.

Samosviest i slobodna volja.

A

Samosviest.

(Dalje.)

Prepiru se dušoslovci ¹⁾, da-li je sviest ob onom, što u nas biva, posebni učinak duše; ili je pako svako duševno djelovanje već samo po sebi po svojoj naravi u sviestnom stanju. Ako se rječ „sviest“ uzme u strogom smislu, na koliko se spoznavajuća sila svraća na nutarnja duševna djelovanja, te ih donekle spoznaje, to je sviest nedvojbeno posebni učinak duše, te o tom u životinjah neima ni traga. Ako pako rječ „sviest“ znači isto što nutarnje osjećanje, t. j. nazočnost subjektivnih djelovanja u subjektu, nemogu sigurno reći, da je ovo nutarnje osjećanje posebni učinak duše različit od onoga, što se osjeća, jer ima mnogo razloga za to i proti tomu. ²⁾ Nam se ipak bolje čini, ako u znanosti razlikujemo u nutarnjem osjećanju dvoje: a) na koliko je duševno djelovanje, b) i na koliko je ovo duševno djelovanje nazočno u duši.

5. Sve su spoznavajuće sile, bile niže bile više, u svojoj energiji vrlo ograničene, te se

¹⁾ Dr. J. Herman Schell. Die Einheit des Seelenlebens aus den Principien der Aristotelischen Philosophie entwickelt. Freiburg im Breisgau. 1873. S. 83. Dr. Hermann Ulrichi. Leib und Seele. Leipzig. 1866. S. 274. Beneke. Lehrbuch der Psychologie. 2. Aufl. §. 57. Cf. Kritik der Psychologie von Beneke verfasst von Dr. Adalbert Weber. Weimar, 1872. S. 50. Herbart. Psychologie als Wissenschaft. I. 55. Dr. Fridrich Dittes. Lehrbuch der Psychologie. Wien. 1873. § 15. 16.

²⁾ Dr. Herman Schell. l. c. S. 83—169. Cf. Dr. Ulrichi. l. c. S. 174—362.

nemogu u isti mah niti na sve predmete protegnuti, koji se njim predstavljaju, niti više njih istom energijom obuhvatiti. Nadalje sve duševne sile u takvu stoje međusobnom vezu i jedinstvu, da jedna biva više manje zapriečena u djelovanju, ako su druge vrlo napregnute i napete. Ono dakle svojstvo spoznavajućih sila, da se mogu više manje stegnuti i usredotočiti te tako svoj predmet većom energijom obuhvatiti, da bude tim jasnije i točnije znanje, zove se pozornost (attentio=Aufmerksamkeit). Na tom se osniva množina dosta zanimivih duševnih pojava, koje moramo ovdje radi Darwina spomenuti. Kad nam tko što zanimiva tiho u uho šapće; kad želimo što zanimiva vidjeti; kad koju osobu željno očekujemo; kad nastojimo dvoličnu ili nejasnu rječ u zanimivom listiću razumjeti, onda postajemo pozorni. Diete tim više tim točnije shvaća i uči, čim ga učitelj bolje umije na pozornost potaknuti. One životinje su sposobnije za dresuru, u kojih ima više pozornosti. Govornik, koj nezna svoj govor udesiti, da budu slušatelji pozorni, neće nikad postignuti cilja. Tko nastoji drugoga zasliepiti, rječju ili činom prevariti, kuša njegovu pozornost na druge predmete svratiti. Čim jače, laglje i trajnije predmet na koju mu drago spoznavajuću i posredno na hoteću silu djeluje, da njezinu energiju na se pritegne i stegne, tim je laglja, jača i trajnija pozornost. Po tom možemo lasno protumačiti, zašto veću pozornost pobudjuju nove i izvanredne stvari, nego-li poznate i običajne. Zato ako koja žena u čistoj novoj odjeći i u novom nakitu ide po ulici, skoro se svaka druga okrene, da ju dobro promotri. Zato je onaj tašti Grk, kad već nije znao novoga načina, kako bi mogao opet na se pozornost povući, odsjekao svomu psu rep, da bude i on novim predmetom pozornosti. Konkretni i individualni

predmeti veću pobudjuju pozornost, nego-li abstraktni. Zato su ljudi obično pozorniji u kazalištu gledajući kriepost i zloću individualiziranu, nego kad drijemajući slušaju o njoj mudroslovnu razpravu. Zato djeca odmah dignu glave u vis, čim im učitelj u pripovjesti predoči svoj nauk. Čim koj predmet više odgovara pretežnijim nagonom i čuvstvom, tim veću pobudjuje pozornost. Isto tako ako im se odviše protivi. Pripoviedaj skupcu o novcu, kako će on oči izbuliti; govori s roditelji o ženitbi, kako će djevojka za vratima naslušivati; pitaj stepihlepa, koj inače ništa nezna, ništa nerazumije, o plesu, o zabavah, kako će ti sve potanko, svaku vrbcu, svaku osobu, svaki mig oka spomenuti!

Pozornost može biti hotična i nehotična. Jer možemo donekle slobodnom voljom uplivati na spoznavajuće sile, svratiti ih s jednoga predmeta na drugi, te ih tako stegnuti i usredotočiti izključivo na nešto. Rekoh, da slobodna volja upliva samo donekle. Jer izkustvo nas uči, da se događja, da smo kadkada upravo onda najpozorniji na koj predmet, kad bi htjeli svu pozornost ugušiti. Naporom i sveudiljnim vježbanjem možemo ipak i slobodnoj volji sve to veći upliv pribaviti i pozornost usavršiti. Pedagogija podaje pravila, kako se može pozornost usavršiti. Nu svakako visi ona najviše o tom, koliku imaju jakost spoznavajuće sile. Glasoviti je Haller mogao u isto vrijeme čitati i na karte se igrati. Julij Cäsar je mogao čitajući knjigu u isto vrijeme više listova svojim pisarom diktovati. Neki je Harwitz iz Vratislave igrao sliepo u Londonu u isto vrijeme tri partije šaha, i sve tri dobio.

Buduć da samosviest u strogom smislu rieči nije drugo, već spoznavajuća sila, u koliko se svraća na svoje nutarnje subjektivne učinke, a pozornost ništa drugo nego akt, kojim se spoznavajuće sile mogu stegnuti i usredotočiti, te tako svoj predmet većom energijom obuhvatiti, da bude tim jasnije i točnije znanje: zato od veće ili manje pozornosti visi više manje jasnija, točnija, opredeljenija samosviest. Svatko zna, kako je teško svraćati umnu silu na sebe sama i na svoja nutarnja djelovanja, i kako je teško tu pozornim biti. Otuda dolazi, da je skoro najteže znanje poznati sama sebe. Ima malo ljudi, koji bi u tom znanju veliku savršenost postigli. Jer umne sile laglje i radje borave oko drugih predmeta; drugi predmeti pobudjuju često mnogo veću pozornost; napokon druge duševne sile svojim žestokim djelovanjem više manje prieče umnu silu, da se svrati na svoje nutarnje po-

jave. Mnogo je laglje liepi roman čitati, koj najugodnije strasti pobudjuje, nego se zadubsti u izpitivanje svoje saviesti. Mnogo radje pazi čovjek na čine drugih, nego da svoje rugobe iznese na površinu. Kako će onaj, koj se je bacio svojimi silami na sve razkoši vanjskoga svieta, mirno i triezno gledati i razmatrati, što se u njegovoj duši događja!

Zar može onaj hladno i trajno svoju pamet abstrahirati od drugih stvari te ju na jednu točku svoga nutarnjega života stegnuti, koga žestoki nagoni vuku na sve strane, ili ga razdražene strasti sveudilj podpaljuju, ili ga borba za udoban život na sto strana razteže?

Premda je pozornost od velike ciene, to zato ipak može odviše velika pozornost imati kadkada zlih posljedica. Ako koj predmet tako jako djeluje na spoznavajuće sile, da svu pozornost na se trajno privučee, i ako uz to pobudi žestoka čuvstva n. p. žalosti, ljubavi; onda se može normalno djelovanje sila poremetiti i nastati poznata duševna bolest. Tko je odviše bojazljive naravi te uvijek jako pozorno na svoje tjelesno i duševno stanje pazi, ako neima jasna znanja, da si protumači, što se u njem događja, može postati hypokonder. Nikad nije dobro pozornost pobudjivati, kad su sile umorene ili već iznemogle.

Pošto znademo, što je pozornost, možemo čisto lahko uviditi, koliko vriedi Darwinova opazka, kad naprosto veli: da je pozornost najvažnije svojstvo za umni napredak, i da životinje ovo svojstvo posjeduju. ¹⁾ Pozornost ne pripada samo umnoj sili, već svim spoznavajućim silam. Vanjska se i nutarnja osjećanja spajaju s pozornošću. Možemo s napetom pozornošću predmete gledati, slušati, čutiti. Sjetilne predstave mogu biti vrlo napete i živahne. Imajuć

¹⁾ Kaum irgend eine Fähigkeit ist für den intellectuellen Fortschritt des Menschen von grösserer Bedeutung, als die Fähigkeit der Aufmerksamkeit. Thiere zeigen diese Fähigkeit offenbar, so wenn eine Katze vor einer Höhle wartet und sich vorbereitet, auf ihre Beute zu springen. Wilde Thiere werden hierdurch zuweilen so befangen, dass man sich ihnen leicht annähern kann. Mr. Bartlett hat mir einen merkwürdigen Fall mitgetheilt, wie variabel diese Fähigkeit bei den Affen ist. Ein Mann welcher Affen abrichtete, pflegte die gewöhnlichen Arten von der zoologischen Gesellschaft zum Preise von 5 Pfund (Sterling) das Stück zu kaufen; er erbot sich aber, die doppelte Summe zu zahlen, wenn ihm erlaubt sei, drei oder vier derselben ein paar Tage lang bei sich zu halten, um einen auszuwählen. Als er gefragt wurde, wie es möglich sei, dass er so bald sehe, ob ein besonderer Affe sich als ein guter Schüler herausstellen würde, antwortete, er, dass Alles von ihrer Fähigkeit, aufzumerken, abhängt. I. c. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 37.

dakle i životinje vanjska i nutarnja osjećanja, svakojake sjetilne predstave, može se pogledom na ove niže spoznavajuće sile velika pozornost u njih pobuditi, i to tim veća, što im posve manjkaju više spoznavajuće sile. Zato nije nikakvo čudo, kad životinje pokazuju pozornost. Jako mudro veli hrvatska poslovice: „gledi kao tele u nova vrata.“ Ali životinje nepokazuju upravo nikakve pozornosti u svih onih predmetih, koji spadaju na umnu silu, ni u svih onih duševnih pojavih, koji potiču od više spoznavajuće sile. Upravo pozornost, koja se opaža kod životinja, pobija Darwinovo mnijenje, da životinje imaju umnu silu. Jer kad bi ju imale, pokazale bi kakvu takvu pozornost, što se tiče predmeta spadajućih izključivo na višu spoznavajuću i hoteću silu, što ipak nikad nebiva. Majmun pozorno gleda gospodarov štap, orahe, slador, on pozorno naslušiva, u njem se živahno pobudjuju sjetilne predstave; ali sigurno je uvjeren Darwin isto tako kao i ja, da majmun nikad pozorno nečita knjigu saviesti, nikad se nezadube u abstraktne ideje, koje su prvi temelj umnomu životu. Uprav dresura pokazuje, kako rekosmo, kad smo na široko govorili o instinktu, da životinje ni sposobnosti neimaju za umni život, što ipak svaki divljak ima, pače isti gluhoniemi.

6. Mudroslovci, koji više manje nagiblju na materijalizam, tumačeć duševni pojav samosvjesti očevidno pokazuju, da oni nisu ni s daleka u stanju po svojih nazorih staviti ma kakvu hypothesu, po kojoj bi mogli protumačiti samosvjest. Ovaj znameniti pojav zadaje im strašnih neprilika, kojim se nemogu nipošto ukloniti, da svoj sustav od propasti spase. Neki ga tako nespretno tumače, da bi bolje bilo, da nisu ni rieč povelj o tom duševnom pojavu. ¹⁾ Svakako nije liepo od njih, kad protivno mnijenje samo porugami žele oboriti, kao da je materijalizam jedina znanstvena hypothesa, ²⁾ dočim oni nemogu ni jednoga duševnoga pojava po svojih nazorih protumačiti, a kamo-li razlozi svoj

sustav obraniti. Netreba mnogo znanja zato, da tko uvidi, da moždjani nemogu nipošto biti jedinim i izključivim uzrokom i nosiocem samosvjesti. Jer a) samosvjest jest učinak, kojim spoznajemo, što u nas biva, kojim shvaćamo sami sebe. Spoznavajući se dakle subjekt svraća se na sebe sama, te je on sam sebi predmetom spoznavanja. A buduć da su moždjani sastavljeni i raztegnut subjekt, to nemože u njih biti takovo djelovanje, koje bi se svračalo na isti subjekt. Čini bo se nemoguće, da sastavljeno i raztegnuto obuhvaća sama sebe. Nadalje b) svi učinci samosvjesti čisto su jednoviti, jer samosvjest nemože biti sastavljena od česti. A jednovito (simplex) djelovanje nemože bitisati u sastavljenom subjektu kao što su moždjani. c) Premda su vrlo različiti naši nutarnji subjektivni učinci, to ipak o njih imademo samo jednu samosvjest. Ovo jedinstvo samosvjesti bilo bi nemoguće, da su moždjani nosiocem i uzrokom samosvjesti. Jer moždjani su sastavljen stroj, sastojeći se iz mnogovrstnih i mnogobrojnih elementa. d) Nemožemo nikako zamisliti takovu hypothesu, po kojoj bi se mogla mrtva prvobitna počela, od kojih se sastoje moždjani, dovinuti do samosvjesti. Jer samo zato, što su prvobitna počela posve nesvjestna stupila u takav savez, kao što su moždjani, da rezultira samosvjest, čini se nam absurdno. Uprav taj vez morao bi uništiti jedinstvo samosvjesti. e) Mi imademo samosvjest o idejah, koje predstavljaju takve predmete, koji na moždjane nemogu nikako djelovati. N. p. pojam prava, dužnosti, istine, Boga, reda, odnošaja, bezbrojna načela o nematerijalnih stvarih. Taj se pojav neda zatajiti, kao što su htjeli neki materijaliste. Kako mogu moždjani shvatiti ove predmete i o njih samosvjest imati? f) Mi smo si svjestni, da si stvaramo abstraktne obćenite pojmove, da sudimo i umujemo. A ovi duševni učinci moraju biti čisto jednostavni, dakle nemogu biti u sastavljenom subjektu. Neka tko kuša tumačiti sud ili umovanje iz moždjana pa će vidjeti, da neće moći nikad do suda doći.

Možda bi štiocu dosadili, kad bi naše razloge odvisi na široko raztegnuli. Ako tko ipak želi obširno s jedne i druge strane ovu razpravu čitati, naći će skoro u svakoj psychologiji, te će se lasno uputiti, tko ima pravo. Preporučamo ipak neka novija djela ¹⁾ o tom predmetu

¹⁾ Czolbe. Die Entstehung des Selbstbewusstseins. Leipzig. 1855. S. 75. Eduard Reich. Der Mensch und die Seele. S. 448. Ueber das Bewusstsein. Berlin. 1872. Cf. Taine. De l' intelligence. Paris. 1870. Hartmann. Philosophie des Unbewussten. S. 350. Cf. Ludwig Dr. Weis. Anti-Materialismus oder Kritik aller Philosophie des Unbewussten. Berlin. 1873. 3. B. S. 162. Carneri. Sittlichkeit und Darwinismus. Wien. 1871. S. 50. Wundt. Vorlesungen über die Menschen und Thierseele. Leipzig. 1863. II. S. 343.

²⁾ Cf. Hückel. Natürliche Schöpfungsgeschichte. Carl Vogt. Köhlerglaube und Wissenschaft. Büchner. Kraft und Stoff. ect.

¹⁾ Dr. Hermann Ulrici. Leib und Seele. Leipzig. 1866. Cornill. Materialismus und Idealismus in ihren gegenwärtigen Entwicklungskrisen. Heidelberg. 1858. Schleiden. Ueber den Materialismus in der neueren Naturwissenschaft. Leipzig. 1863. Snell. Die Streitfrage des Materialismus vom Standpunkte des Menschen. Leipzig. 1863.

Jako dobro glasoviti bečki anatom Hyrtl, dakako sa svoga gledišta, materijalizmu rogove lomi. ²⁾

Physiologia, kako ju dandanas poznajemo, nije u stanju ni najjednostavnijega duševnoga djelovanja u svoj obseg povući, a kamo-li ga protumačiti. Da psihologija nije drugo nego dio anatomije, koja razpravlja o moždjanih, mogao je samo Francez Broussais reći. ³⁾ Dok ne bude mogla fiziologija kao znanost psihologiju u svoj obseg povući, dotle ostaje materijalizam u znanosti pusta želja, kojom se može Vogt, Büchner, Feuerbach i t. d. tješiti, ali znanstveno neće lje nikoga osvjedočiti, osim ako je znanje i htienje jedno te isto. Pošto smo u kratko razjasnili pojav samosvijesti, što vele na to Darwin i njegovi pristaše?

(Dalje će slijediti.)

Još nešto o Zuzeru.

Nikola Schleiniger, Isusovac, piše u svojem glasovitom djelu „Das kirchliche Predigtamt“ o talijanskom propovjedniku Segneru ovo: Segneri se rodi g. 1624. a umre g. 1694. Njega zovu talijanskim Ciceronom, pak i sbilja njegova rječitost ima nešto od glasovite one rječitosti staroga Rimljanina, premda mu ukus njegova vremena, koj je on ponajviše ali ne sasvim nadvladao, nije dopustio, da se Ciceronu posve izjednači. Segneri bijaše osobito pučki propovjednik; od g. 1665. do 1692. obavljao misionarsko zvanje s neobičnim uspjehom, radi česa ga Innocene XII. pozva u Vatikan za propovjednika. Njegove prodike nose na sebi biljeg misionarskoga zvanja: jednostavna osnova, jasno dokazivanje, živahan izraz putem slika, prispodoba, primjera, nenadanih opazaka, dramatičko, potresujuće razlaganje čine ga popularnim propovjednikom; napokon je svaku stvar uzimao s praktičkoga gledišta. Njegov sveti život, odlučna pokora i

goruća propovjednička revnost podijeljivahu njegovim riečim osobitu moć, a ljepota jezika (koju je i akademija della Crusca priznavala) osobitu dražest. Osobita zasluga Segnerova stoji u tom, što je umio liepo razvijati i tumačiti rieči sv. pisma i erkvenih otaca, temeljito dokazivati, i vješto opravdavati; a spada i medju najvještije panegirike. Uza sve te Segnerove prednosti rječitost mu nije takova, da se nebi nam Niemcem često preveć talijanska činila: mnoge njegove pripoviesti čine nam se čudnovite, mnogi prelazi skoro smiešni, mnogi izrazi prosti, ili gdje što opisuje pretjerani, njegov patos kadšto čudan jer nepripravljen, neke prispodobe neplemenite, neka mjesta preobširna. Ali tko množinu tadanjih propovjednika prispodobi sa Segnerom, onaj će se čuditi talentu, koj je iz tame onoga vieka onako jasno sinuo, pak će apostolska ozbiljnost toga čovjeka pomiriti čitatelja s onimi manami, koje je duh minuloga vremena kano osvetne sjene bacio na njegova djela. — Iz toga će suda namah uviditi čitatelj, da kritik nije smio absolutno odsuditi mana propovjednikovih, već samo prama njemačkom u ukusu, ter da se nam Hrvatom, kojih je duh srodniji talijanskomu nego-li njemačkomu, mnoge od onih mana nečine manami, ter nam se Segneri mora u obće činiti izvrstnim propovjednikom. Sretna-li naroda, koj takova muža može zvati svojim.“

Uprav takova propovjednika i dobom, u kojoj je živio (od g. 1683—1762.) i misionarskim zvanjem (vidi njegov životopis u zagrebačkom najnovijem izdanju) i svimi navedenimi prednostmi a bez spomenutih mana imademo i mi u našem Zuzeru, tako da jaje jajetu sličnije biti nemože. Jedino, što našem propovjedniku kano manu upisujemo, prevelika je talijanština u jeziku; ali tomu može lahko svatko doskočiti, koj je iole vješt današnjemu naškomu govoru. Te su prednosti bile povodom, da ga je profesor Dr. Rieger kano hrvatskoga Segnera počeo tiskom u Zagrebu izdavati; te su prednosti bile povodom, da je česki rodoljub Antonin Mužik nekoliko njegovih besieda uvrstio medju propovjedi najglasovitijih propovjednika, koje u Pragu izdaje. Nu da se čitatelji i sami osvjedoče ob izvrstnosti njegovih besieda, uvršćujem ovdje jednu uprav onako, kano što ju je on napisao, samo današnjim naškim govorom:

Besjeda III.

Sama izvrstna djela čine vjekovitu ljudsku uspomenu.

In memoria aeterna erit justus. Dav. ps. 111, 7.

Neima čovjeka, koj nebi u pameti svojoj gojio plemenitu misao, da iza sebe ostavi slavnu uspomenu po svem svijetu. Tkogod diže ohole gradje od dvorova ili od erkava ili od tvrdja, onaj zapisuje svoje ime pod rodnim svojim biljegom, sred stalna mramora urezanim, da isto pročelje ponosite gradje pripovieda budućim narodom dobroćinstvo graditelja. Koliko se mudrih glava danju i noćju ciedi u nemirnom trudu nad znanstvenimi knjigami,

Flügel. Der Materialismus vom Standpunkte der atomistisch-mechanischen Naturforschung beleuchtet. Leipzig. 1865. Schellwien. Kritik des Materialismus. Berlin. 1858. Cf. Sein und Bewusstsein. 1863. Wagner. Kampf um die Seele. Göttingen. 1857. Tanoer. Vorlesungen über den Materialismus. Luzern. 1864. Fischer. Die Unwahrheit des Sensualismus und Materialismus mit besonderer Rücksicht auf die Schriften von Feuerbach, Vogt und Moleschott. Erlangen. 1853. Haffner. Der Materialismus in der Culturgeschichte. Mainz 1865. Lange. Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart. Iserlohn. 1866.

²⁾ Lehrbuch der Anatomie des Menschen. §. 344. S. 772. XI. Aufl.

³⁾ Die Psychologie für ein Capitel der Hirnanatomie zu erklären, konnte nur ein Franzose wagen. (Broussais). Hyrtl. l. c.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjenjeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

VIII.

Duševna djelovanja.

Samosviest i slobodna volja.

A

Samosviest.

(Dalje.)

Njihov odgovor nas najviše zanima, jer želimo čisto nepristrano suditi, i točno iztražiti njihove dokaze. Osvjedočiti će se štioć, da su Darwinovi dokazi tako loši, da bi za njegov sustav mnogo bolje bilo, da nije ništa o tom duševnom pojavu rekao, ako nije imao ništa boljega za dokaz navesti. Prvi dokaz mu je dvojbena pitanje. Možemo-li mi sigurni biti, da stari pas, koj ima dobru memoriju i phantasiju, kao što se u snu pokazuje, da on nikad nerazmišlja o veselju, koje je nekoć u lovu počutio? A ovo bi bila neka vrst samosviesti. ¹⁾

Odgovarajući Darwinu uvjeravamo ga, da u rečenom slučaju pas neima samosviesti, i da ga osvjedočimo o ništetnosti njegova dokaza, moramo stvar obširnije razviditi. Najprije se vara Darwin, kad sva djelovanja duševna, koja u sebi opaža, prelieva u pasju dušu te izjednačuje duševno stanje lovca, kako on misli o lovu, s duševnim stanjem psa. Pas nemože nipošto samosviesti očitovati: ja sam onaj isti stari pas, koj sam nekoć po lovu skakao; sjećam se, kako sam bio onda veseo i jogunast, a sada kuburim u zakutku. Kad bi pas ovako o lovu razmišljao,

onda bi bio i njegov cieli život čisto drugim duševnim pojavi urešen, i nebi više pasji život vodio.

Darwin se pozivlje na memoriju, koju i pas ima. Nu ako on pogleda u koju mu drago elementarnu psihologičku knjigu, u kojoj se ma bilo i površno razpravlja o duševnom pojavu, koj se zove memorija, lasno će se uputiti, da je jako neznanstveno rećeno, ako se naprećac veli: pas ima memoriju. Memorija jest tako važan i njedno tako svestrano prepleten duševan pojav, da o njem nije moći ništa popreko tvrditi. Darwin nas sili svojim dokazom, da o tom pojavu obširnije govorimo, da vidimo, što ima samo čovjek, a nipošto lovski pas. Bojeći se pristranosti, moramo o tom pojavu tako oprezno razmišljati, da izbjegnemo svakomu posebnomu mudroslovnomu sustavu, imajući pred očima više pozitivna fakta, nego razne teorije ućenjaka, kojim se i Darwin mudro uklanja.

Svatko si je sviestan i neobziruć se na kakav mudroslovni sustav, da čovjek posjeduje duševno svojstvo, po kojem se mogu već prošli razni duševni pojavi opet probuditi. Ne samo predstave vanjskih sjetila, već se takodjer razna nutarnja osjećanja, čuvstva, težnje, umne predstave, misli, i htienja mogu u nas nekim načinom opet probuditi. Ja gledam miloga si prijatelja, ali ja ga takodjer nekim načinom vidim u sebi, kad njega više na zemlji neima, ili nije tako nazoćan, da bi prisutnost njegova u mojem oku pobudila vidjenje. Liepa misao, koju sam nekoć ili sam osnovao, ili naućio, opet nikne u duši, kadkada i onda, kad je nisam ni tražio; pače kad sam želio na zlu misao zaboraviti, ona se opet pojavi i nehotice. Ako se obazremo samo na to, što memorija kano ponavljauća sila opet u nas probudjuje, odmah ćemo opaziti da u njezin obseg spada samo ono, što su si raz-

¹⁾ Können wir aber sicher sein, dass ein alter Hund mit einem ausgezeichneten Gedächtniss und etwas Einbildungskraft, wie sie sich durch seine Träume zeigt, niemals über die Freuden Betrachtungen anstellt, welche er früher auf der Jagd hatte? Dies wäre aber eine Form des Selbstbewusstseins. I. c. S. 53.

lične duševne sile već prije bile prisvojile. Zato jest očevidno, zašto se životinje nesjećaju umnih predstava, liepih ideja, istina, načela, riečju svega, što se osniva na umnoj sili; zato najme, što je neimaju. Kad bi imale umnu silu, imale bi i memoriju ob onih stvarih, koje si je ona svojim djelovanjem prisvojila. Lovski dakle pas niti nerazmišlja niti neima sposobnosti razmišljati o bezbrojnih istinah, koje si može ljudski um prisvojiti i u sebi čuvati, te ih opet ponoviti. Životinjska je dakle memorija u jako uzke granice stegnuta, ponavljajuć samo ono, što potiče od onih duševnih sila, koje i životinje imaju. Nu i u ovih predmetih ogromna je razlika medju ljudskom i životinjskom memorijom. Čovjek umnom silom razabire i spoznaje, da je on onaj isti subjekt, u kojem bijaše već prije ono, što se sada u njem ponavlja, dočim životinje imadu samo silu, da se u njih ponovi, što je nekoć bilo. Može se prošli konkretni materijalni čin u pasjoj duši ponoviti i njegove nagone na stanovita djela potaknuti, ali mu manjka sud samosviesti, po kojem mi spoznajemo i razlikujemo sebe kao isti subjekt od čina, koji su nekoć bivali i sada bivaju u tom subjektu. Pas čuti bol, čuti glad, čuti žedju, ima ona čuvstva, koja smo na drugom mjestu razjasnili, stvara si od njih sjetilne predstave, koje se ponavljaју; ali pas nemože umnim sudom shvatiti napose se be kao subjekt, a napose čin, koj se nalazi u subjektu. On nemože u sebi ovu misao pobuditi: ja sam pas, koj bolujem, koj žedjam, koj čutim žalost, već on ostaje samo subjekt realno osjećajući žalost, veselje, žedju, glad, i t. d. Isto tako pas vidi, čuje, njuši, osjeća utiske vanjskih predmeta, koji su oko njega; ima sjetilne predstave, možda kadkada savršenije i živahnije nego-li čovjek, ali umna sila sa svojim učinci nigdje neupliva. Ove se dakle sjetilne predstave (sensiles repraesentationes) ponavljaју u životinjskoj duši. Nu neponavljaју se sjetilne predstave u životinjskoj duši samo pojedince, razdružene jedna od druge, već više njih u medjusobnom savezu. Često su više manje isto tako medju sobom svezane, kao što bijahu realni čini. Zato pas nesamo imade sjetilnu predstavu o zecu, nego u njegovoj se duši može takodjer ponoviti cijeli lov više manje onako, kao što se je dogodilo, kad je u lovu bio.

Ponavlja se pako samo ono u njegovoj glavi, što je on mogao onda onimi duševnimi silami, koje on imade, raditi i prihvatiti. Jer nemože se u njem ono ponoviti, česa nikad nije ni bilo. On vidi brežuljke, lovce, šume, puteve, on njuši zeca, čuje druge pse

lajati, čuje pucjavu, on bježi po jarugah i bregovih; ali kao što nije imao samosviesti, kad je s gospodarom u lovu bio, tako ju jošte mnogo manje ima, kad o lovu samo sanja. Kao što pas nemože umom reći: ja sam u lovu, tako on još mnogo manje može u snu misliti: ja sam bio u lovu. Istina je dakle, u pasjoj se phantasiji može ponoviti prošli lov većom ili manjom točnošću, ovaj se prošli lov, što ga predstavlja i ponavlja u savezu phantasija, razlikuje sam po sebi po svojoj naravi od realnoga lova i u pasjoj duši; ali pas nerazlikuje posebnim umnim djelovanjem lov, što ga ponavlja i predstavlja phantasija, od realnoga lova; što bi dakako bilo očito znamenje, da i pas imade samosviest. Morao bi znati Darwin, da je čisto nešto drugo, kad moja phantasija predstavlja i ponavlja koj prošli čin, ma bilo i najtočnije i najživahnije; a opet čisto nešto drugo, kad ja svojim umom onaj čin, koj predstavlja i ponavlja phantasija, spoznajem kao nešta prošla, te ga razlikujem umnim sudom od realnoga čina. Prvo se nalazi i u životinjah, potonje samo u čovjeku. U onom neima ni traga o samosviesti, u ovom jest znak samosviesti. Kad se dakle veli, da se i životinje sjećaju prošlih stvari, ovo jest u toliko istina: 1) što i životinje imaju duševnu silu, koju dušoslovci nazivlju phantasijom. 2) Ova duševna sila stvara sjetilne predstave, koje se razlikuju toli od umnih predstava, koli od nutarnjih i vanjskih osjećanja. Pas nesamo vidi okom realnoga zeca, nego on ima sjetilnu predstavu o zecu, kad zeca više neima, a on u zakućku spava. 3) Ove se sjetilne predstave probudjuju i ponavljaју i u životinjskoj duši možda kadkada mnogo živahnije i jasnije nego-li u čovjeku. 4) Ove se sjetilne predstave probudjuju ne samo pojedince, razdružene jedna od druge, u životinjskoj duši, već u medjusobnom savezu predstavljajuć ciele čine, koji su se nekoć dogodili. 5) Ove čine, koje predstavlja phantasija, razlikuju životinje u toliko od realnih i od sadašnjih, u koliko se oni sami po svojoj naravi mudju sobom razlikuju. Jer drugo je realna bol, a drugo sjetilna predstava o boli, što ju stvara phantasija. Drugo je ono osjećanje, kad pas vidi zeca u lovu, a drugo ona sjetilna predstava, kad kod kuće o zecu sanja. 6) Valja razlikovati nutarnje sjetilo (sensus intimus), koje neki zovu sviešču u širjem smislu, od samosviesti u strogom smislu rieči. Nutarnje je sjetilo ono duševno djelovanje, kad osjećamo, što u nas biva, dakle nije drugo nego subjekt osjećajući svoje subjektivne učinke; a samosviest jest umni sud, kojim spoznajemo i umno razabiramo, što se u

nas događja, umno razlikujuć djelovanja. Prvo svojstvo imaju i životinje, ovo im pako drugo posve manjka. Istina je dakle, što veli Darwin¹⁾, navadajući neke primjere, da se i životinje sjećaju prošlih čina, ali razmatrajuć ovaj pojav upravo iz njega zaključujemo, da životinje neimaju niti umne sile niti samosviesti.

Osim onih ogromnih razlika, koje smo malo prije spomenuli, moramo i ovu poglavitu razliku iztaknuti, što čovjek može hotimice prošle čine u sebi probuditi, dočim životinje nemogu. To je opet očevitni dokaz, da čovjek posjeduje slobodnu volju, koja životinjama posve manjka. Pravo ima Darwin,²⁾ kad nadalje tvrdi, da i životinje sačuvaju svoju objektivnu individualnost, ali nije istina, da životinje spoznavaju ovu istovjetnost subjekta, koj je nosiocem njihovih subjektivnih sveudilj se mienjajućih duševnih djelovanja. Istina je i to, da životinja razlikuje sama sebe od drugih individua, nu ovu razliku čine već ista sjetila n. pr. vid, sluh, tik. Što pako Darwin na istom mjestu ironički navadja iz djela (*The Rev. Dr. J. M' Cann, Anti-Darwinism. 1869. p. 13.*) dokaz, kojim se obično služe i drugi mudroslovci proti materijalizmu, moramo reći, da ironija nevriedi upravo ništa. Neki mudroslovci najme dokazuju od tuda, što si subjekt duševnih djelovanja ostaje uvijek istovjetan u svih promjenah, kako nam pokazuje samosviest, da taj subjekt nemože biti nipošto materija, jer atomi se uvijek u organizmu mienjaju. Iz ovoga dokaza dakako sliedi, da i princip duševnih djelovanja i u životinjah nemože biti materija sastojeca se od atomâ, ali nipošto nesliedi, da i životinje spoznaju samosviestno ovu istovjetnost subjekta, kako bi želio Darwin. Znam jako dobro, kojim načinom nastoje materijaliste gori navedeni dokaz pobiti, vele najme: kad dolazi novi atom u moždjane, da izmieni stari, baštini sve ono od njega, što je stari atom posjedovao, i tako ostaje istovjetnost subjekta. Ali onda bi duševna djelovanja bila razdieljena na česti, kao što se moždjani diele na atome; a ovo se nam čini posve nemoguće. Kušaj podieliti učinak, kojim pojмимо, sudimo, i t. d. pa će nestati pojma i suda.

B

Slobodna volja.

Samosviest podaje svakomu sveudilj neoborivo svjedočanstvo, da se u čovjeku nalazi duševna sila, koja se običnim imenom zove

volja. Ona radja bezbrojne želje, ona stavlja mnogovrstne odluke, ona pravi osnove, ona izvadja svoje svrhe, ona se upliće više manje skoro u sva duševna djelovanja, ona gospoduje više manje posredno ili neposredno nad inimi silami. Tko bi nju htio zatajiti, morao bi poreći sve ove duševne pojave ljudskoga života, koji sveudilj svjedoče, da ona postoji. Kao što je predmet umu istina, tako je predmet volji dobro u obće, bilo ono pravo ili samo prividno dobro. Jer zlo, na koliko je zlo, nemože biti nikada predmetom hoteće sile, nego ju uvijek od sebe odbija. Ako hoteća sila prihvaća zlo, to ga prihvaća pod oblikom prividna dobra. Kao što razlikujemo višu i nižu spoznavajuću silu, kojom istinu spoznajemo, isto tako moramo razlikovati višu hoteću silu od niže. Niža prijanja uz ono materijalno individualno dobro, koje spoznaju sjetila, viša uz ono dobro, koje i kako ga spoznaje um. Um pako spoznaje neizmierno mnoga dobra, koja niti nemogu na sjetila djelovati, niti ih sjetila nemogu dohvatiti. Zato i viša hoteća sila može težiti za mnogimi dobri, koja su izvan obsega nižih hotećih sila. Otuda se lasno tumači, zašto životinje nikad neteže za onim dobrom, koje samo um spoznaje i volja prihvaća, jer one ovih viših sila neimaju. Jer kad bi bile u njih ove sile, morali bi biti i njihovi pojavi. Nadalje svim onim mnogobrojnim duševnim pojavom neima u životinjah ni traga, koji svoj psihologički razlog imaju u volji, višoj hotećoj sili. Upravo volja jest ona poglavita duševna sila, koja obara sve materijalističke i pantheističke sustave i dosljedno Darwinov sustav, na koliko se na materijalističkih nazorih osniva. Ne samo radi toga, što volja prihvaća predmete, koji su izvan obsega materijalnih predmeta te nemogu na materijalne organe djelovati nego najviše zato, što ljudska volja ima nepobitno svojstvo, koje se zove psihologička sloboda. Zato moramo obširnije o tom svojstvu razpravljati, da svatko sam uvidi, kakvu znanstvenu vrijednost ima materijalistička hypothesis, i koliku zaprjeku ona čini Darwinovim nazorom o postanku čovjeka. Nije dakle ni čudo, ako nas materijaliste s napetimi žilami nastoje nputiti, da slobodna volja ni neobstoji; a Darwin jako mudro o njoj šuti, kao da je neima. Znadu bo dobro, da se na toj klisuri mogu njihovi već inače dosta razklamani nazori posve razbiti. Da bude razprava jasna i točna, moramo najprije strogo opredieliti pojam psihologičke slobode, zatim nepobitne dokaze navesti za njezin obstanak, napokon suzbiti prigovore protivnika.

¹⁾ Die Abstammung des Menschen. I. c. 37.

²⁾ I. c. S. 53.

Psychologička se sloboda u tom sastoji: a) što je volja ljudska kao hoteća sila tako neodvisna u svojim djelovanjima, da je nijedan vanjski uzrok bio fizički bio moralni nemože prisiliti, da ona odlučno djeluje (libertas a coactione); b) što nadalje volja ljudska nije, kao što su druge naravske sile, ni po svojoj unutarnjoj naravi tako opredjeljena, da bi morao slijediti taj i nikoj drugi učinak (libertas a necessitate); c) nego što ona sama ima u svojoj vlasti u svakom slučaju i u svih okolnostima, kad joj um predstavi različna ograničena dobra, nešto htjeti ili nehtjeti ili protivno htjeti ili što drugo htjeti

Premda je teško naći koju drugu istinu u mudroslovnoj znanosti, koja bi bila bolje poznata cielomu ljudskom rodu nego upravo ova, da čovjek posjeduje malo prije označenu slobodnu volju; to ipak i ova istina ima protivnika, koji najviše iz prenapete zanesenosti prema svojim krivim mudroslovnim sustavom poriču, što je svakomu jasno i očividno.

(Dalje će slijediti.)

Još nešto o Zuzeru.

(Konac.)

Kad vas pako poslie smrti ne tudjom nego svojom rukom prevede vaš kralj nebeski preko rajskoga Jerusolima, vidit ćete, gdje vas dvore vaša kriepostna djela, ni od Boga ni od gradjana nebeskih nikad ne zaboravljena, ter vam svakomu, uvijek njegovu, ovako govore: Poznaš-li nas? Opera tua sumus. Ja sam ona poniznost, kojom si i manje od sebe ljude i cienio i častio; ja sam pokorno ono pokajanje, kojim si svaki večer pred propetim Isukrstom svoje griehle plakao; mi smo čedne one podpore siromaka; mi ustrpljivost u nesreći i u siromaštvu: opera tua sumus. Svako uzpregnuće očiju, da negleđaš, što bi te moglo sladkim jedom otrovati; svaka nadvladana napast; svaki dobri savjet; svaka Bogu ugodna misao; svako dobro ma kako maleno djelo ostat će kroz sve vieke u božanskoj pameti, na vašu neprestanu radost, da se okrunite rajskom slavom i postanete glasoviti i blaženi u uspomeni svih vjekova.

Non sic impii, non sic: sed tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terrae. (ps. 1. 4.) Sasvim drugčije biva s nesretnimi griehnici, koji zlom smrću zaglave. Perit memoria eorum cum sonitu (ps. 9. 8.), s kratkim zvekom od dva tri zvonca, s malo žamora medju pukom: ovaj je umro, ona je umrla, za tri dana negovori se o njih više. Ploča pokriva tielo pod zemljom, a jaz pakleni vječnim ognjem tužnu dušu. Kako i dub, koj se prostranimi granami širi prieko cieloga polja, kad posječen na tla padne, onda zajekti malo zemlja, a bližnji bregovi odžamore malo kratkim razle-

ganjem; nu kad ga malo kašnje snažan težak razciepa na cjepanice, neostavlja ni biljega, da je bio. Tako nam kaže sveti prorok: Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani (ps. 36. 35.), vidih griehnika uzvišena načinom Libanskih čedara. Transivi, tekar prodjoh, et ecce non erat, nestade ga, i nemogoh spoznati mjesta, gdje bijaše: non est inventus locus ejus (ib.).

Ali neće samo sama i po sebi poginuti uspomena griehnika, već će ju i Bog isti iz svoga svieta izkoreniti: perdet de terra memoriam eorum. (ps. 33. 17.) Blago će njihovo i baštine proći u ruke drugih gospodara, u njihove će se kuće tudja čeljad naseliti, i od nesretnoga onoga koljena neće preostati, tko bi mogao sačuvati samo jednu svjetlu uspomenu predjã. Nu najmanja je, predragi moji, to tuga, što će Bog svaku njihovu uspomenu na ovom svietu pogubiti: perdet de terra: i na nebu u pameti blaženih poginut će uspomena svih onih, koji zlo žive, a gore umiru. Tužna dušo, koja daleko od Boga svakdanjimi opačinami srtaš na nepokornu smrt, nitko od tvojih rodjaka i prijatelja neće se tebe sjetiti, niti te ikojom riečju utješiti, premda te gleda ucviljenu u vječnom jadu: inter nos et vos chaos magnum. (Luc. 16. 26.) A Bog isti: perdet memoriam eorum. Premda se on i crva i mrava sjeća, da jih pomogne i utješi, pustit će tebe, da pogineš bez ufanja u gladu, u žedji, u ognju vjekovitom, ter odstupajući od tebe sa svim svojim blagodarstvom, samo će se tebe sjetiti, da tim jače zamahne više tebe svojom desnicom svemogućom, da tim jače razpiri one plame, koji te prže; i kazat će ti u pravednoj svojoj srditosti: Niste moji, nespoznam vas: vos non populus meus (Osee 1. 9.), nescio vos. (Mat. 25. 12.) Plača je pravedna, tko u životu na svoga Boga zaboravi, da i Bog njega u sve vieke zaboravi, ter ga ostavi bez milosti u vječnom neufanju.

Predragi moji u Isukrstu! Dvie rieči sada medju nami na uzdanu. Jedna od ove dvie svih nas čeka: in memoria aeterna erit justus, perdet de terra memoriam eorum. Koju smo dosada svojimi djeli izabrali? Koju od sada za buduće izabiremo? Ali se malko osvietismo, pak posao tako težak, kleknuvši pred Isukrsta, sa svom pomnjom razmislimo. —

Neznam, što može biti savršenijega budi plemenitošću i važnošću predmeta, budi temeljitošću dokaza, budi jezgrovitom kratkoćom besjede, budi retoričkim nakitom govora, budi ljepotom jezika.

Pa kako smo mi Hrvati dočekali toga glasovitoga muža u Riegerovu izdanju I. diela? Zamienjujemo ga Šveleem i slovenskimi prodikami, mučimo se s njemačkimi propovjednici, za koje sam Schleiniger kaže, da se ugodnošću razlaganja nemogu niti iz daleka prisposodobiti talijanskim propovjednikom, govoreći njemačkim slogom premda hrvatskimi riečmi; a za našega toli glasovitoga

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu. a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

IX.

Razprava o ljepoti.

Tko želi po materijalističkih načelih čovjeka sa životinjom uzročnim vezom spojiti, te ih tako u bitnosti izjednačiti, on mora uzeti u obzir svakako sve naravske pojave, koje u njim opažamo. Nije dakle nikakvo čudo, kad Darwin takodjer estetično čuvstvo spominje, želeć nas svom silom uputiti, da to čuvstvo i životinje posjeduju.¹⁾

¹⁾ Gefühl für Schönheit. Dieses Gefühl ist für ein dem Menschen eigenthümliches erklärt worden. Wenn wir aber sehen, wie männliche Vögel mit Vorbedacht ihr Gefieder und dessen prächtige Farben vor dem Weibchen entfalten, während andere nicht in derselben Weise geschmückte Vögel keine solche Vorstellung geben können, so lässt sich unmöglich zweifeln, dass die Weibchen die Schönheit ihrer männlichen Genossen bewundern. Da sich Frauen überall mit solchen Federn schmücken, lässt sich die Schönheit solcher Ornamente nicht bestreiten. Dadurch, dass die Kragenvögel (Chlamydera) ihre Spielplätze geschmackvoll mit heiter gefärbten Gegenständen schmücken, wie es manche Colibris mit ihren Nestern thun, liefern sie einen weiteren Beweis dafür, dass sie ein Gefühl für Schönheit besitzen. So werden auch, was den Gesang der Vögel betrifft, die reizenden Klänge, welche die Männchen während der Zeit der Liebe von sich geben, gewiss von den Weibchen bewundert, für welche Thatsache später noch Beweise werden beigebracht werden. Wären weibliche Vögel nicht im Stande, die schönen Farben, den Schmuck, die Stimmen ihrer männlichen Genossen anzuerkennen, so würde alle die Mühe und Sorgfalt, welche diese darauf verwenden, ihre Reize vor den Weibchen zu entfalten, weggeworfen sein, und dies lässt sich unmöglich annehmen. Warum gewisse glänzende Farben und gewisse Töne, sobald sie in Harmonie stehen, Vergnügen erregen, lässt sich, wie ich vermüthe, ebensowenig erklären, als warum gewisse Gerüche und Geschmäcke angenehm sind; aber zuverlässig werden dieselben Farben und dieselben Töne gleichmässig

Kad bismo samo Darwinov sustav na pameti imali, brzo bismo bez velika napora pokazali, koliko vrijedi njegovo mnjenje, kad čisto na prosto tvrdi, da se i životinje nasladjuju na ljepoti gledajuć krasno urešene muškarce i slušajuć njihovo milozvučno pjevanje; ali naša je namjera ne samo pokazati, da je krivo, što je tko drugi rekao, nego mi želimo o svakom pojedinom predmetu tako razpravljati, da pred očimo u kratko sve, što je u njem bitno, i što je znanost dosada sigurno dokazala. O ljepoti su učenjaci i u staro i u najnovije doba tako obširno i svestrano pisali, da nije teško sada veliku knjizurinu o tom napisati, ali je vrlo teško u tolikom metežu svoje misli tako stegnuti, da u kratko i jasno rečemo, što je vrijedno o ljepoti znati, a uz to da na Darwina nezaboravimo. Prije svega moramo obćenito označiti, što je ljepota; jer o tom jako mnogo visi, kakav tko pojam s ovom riečju spaja; inače bi se lasno dogodilo, da se prepirka vodi o goloj rieči, a ne o stvari, a to

von uns und von vielen niederen Thieren bewundert. Der Geschmack für das Schöne, wenigstens was die weibliche Schönheit betrifft, ist nicht in einer specifischen Form dem menschlichen Geiste eingepägt; denn in den verchiedenen Menschenrassen weicht er vielfach ab, wie später gezeigt werden wird, und ist selbst bei den verchiedenen Nationen einer und derselben Rasse nicht derselbe. Nach den widerlichen Ornamenten und der gleichmässig widerlichen Musick zu urtheilen, welche die meisten Wilden bewundern, liesse sich behaupten, dass ihr ästhetisches Vermögen nicht so hoch entwickelt sei als bei gewissen Thieren z. B. Vögeln. Offenbar wird kein Thier fähig sein, solche Scenen zu bewundern, wie den Himmel zur Nachtzeit, eine schöne Landschaft, oder verfeinerte Musik; aber an solchen hohen Geschmacksobjecten, welche ihrer Natur nach von der Cultur und von complexen Associationen abhängen, erfreuen sich Barbaren und unerzogene Personen gleichfalls nicht. Die Abstamm. d. Mensch. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 54.

znanosti malo ili ništa nekoristi. Kad bi učenjaci uvijek na to pazili, mnoga bi polemika bila kraća a uz to mnogo jasnija. Nemožemo se dakle s Darwinom prepirati, dok neznamo, kakvu on misao podmeće ovoj rieči: liepo.

Njemu je sigurno poznato ¹⁾, da učenjaci ²⁾ više manje različne pojmove ovom riečju u znanosti označuju. Nešto drugo vidi Darwin u rieči „ljepota“, kad veli da se njom i životinje nasladjuju; a čisto drugo misle njegovi protivnici kad tvrde, da ju samo čovjek ljubi. Ako bi dakle htio Darwin svoje mnijenje obraniti, morao bi takva fakta navesti, koja dovoljno pokazuju, da i životinje ljube onu ljepotu, kako ju shvaćaju njegovi protivnici, ili bi morao dokazati, da niti čovjek nije sposoban, da obljudi onu ljepotu, kako si ju oni predstavljaju. Otuda se vidi, da moramo prije svega znati, što znači rieč: liepo. Na tržištu znanosti nudjaju nam učenjaci različnih oznaka o toj rieči. Nemožemo nijedne namah prigrliti bojeći se pristranosti, nego ćemo najglavnije redom pregledati i svoj sud istom onda u kratko reći. Navesti ćemo najprije onu, koja je Darwinu najmilija, a onda onu, koja se nam vidi, da je najbolja. Pomno čitajući sva mjesta ³⁾, gdje Darwin o ljepoti govori, i koješta pripovieda, lasno smo se osvjeđočili, kakva se misao vrti u njegovoj glavi,

¹⁾ Mr. Bain. Mental and Moral Science. 1868. U ovom djelu našao je Darwin čitavu povorku nanizanih više manje različnih nazora o ljepoti, ali veli, da se nijedan s njegovim poave neslaže.

²⁾ Cf. Plato. Hipp. maj. P. 294—302. Phaedr. P. 247—250. Sympos. P. 210. Phileb. P. 26. Gorg. P. 474. Plotin. De pulchritudine. Thomas Aquinas. Summa. I. P. Q. 5. A. 4. ad 1.; I. 2. P. Q. 27. A. I. ad 3.; I. P. Q. 39. A. 8.; 2. 2. Q. 145. A. 2. Q. 180. A. 2. ad 3. Taparelli. Ragioni del Bello. Roma. 1860. Augustinus. Confess. lib. 4. c. 13. De civitate Dei lib. 12. c. 4. De natura boni. c. 8. Balduino. De Metaphysica. Lib. sing. C. 6. De Pulcro. Arist. Moral. I. 4. c. 7. Burke. Philosophische Untersuchungen über den Ursprung unserer Begriffe vom Erhabenen und Schönen. Krug. Aesthetik. Sulzer. Allgemeine Theorie der schönen Künste. Baumgarten. Aesthetica. Kuhn. Die Idee des Schönen, in ihrer Entwicklung bei den Alten bis in unsere Tage. Berlin. 1863. Deutinger. Das Gebiet der Kunst im Allgemeinen. Regensburg. 1845. Esser. Psychologie. Aesthetische Gefühle. S. 463—489. Blair. Verlesungen über Rhetorik und schöne Wissenschaften. Uebersetzt von Schreiter. Leipzig. Solger. Vorlesungen über Aesthetik. Kant. Kritik der aesthetischen Urtheilskraft. Ficker. Aesthetik. Vischer. Aesthetik. Lemcke. Populäre Aesthetik. Hegel. Aesthetik. Nüsslein. Lehrbuch der Aesthetik als Kunstwissenschaft. Dursch. Aesthetik. Jungmann. Die Schönheit und die schöne Kunst. Innsbruck. 1866. Thiersch. Aesthetik. e. c. t. e. c. t.

³⁾ Abstammung des Menschen. I. Band. S. 53. II. Band. S. 94. 97. 260. 296. 391. 325.

kad nas upućuje, da prihvatimo njegovo mnijenje o ljepoti.

On po ovih načelih tumači, što je liepo: 1. Sjetila u čovjeku i u životinji napose sjetilo vida i sluha tako su po naravi ustrojena, da neka tjelesna svojstva kao n. pr. sjajne boje, stanoviti oblici, harmonični glasovi, tako povoljno na nje djeluju, da se motreć onakove predmete, koji posjeduju ova svojstva, u nas pobudi dopadnost i zadovoljstvo. ¹⁾ 2. Zašto pako neka svojstva tako povoljno na vid i sluh djeluju, da se u nas budi veće ili manje zadovoljstvo, toga mi neznamo, kao što neznamo, zašto su neka osjećanja ugodna, a druga neugodna. ²⁾ 3. Čisto je sigurno, da neima stalnoga mjerila, po kojem bi mogli razsudjivati ljepotu osobito što se tiče ljudskoga tiela. Zato je ukus za ljepotu u različnih narodih različan, kao što dovoljno fakta pokazuju. Pače možemo tvrditi, da je ukus za ljepotu u divjih narodih slabije razvijen nego-li u nekih životinjah n. p. pticah. ³⁾ 4. Ljudi raznih porekla drže liepim ono, na što su privikli, što obično vide. Netrpe druge promjene nego onu, kad se koje svojstvo, koje drže za liepo, do neke granice povisi. Ove dakle promjene sačinjavaju veću ili manju tjelesnu ljepotu. ⁴⁾ 5. Sigurno je istina, što tvrdi Schaaflhausen (Archiv für Anthropologie. 1866. S. 164.), da naobraženi narodi drže ružnim ono, što je odviše slično ustroju nižih životinja, ali bi ipak

¹⁾ Ohne Zweifel ist das Wahrnehmungsvermögen des Menschen und der niederen Thiere so constituirte, dass brillante Farben und gewisse Formen ebenso wie harmonische und rhythmische Laute Vergnügen gewähren und schön genannt werden. I. c. II. B. S. 310.

²⁾ Warum dies aber so sein muss, wissen wir nicht mehr, als warum gewisse körperliche Empfindungen angenehm und andere unangenehm sind. I. c.

³⁾ Es ist gewiss nicht wahr, dass es im Geiste des Menschen irgend einen allgemeinen Maassstab der Schönheit in Bezug auf den menschlichen Körper gibt. I. c. 310. Der Geschmack für das Schöne, wenigstens was die weibliche Schönheit betrifft, ist nicht in einer specifischen Form dem menschlichen Geiste eingepägt; denn in den verschiedenen Menschenrassen weicht er vielfach ab. Nach den widerlichen Ornamenten und der gleichmässig widerlichen Musik zu urtheilen, welche die meisten Wilden bewundern, liesse sich behaupten, dass ihr ästhetisches Vermögen nicht so hoch entwickelt sei als bei gewissen Thieren, z. B. bei Vögeln. I. c. I. B. S. 54.

⁴⁾ Die Menschen einer jeden Rasse ziehen das vor, was sie zu sehen gewohnt sind, sie können keine Veränderung ertragen, aber sie lieben Abwechslung und bewundern jeden charakteristischen Punkt, der bis zu einem mässigen Extrem geführt ist. Menschen, welche an ein nahezu ovales Gesicht, an einfache und regelmässige Züge und helle Farben gewöhnt sind, bewundern, wie wir Europäer es wissen, diese Punkte, wenn sie stark entwickelt sind. Auf der anderen Seite bewundern Menschen, welche an

bio i dvaput veći nos ili oči ili koj drugi član grd, premda nenaliči ustroju koje niže životinje.)

Eto ovo su glavne misli Darwinove o ljepoti, koje ćemo razsuditi, da vidimo, koliko u znanosti vriede, i mogu-li one podupirati njegove nazore o postanku čovjeka.

Kad ljepota nebi bila ništa drugo nego ono svojstvo tjelesa, kojim ona mogu povoljne i ugodne utiske proizvesti u oku i uhu, svatko bi priznao, da je ljepota i životinjam donekle pristupna, jer i one imaju ova sjetila. Ali nitko nemože Darwinu za volju ljepoti, ovoj božanstvenoj ideji, toliku nepravdu nanieti te ju tako osakatiti, da joj neostane druga vriednost nego ona, koju ima i tečno jelo i sladko pilo. Velika je sramota za svakoga, koj samo razabire što je liepo po ugodnih sjetilnih utiscih, nepoznavajuć nebeskih visina, do kojih dopire ljepota. Najveća je pako drzovitost iz pristranosti razpravljati pred učenim svietom o ljepoti kako razpravljaju kuhaći o mastnih kobasicah.

Ljudska narav tako je ustrojena, da u njoj nalazimo više vrsti spoznavajućih sila: na vrhuncu stoji um, na podnožju sjetila, u sredini phantasija. Ove duševne sile stoje medju sobom u najužem savezu. One se medjusobno pomažu, popunjuju i usavršuju. Glavni cilj, koj želi ljudska narav po ovih spoznavajućih silah postići, jest čim jasnije, točnije i savršenije spoznanje bezbrojnih bića, koja nas okružuju. Medju sjetili savršeniji su vid i sluh od ostalih, što se najme spoznanja tiče; ova bo dva sjetila čisto jasno razlikuju subjekt od objekta, primaju potpunije i točnije vanjske predmete, te tako mnogo veću pomoć pružaju razumu nego ostala sjetila. Zato imaju ova dva sjetila i u životu i u znanosti posebnu vriednost i cieniu, a kad govorimo o ljepoti, kako ćemo malo dalje vidjeti, nemogu se nikako ostala sjetila s njimi usporediti.

Faktum je tako svakomu poznat, da ga nemože nitko zaniekati, da nam se predmeti često tako prikazuju, te u nas prouzroče zadovoljstvo i dopadnost sami sobom, ako ih spo-

znavajućimi silami motrimo. Samo tim, što ih motrimo, mi se njimi nasladjujemo. Ono dakle svojstvo bića, kojim na naše spoznavajuće sile tako djeluju, da nam se već tim, što ih motrimo, dopadaju, te najpovoljnije čuvstvo ljubavi i zadovoljstva u nas probudjuju, zove se ljepota.¹⁾ Mnogi dolaze iz dalekih strana svieta nežaleć ni troška ni truda u Italiju, da potraže bezbrojne ljepote staroga i novoga svieta, koje su se u njoj nastanile. Ciele ure stoje pred kakvim kipom ili slikom, pa gledaju, te se njimi, gledajuć ih, nasladjuju. Pitaj koga, koj je bio u rimskom Belvederu (Cortile di Belvedere), neka ti pripovieda, što je čutio, kad je gledao umjetna djela od Canove: Perseusa i borioce Creuganta i Damoxena, najznamenitiji starinski umotvor, što ga je iz mramora iztesao, kako pripovieda Plinius, glasoviti grčki umjetnik Agesander sa svojim sinovi Polydorom i Athenodorom; ili kad je opazio kip belvederskoga Apola, iztesan iz kararskoga mramora u vrieme rimskih careva; ili kad se je razgledao po Sistinskoj kapeli, gdje se nalaze fresco-slike od M. Angela Buonarrota. Ali nije nam sile daleko putovati, da se s ljepotom upoznamo, skoro svakim pogledom svakim korakom dolazi nam ona na susret. Tko će izbrojiti sva ona bića, koja imaju vlastitost, da ih obljubimo, čim ih upoznamo. Ako liepo u obće nije ništa drugo, kako rekosmo, nego ono svojstvo bića, da nam se dopadaju samo tim, što ih motrimo, to možemo na tom najglavnija načela o ljepoti osnovati:

1. Sve što je liepo, uvijek izražava odnošaj na naše spoznavajuće i dotično na hoteće sile; pojam bo ljepote uvijek uključuje spoznanje. Otuda možemo vrlo mnogo pojavâ glede ljepote protumačiti. Tko je vješt u glasbi sav je ushićen, kad čuje od Liszta Beethovenove sonate na glasoviru, dočim se drugomu ljepše čini, ako čuje kakvu polku, ma ju svirao pastir na polju. To je zato, što spoznavajuće sile nisu u svih ljudih jednake. Zato je i sud o liepih stvarih vrlo različan. Neki ima već po samoj naravi jače spoznavajuće sile te vidi koje šta na predmetih, česa drugi ni neo-

ein breites Gesicht mit hohen Wangenknochen. einer abgeplatteten Nase und einer schwarzen Haut gewöhnt sind, die Punkte in hoher Entwicklung. Wie der grosse Anatom Bichat vor längerer Zeit schon sagte: wenn ein Jeder nach derselben Form gegossen wäre, so würde es keine Schönheit geben. Wenn alle unsere Frauen so schön wie die Venus von Medici wären, so würden wir eine Zeitlang bezaubert sein; wir würden aber sehr bald Abwechslung wünschen, und sobald wir eine Abwechslung erlangt hätten, würden wir gewisse Charactere bei unseren Frauen etwas über den nun existirenden gewöhnlichen Maassstab hinausragend zu sehen wünschen, l. c. 310.

¹⁾ l. c. S. 310.

¹⁾ Pulcritudo est rerum perfectio, quae quatenus cognita, voluptate nos afficit, eaque discernitur. Leipnitz. Cf. Caesar Baldinotti. *Metaphysica Generalis Liber singularis*. P. 92. Das Schöne in den Dingen ist nichts anders als jene ihre Beschaffenheit, durch welche sie dem Geiste, der sie betrachtet, dadurch allein, dass er sie betrachtet, wohlgefallen. Kleutgen. *Die Philophie der Vorzeit*. I. B. I. Abhandlung. 12. 66.

paža. Zato je onomu nešto vrlo liepo, što se tomu nesvidja.

(Dalje će slijediti.)

Jedan govor kardinala Rauschera.

Pod konac Rujna držao je bečki nadbiskup kardinal Rauscher sa svojim svećenstvom duhovna vježbanja. Na zaključku reče govor, što ga evo donosimo. On govori u njem o požrtvovnoj ljubavi svećeničkoj, potrebnoj navlastito u ovo naše doba, gdje se nastoji kršćanstvo upravo izčupati iz srdaca i uništiti. Kardinal Rauscher pozna, kako nije svakomu dano, pogibelji našega vremena, i sredstva i načine, kojimi valja da sebe i božju crkvu branimo. Za to smo mislili, da će ovaj govor dobro doći i našem svećenstvu. Nismo ga preveli baš svega od rieči do rieči, nego smo gdje šta izpustili, tako ipak da ništa nemanjka od cjelovitosti govora. Usudili smo se pako njeke rieči i izreke širjim slogom iztaknuti, da tako podupremo pozornost naših štioća.

„Onda kad se je katolički svijet bio razdielio medju dva pape, od kojih je jedan bio izabran u Rimu, a drugi u Avignonu, te se mogao lasno previdjeti jad iz toga razkola, pišaše sv. Katarina sienska: „Vrieme je, da ostavimo sebe i na ništa drugo nemislimo, nego kako ćemo djelovati za božju slavu.“ Istina je samo jedna, i jedna je crkva, koju je istiniti Bog metnuo stupom istine: razkol dakle, koj biaše došao u jedinstvo obćine, prietio je kraljestvu božjemu na zemlji. Mi pako stojimo naproti očitim neprijateljem kršćanstva, i oni kažu bez krznanja, da im je nakana zlorabiti zakonodavstvo, da vjeru u sina, koj sjedi na desnu oca, oslabe i napokon izčupaju. Kako je znano, toj je stranki domovina Francezka, ondje biahu zakrenuli takodjer putem Dioklecianovim: jer za njeko vrijeme biaše kršćansko bogoslužje zabranjeno pod smrtnom kaznom. Od toga je vremena proteklo osamdeset godina; iz neprijateljstva proti vjeri razvilo se je dosljedno i neprijateljstvo proti kapitalu, i napokon evo ih pred bezdom, koje hoće da proždere ljudsko društvo. Prigovaralo se je dobrodrušnim u Francezkoj, da nisu za ništa, jer se neusudjuju braniti svoju stvar; pa taj bi se ukor mogao bez klevetanja i drugdje izustiti. Ali skrajna pogibelj ipak je mnoge podremance razdrasila, i mnoge mlitavece natjerala na srčanu odluku; jedna moguća stranka izriče, da je religija, da je katolička crkva za spasenje društva nuždna, i ona ima od 24. Svibnja vladne uzde u ruci. Kršćanska država, ili država bez Boga? To je jezgra pitanju, što je uzgibalo Francezku; ono je postalo pitanjem, da-li monarkija ili republika tim, jer od legitimnoga kraljestva nitko neočekuje, da će ono zastupati čovječja prava onako, kako ih razumieva revolucija. Mnogi koji mrze na socializam, i razumiju kakova od njega pogibelj prieti, nemogu se ipak odlučiti da prihvate pomoć od religije; i za to neće nikakve krune, na kojoj

bi križ bio što više, nego-li ures bez znamenovanja. Premda bi po tom ne samo dužnost nego i pamet zahtievala, da se izkustvom Francezke okoristimo, to ipak mržnja na kršćanstvo i spekulacija, koja iz te mržnje svoju korist traži, šire se i buče u javnosti, a prijatelji istine neimaju srea, da se složno i snažno uzprotive.

Nitko toga nećuti jače nego-li svećenik, kojemu je Bog u središtu svojega kraljestva naznačio djelo. Štampa neprestaje svim i svaćim, da kršćansko osvjedočenje i moralni strah izruje iz srdaca: umnaža se broj škola, u kojih je sve napereno, kako će se duša djaka otrovati huljenjem na vječnu istinu. Svigdje gleda viestnik evanđeoski, kako nevjerstvo sa svojom družicom nemoralnošću kršćansko društvo sve drzovitije pustoši. Kako boli vrtlara, kad tuča stepe list sa cvieća, i bura na pol zreli plod sa drveća! Pa što je najmirisnije cvieće i najsladje voće naprama čovječjoj duši, kojoj je zvanje, da se kiti cvietom ljubavi i donosi plod djela ljubavi? No tu se neradi samo o nas i našem čuvstvu, nego o sinu božjem, kojemu smo sluge, i kojemu pravo služiti jest naša najvišja, jedino prava slava. Spasitelj je za one duše, na koje se vreba, umro na križu, i on je svoje sree, sliku svoje nad griehom i paklom pobjedonosne ljubavi, dao probiti kopljem još i onda, kad je već prestalo tući. No on, koj je ovdje izpio pun kalež muke do kapi, sjedi sada na desnu svoga svemogućega oca, i gospoduje nad svojim neprijatelji upravljajuć ovaj svijet, dok se njegovo gospodstvo neočituje prijateljem i neprijateljem. On neka reče, kô što je nekada rekao vjetrom i valovom, pa će protivnici njegova presvetoga imena pasti sa sramotom u prah! Za ovu njegovu svemožnu pomoć treba da ga prosimo iz dubine naših srdaca te uztrajnom molitvom. Ako nam pako molitva ide iz srea, onda neće samo s molitvom biti dosta, nego ćemo i raditi za obranu njegova kraljestva po svojoj mogućnosti; kad nebismo toga činili, naša bi molitva išla iz mlaka i podijeljena srea. Gospodin se je prietio svećenikom staroga zakona radi nemara i samoživosti kod prinašanja žrtava: „Kleti ću vaš blagoslov, jest ja ću ga kleti!“ Tako su učinci njihova grieha prelazili na obćinu, koju su pred Bogom zastupali. Svećenici pako novoga zakona imaju još mnogo više poslanje: jer su im pod rukom sredstva milosti, koja se nad onimi staroga zakona dižu kano sunce nad oganj mozaičkoga oitara, kad na pogled kano ognjeni div pokroči putem, koj mu je Bog naznačio. Jest oni služe oko žrtve novoga zakona, one visoke, neizrečene, možne žrtve, kojom se spasiteljno čudo na Golgoti ponavlja svaki dan i svaku uru. Ako je dakle njihova vjera mlitava, i njihova ljubav mlaka, to gube božansku pomoć, koju bi mogli dobiti, ne samo za sebe, nego i za svoju obćinu, za crkvu. Čim dakle strašnije bjesni vihar proti drvu života, po kom je Isus Krst kletu zemlju učinio rajskim predvorjem, tim je silnija opomena, da uzradimo po riečih sienske sv. Katarine. Doista vrijeme je, da sami sebe ostavimo, i ne-

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cijelu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cijelu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cijelu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

IX.

Razprava o ljepoti.

(Dalje.)

Naukom i obukom, pazljivošću i marljivošću sveudiljnim vježbanjem mogu se spoznavajuće sile vrlo usavršiti, dočim kod drugih ostaju često na vrlo niskom stupnju razvitka. Dopeljaj prosta čovjeka na concert, pa ga pitaj, što misli o Haydnovih symphonijah? Može biti će ti zadriemati. Navada, običaj, predsude, društveni odnošaji uplivaju na sve duševne sile, te tako daju povod različnomu mnienju o ljepoti. Pallas¹⁾ pripovieda, da Kinezi drže one žene za vrlo liepe, koje imaju široko lice, visoke jarmenice (Wangenknochen), jako široki nos i velike uši. Hearne²⁾ veli: pitaj sjeveroamerikanskoga Indijanca, što je liepo, on će ti odgovoriti: široko plosnato lice, malene oči, visoke jarmenice, nizko čelo, do pojasa viseća prsa, širok i velik podbradak, žutosmedja boja. Isto tako i razni mudroslovni sustavi, koje tko sliedi; strasti, kojim je tko podvržen; pretežniji nagoni u kojem individuu i čuvstva znatno uplivaju na ideju ljepote. Drugo je Epicuru liepo a drugo Platonu.³⁾ Onaj se valja po blatu, a ovaj po nebeskih visinah leti. Onomu je liepo sve, što puti godi, a ovomu samo gdje duh nazrieva božanstvene ideje. Tko do krieposti uvijek mnogo drži, a zloću uvijek mrzi, tomu nemože ništa griješna biti liepo⁴⁾,

dočim onaj, koj je na kriepost zaboravio, vidi i na bezsramnoj Veneri najveću ljepotu.¹⁾

2. Ljepota se neproteže samo na vid i na sluh, nego i na druge spoznavajuće sile, najviše pako na razum. Nije samo liepo, što oku godi i uhu milo zvoni; nisu samo liepe sjajne boje, tanki glasovi: sve je to samo grubo kamenje za onaj veličanstveni hram, u kojem prava ljepota stanuje. Kao što samo razumom dolazimo do pravoga spoznanja vidljiva i nevidljiva svieta, isto tako razumu samo otkriva ljepota svoj pravi sjaj. Kao što razum svojom bistrinom, obsegom i dubljinom nadkriľjuje sve ostale niže spoznavajuće sile, isto tako samo razum podpunu i savršenu ljepotu na bićih opaža i gleda.²⁾ Ljudska narav tako je ustrojena, da su sjetila podredjena razumu, te ga samo kao sredstvo pomažu, da u

¹⁾ Vischer. Aesthetik. Lemcke. Populäre Aesthetik. Burke. Philosophische Untersuchungen über den Ursprung unserer Begriffe vom Erhabenen und Schönen.

²⁾ Il conoscimento umano è composto et procede per quattro gradi: il primo grado è la sensazione, le varie sensazioni s' incentrano nel sensorio interno; la fantasia trae quindi le sue immagini per intrecciarle ed avviarle a suo talento. Da coteste immagini l' intelligenza con l' attività sua propria astrae il concetto universale. Il complesso di queste quattro maniere di conoscere costituisce integralmente la cognizione umana. Ma poiché queste debbono costituire in un sol tutto il conoscimento umano, è chiaro che debbono fra di loro contemperarsi secondo le leggi di un qualche ordine: non potendo il Vario senza qualche ordine ridursi all' unità. L' ordine dunque, secondo il quale retto dovrà dirsi il conoscimento umano, può ridursi alla formula seguente: Perfetto è l' umano conoscimento, quando mediante la soavità dei suoni e dei colori, e in generale di tutte le rappresentazioni sensibili concentrate nell' interno sensorio e maneggiate dalla fantasia, si presenta all' intelletto umano un elemento, onde astrarre agevolmente verità commoventi ed efficaci. Questa formola somministra, come ognun vede, l' idea compiuta e adeguata del Bello che può appagare

¹⁾ Cf. Darwin. Abst. d. Men. II. B. S. 302.

²⁾ Darwin l. c.

³⁾ Plato. De leg. I. 2.

⁴⁾ Schiller. Ueber den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen. B. 11. Cf. Jungmann. Die Schönheit und die schöne Kunst. §. 28. Die pseudoschöne Kunst.

jedinstvu savršeno spoznamo bića; a u jedinstvu se istom očituje podpuna ljepota. Da se osvje- dočiš, kakvu ulogu ima razum, kad nam se nešto liepa prikazuje, samo pomisli, što bi bile za nas liepe umjetnosti, da neimamo razuma? Što je pjesnik, što je govornik, što je slika, što je kip bez razuma? Što bi za nas bila svako- lika krasota naravi, da nismo razumna bića? Ono isto što je volu ili konju. Kolike krasote vidimo toli u naravi koli u umjetnih djelih, koje se nemogu nikojim sjetilom osjetiti. Da dodješ u kazalište samo s okom i uhom bez razuma; ili da se sva predstava sastoji izključivo samo u onom, što može oko vidjeti i uho čuti, brzo bi pobjegao iz njega kao ono pseto, koje je tamo slučajno zabludilo tražeć njuhom svoga gospodara. Pomisli samo, što ti se najviše do- pada, kad čitaš koju liepu pjesmu; ili slušaš liep govor; ili promatraš liepu sliku? Zar samo ono što izključivo oko vidi? Onda nam nebi tre- balo ni Schillerovih balada, ni Götheova Fausta, ni Shakespeareova Caesara, ni Calderona, Dan- te-a, onda bi nam čisto dosta bilo gledati ša- reno ptičje perje i slušati viku vrebaca. Ako bi se tko usudio ljepotu u tako uzke granice stegnuti, da je samo ono liepo, što izključivo vid i sluh dohvaća, izključiv višu spoznavajuću silu, morao bi se sam pred sobom zastiditi, očitjuć da nepoznaje onih božanskih vriela, koja su samo razumu pristupna, gdje nam lje- pota zanosi duh i srce. Kad nas hoće Darwin uputiti, da se i životinjama „liepo“ mili, morao je znati, da se prepiremo o ljepoti, na koliko je ona razumu pristupna, te njegovi protivnici samo u tom smislu tvrde, da je samo čovjek sposoban, da se povede za pravom ljepotom. No Darwin nemože niti jednoga jedinoga slučaja ili primjera navesti, gdje bi se koja životinja nasladjivala ljepotom, na koliko se ona na razum proteže; što je opet očito znamenje, da im razum posve manjka. On se tim izgovara, da i divljaci nepoznaju takve ljepote. Nu morao bi znati, da svi divljaci imaju isto tako, kao izobraženiji narodi, sposobnost, da im bude pristupna ljepota u podpunoj mjeri, dočim živo- tinje niti te sposobnosti neimaju; a to je opet jasno znamenje, da divljaci posjeduju razum, a nipošto životinje. Jer kad bi ga imale, imale bi istu sposobnost bar kao najgori divljak. Na- dalje nije istina, da divljaci nepoznaju nikakve

ljepote, koju razum dohvaća. Zar misli Darwin, da nije divljaku mila liepa okolica? Doppeljaj ga u koj europski grad, pokaži mu njegove krasote, pa ga onda pitaj, jeda mu se mili. On će biti uvriedjen, ako o tom dvojiš. A dovedi najplemenitiju životinju, neka gleda najljepše i prirodne i umjetne krasote dan i noć, ona će ti pokazati činom, da je životinja bez razuma. Istina je, divljaci neimaju Homerove Iliade, ne- dižu velečanstvenih hramova, neslušaju Demo- sthena; ali zato imaju sigurno veću sposobnost za ljepotu, nego da je za njih samo šareno ptičje perje liepo.

3. Sigurno je, da ljepota materijalnih predmeta djeluje takodjer na sjetila: vid i sluh. Jer se i ova računaju među spo- znavajuće sile, premda niže vrsti, te njimi spo- znajemo nesavršeno barem vanjske predmete, koji nas okružavaju. Galluppi neima posve krivo, kad veli, da nevidi sigurna razloga, zašto tu ostala sjetila izključujemo. Istina jest, i drugimi sjetili nešto spoznajemo, te mogu i ona premda vrlo neznatno uplivati na spoznanje ljepote; ali ako ih uzporedimo s vidom i sluhom, odmah se vidi velika razlika, jer ova dva sjetila jasnije razlikuju subjekt od objekta, savršenije i toč- nije spoznaju predmete, i više pomažu razum, kojim ljudsko spoznanje stvari postaje istom sa- vršenim. S tih razloga spominjemo samo vid i sluh, kad govorimo o ljepoti.

Sada ćemo ta dva sjetila samo s aesthič- koga gledišta razmatrati, a ne s anatomicčkoga i fiziologicčkoga, što ćemo dakako morati radi Darwinina na drugom mjestu vrlo obsirno učiniti. To stoji, da su vid i sluh donekle spoznavajuće sile, i zato se i na nje ono, što je liepo, do- nekle proteže. Ovako su već stari mudroslovci mislili, dapače i oni od kojih se novi materija- liste najviše zaziru.¹⁾

Da uzmogremo uviditi, u koliko se ljepota proteže i na sjetilo vida, valja nam točno ozna- čiti što razabiremo ovim sjetilom na materijal- nih predmetih. Formalni predmet vida jest svjet- lost, dotično boja. A što je boja? Je-li možebiti

¹⁾ Ad tertium dicendum, quod pulchrum est idem bono, sola ratione differens. Cum enim bonum sit quod omnia appetunt, de ratione boni est quod in eo quietetur appetitus; sed ad rationem pulchri pertinet quod in ejus aspectu seu cognitione quietetur appetitus. Unde et illi sensus praecipue respiciunt pulchrum, qui maxime cognoscitivi sunt, scilicet visus et auditus, rationi deservientes: dicimus enim pulchra visibilia et pulchros sonos. In sensibilibus autem aliorum sensuum non utimur nomine pulchritudinis: non enim dicimus pulchros vapores aut odores. Summa. 1. 2. P. Q. 26. A. 4. ad 3. Ed. Parisiis. 1857.

l' uomo contemplatore. Questa definizione del Bello può compendiarsi dicendo, che la bellezza altro non è che l'ordine dell'oggetto alle varie facoltà conoscitrici e delle varie facoltà all'intelligenza. Taparelli. Le Ragioni del Bello. P. 172.

kakvoća, obstojeća na vanjskom materijalnom predmetu ili što drugo? Možda će si znati štioć na ova pitanja iz physike i physiologije sam odgovoriti; mi ćemo, kako rekosmo, na drugom mjestu o tom obširno govoriti, jer bi nas sada ovo razmatranje odviše daleko zavelo. Nam se predstavlja boja kao obstojeća kakvoća na materijalnih predmetih, premda nije tako, kao što dokazuje physiologia i physika, nu govoreć o ljepoti možemo o boji govoriti onako, kako se nam u svakdanjem životu predstavlja. Ako dakle najprije vidom na toliko spoznajemo vanjske predmete, na koliko razabiremo na njih boju, to će ljepota s toga gledišta biti u jasnoći, množini i skladu razlićnih boja. Ćim je koja boja sjaj-nija, Ćim ih ima veći broj, i Ćim je veći sklad medju njimi, tim veća ljepota odsieva na mate-rijalnom predmetu, koje oko gleda.¹⁾ Bistrina boje nevisi samo o većoj ili manjoj mjeri svjet-losti, nego i o specifićnom i individualnom ustroju i o physiologićkom stanju oka. Navada i obićaj ima takodjer velik upliv na oko kao i na ostale duševne sile. Zato nije nikakvo Ćudo, ako se ljudi o ljepoti pojedinih boja neslažu. A Dar-winu nekoristi ova razlika ništa, jer i životinje imaju oko. Ima ljudi, koji imaju takvo oko, da nekojih boja nemogu nipošto razabrati; drugi razabiru samo dvie boje. Glasovitomu physiku Daltonu Ćinio se je liepi zeleni gaj u prama-ljeću, da ima istu boju, koju ima crvena haljina englezkoga vojnićkoga Ćastnika. Otuda se i zove u physiologiji ovo stanje oka Daltonizam (Roth-blindheit). Neki gospodin pisao je svojoj ženi liste na ružićastom, a on je mislio, da piše na bielom papiru. Istom ga je žena, koja je mi-slila, da on to Ćini iz osobite nježnosti prama njoj, učinila pozorna na tu pogrješku njegova oka. U promjeru skoro svaki dvadeseti nemože svih razlićnih boja razabrati. Neki imaju takav ukus, da nemogu nekojih boja na Ćovjeku pod-nositi, doćim su drugomu najmilije. U Coch-ini izrazio se netko o liepoj gospoiji englez-koga poslanika, da ima biele zube kao pas i ružićast obraz kao krumpirov cviet! Crnci na zapadnoj obali Afrike predstavljaју si vruga, da je biele boje.

Za Burtonom (Schaafhausen Archiv für Anthropologie. 1866.), kad je putovao na iztoćnoj obali Afrike vikala su djeca: gledajte biela Ćovjeka, zar neizgleda kao biel majmun?

Buduć da nam se boje prikazuju u pro-storu raztegnute, zato razabiremo okom takodjer crte, koje saćinjavaju lik materijalnoga predmeta.

Ljepota lika visi o pravilnosti, mnogovrstnosti, gibkosti, symmetriji, shodnosti i skladu crtá.¹⁾ Ova se ljepota proteže toli na sjetilo vida koli i na razum. Na sjetilo vida samo u toliko, u koliko liep lik Ćini jasnije, podpunije i povolj-nije vidjenje oka. Moramo i to spomenuti, bu-duć da sjetilo vida skoro uvijek u savezu s ra-zumom djeluje, zato se s vremenom oko priući na to, da i njemu godi onaj lik predmeta, koj nevriedja razuma, što inaće oko samo po sebi nebi moglo razabrati. Ovdje je opet Darwin u velikoj neprilici. On nemože nijednoga primjera navesti, koj bi oĆevidno dokazao, da i životinje ljube onaj lik materijalnih predmeta, koj odgo-vara razumu kano pravilan i liep. To je opet oĆit dokaz, da životinjam razum posve manjka.

Predmet sjetila sluha jest glas. Svatko zna, kako su razlićni glasovi i kolikoćom i kakvo-ćom, i kako razlićne su njihove promjene (Nu-ance). Ljepota glasova obstoji u melodiji, har-moniji i rithmu. Svaki napjev stoji u tako uzkom uzroćnom vezu s nutarnjimi duševnimi osjećanji i Ćuvstvi, da je on njihov vanjski izraz i zato pobudjuje više manje opet ona ista osjećanja i Ćuvstva u duši slušalaca. Dar-winu Ćisto ništa nekoristi, kad iz života ptica navadja nekoliko primiera, da ženke rado slu-šaju napjeve mužkaraca, kad se žene. Za ovaj pojav netreba ništa drugo nego uho, grlo, i uzroćni vez medju glasom i nutarnjim osjeća-njem, a ovo imaju i životinje. Da bude ovaj pojav Darwinovu sustavu u prilog, morao bi pokazati, daži votinje imaju bar sposobnost kao što ima najgori divljak, da rado slušaju ona-kove napjeve, koji pobudjuju ona Ćuvstva, koja se osnivaju na višoj spoznavajućoj i hotećoj sili, a ne nagon za ženitbom, koga nitko životinjam neuzkraćuje. Pitamo Darwina, koj je skrajni razlog, zašto životinje neimaju sposobnosti, te neće nikad suze roneć slušati Mozartov „Re-quieriem“, osobito onaj napjev „Dies irae“? Si-gurno je Darwin kao izobražen Ćovjek zavirio u koju to knjigu, gdje se govori o liepoj umjet-nosti glasbe. Tamo je mogao naućiti, što je napjev, koj izvire iz Ćovjećjega srca, te se pre-lieva u srca slušalaca. On se opet tim izgovara, da i divljaci nepoznaju onakove glasbe, kojom se mi nasladjujemo. Za ovaj izgovor lahko nam je naći odgovor. Najprije imaju divljaci sposob-nost, te se mogu u glasbi isto tako usavršiti

¹⁾ Blair. Na njemaćki prevedeno djelo od Schreitera: Vor-lesungen über Rhetorik und schöne Wissenschaften. (Leipzig.) Ragioni del Bello. P. 22. Herder. Kalligone. I. S. 45. Lomazzo. Trattato del' Arte della Pittura, Scultura e Architettura.

¹⁾ Taparelli. Ragioni del Bello. P. 21.

kao što naobraženi narodi, što i sám Darwin priznaje; ¹⁾ no životinje nepokazuju nikakve sposobnosti, da bi se mogle dovinuti do one ljepote u glasbi, koja je samo pristupna razumnomu biću. Ako se neke ptice čisto mehanički nauče od čovjeka po koj napjev, za nje on neima druge vrijednosti nego onu, koju imaju napjevi, što ih po naravi pjevaju. Što je kod divljih naroda glasba na niskom stepenu savršenosti, tomu nije razlog, što im manjkaju duševne sile k tomu, kao što životinjama, nego razlog je taj, što njihove duševne sile nisu onako razvijene kako u naobraženih narodih. Kad bi se ljepota glasbe osnivala izključivo samo na sluhu, onda bi zaključki Darwinovi bili možda prilično valjani, ali glasba ima kod ljudi i taj učinak, da pobudi ona čuvstva, koja vise o razumu i slobodnoj volji, a za to neima primjera u kraljestvu životinja.

Darwin pripovieda obsirno o pjevanju ptica i kako ono djeluje. ²⁾ Primjeri, koje je on od razliĉnih naravoslovaca pokupio, dovoljno pokazuju, da je djelovanje njihova pjevanja stegnuto na niže nagone i čuvstva, najviše na nagon razplodjivanja. Istina je, da i ljudsko pjevanje pobudjuje niža čuvstva, ali isto tako i viša, kojim u životinja neima ni traga.

(Dalje će sliediti.)

Jedan govor kardinala Rauschera.

(Dalje.)

Kad se naša ljubav drži pravoga reda, kad stvoritelja više cijenimo nego-li njegove stvorove, kad pralik svake ljepote i dobrote metnemo nad evietak kraj puta, tad ravno nečinimo ništa osobita, nego samo ono, što se samo sobom razumieva; ali mi tim ipak postajemo sposobni, da budemo u ruci Gospodnjoj orudje njegova milosrdja: jer tada je njegova volja, njegova čast, koja odlučuje u naših nakanah i težnjah. Onda mi ne samo izbjegavamo sve što Bogu nije milo, nego i činimo sve što mu je milo, srcem njemu milim; mi izpunjujemo onu znamenitu opomenu: „Ono, što valja, čini valjano“, pa će i nam i kršćanskoj občini na spasenje zraka božanske milosti jasnije planuti u našem srcu.

Gospodin je dopustio, da duše od njega odkupljene u velikom obsegu dodju u teške kušnje, velike pogibelji. Traži se od zakonodavstva, da s čovjekom tako postupa,

¹⁾ Die musikalischen Fähigkeiten, welche keiner Rasse vollständig fehlen, sind einer prompten und bedeutenden Entwicklung fähig, wie wir bei Hottentotten und Negeren sehen, welche sehr leicht ausgezeichnete Musiker geworden sind, obschon sie in ihren Heimathsländern Nichts ausüben was wir als Musik schätzen würden. Die Abstammung d. Mensch. II. Th. c, 19. S. 293.

²⁾ Die Abst. d. Men. II. Th. Cap. 13. S. 45.

kan da neima neumrla duha, i obuku tako da uredi, kako će s uspjehom djake od najnižega do najvišega stepena otrovati mržnjom i preziranjem vječne istine. Na ovo, pa onda na uredbe, kroz koje se zastupnici ovih načela nadaju obogatiti i na visoko popeti, izilazi sva liberalna agitacija. U Pruskoj ju je državna vlast pretekla, pa je, računavši jako kratkovidno, kako će se to za nedugo jasno pokazati, i uporabivši svu svoju silu, izazvala zakone, koji nebi kršćanstvu ni imena ostavili, kad bi moguće bilo izvesti ih samo kroz jedan ljudski viek u smislu njihovih početnika. Stranka, što u Bernu i drugih švajcarskih kantonih gospoduje, stupa istim putem, samo s još većom surovošću, i s namjerami koje još dalje sižu. U Španjolskoj dolazi u ozbiljnu pogibelj ona jedinost u vjeri, koja se je u burkanju šestnaestoga vieka održala, a ta joj pogibelj neprieti od augsburške ili helvetske izpoviesti, nego od navale na svaku vjeroizpoviest. Odkad je jedna vojnička pobuna izagnala kraljicu Isabellu, neima zemlji mira ni stalnosti, i onaj narod, koj se njekoć proslavio vojnama na Maure, sada nemože, da njegova misao i volja proti izškolanim rovarom dodje do cienes i gospodstva. Izabrane skupštine, kojih bi zaključke Španjolska imala smatrati kano izjavu svoje volje, skoro su od samih neprijatelja religije i monarkije sastavljene. Tako je u Madridu, tako je u pokrajinah, od kojih bi madridski kortesi htjeli da naprave savezne države, a najgore rade u tom kantoni, koji su se od svoje punovlasti izjavili suverenimi; ovdje se je jur govorilo, da se crkve zatvore ili pače sruše, i da se zabrani nauk religije. Poznato je, kako stoji u Rimu i Italiji. Na Angjelgradu i na Quirinalu vije se već četvrtu godinu trobojna zastava kraljestva, koje su Mazzini, Garibaldi i Ludvik Napoleon složnim trudom osnovali. Mi u Austriji izkusili smo dosta zla, a nismo sjegurni od gorjega. Jesmo-li malovjerni kad vičemo kô što njekoć učenici spavajućemu Gospodinu: Gospodine, pomози, jer pogibamo?

Tako treba da vičemo i vičemo iz dubine srca, nedvojeć ipak ni najmanje o božjoj svemogućnosti. Mi želimo, da bude Gospodnja volja utišati vihre svojom svemožnom rieči; ali valja takodjer da smo uvjereni, da je on uz nas i za vihra. Ako nebi od njegove pomoći ništa osjetili, to nebi bila njegova krivnja, nego naša.

Kadno su se apostoli, daleko od Gospodina koj biaše na briegu moleć ostao, borili s vjetrom i vremenom, opaziše na jednoć visoku svjetlu priliku, stupajuću po biesnu moru kano po tvrdu tlu. U prvi mah pomisliše, da je sablast i zaviknuše. Ali spasitelj reče: Nebojte se, ja sam. Već na prvi glas poznate im rieči okrenu se njihov strah u radost; al Petar djelotvoran kako uvijek reče: Gospodine, ako si ti, kaži, da k tebi dođem; Isus reče: dođi, i sa hlabrošću vjere skoći Petar u valove, koji mu pod nogama postadoše putevni, on hodaše na vodi. Ali da ga kuša, dopusti Gospodin, da vihar nanovo zahući. Kad je sada Petar na vodi stojeć

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cieleu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cieleu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cieleu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

IX.

Razprava o ljepoti.

(Dalje.)

Pjevanje je naravno znamenje nutarnjih osjećanja. Ono je samo po sebi jošte nesavršen, nepodpun, dosta pomućen znak čuvstva. Zato ga čovjek može popuniti, usavršiti i razjasniti glasom, koj se zove „rieč.“ Pjesma dakle u savezu s pjevanjem sačinjava pravu ljepotu napjeva, a o toj ljepoti životinje ni nesanjaju. Za nas je razlog tomu jasan, a neka nam Darwin odgovori, zašto tomu kod životinja ni traga neima? Već je Plato¹⁾ mislio, da je sama glasba prazna obsjena, jer neima sama po sebi dovoljna znamenovanja, nu ovo mnienje jest isto tako pretjerano kao mnienje onih, koji bi rado samom glasbom sva moguća čuvstva i misli izraziti, pače ciele historičke čine slikati, te si tako utvaraju, da je i ono u glasovih, što samo njihova phantasija predstavlja.²⁾ Nije čudo, ako tko nemože takve ljepote u glasbi razabrati, koja je ostala samo u glavi slagarovoj.

Premda se ljepota donekle i na sjetila proteže, zato se ipak nesmije nikad zaboraviti, da je razum ona plemenita sila, kojoj ljepota svoj podpuni sjaj otkriva. Mnoge liepe prednosti i

savršenosti, kojimi su različna bića usavršena, spoznaje samo razum. Sjetila se nemogu nikad do te visine popeti. Tko će tajiti, da nije izvanredno liepo, ako muža resi poštenje, iskrenost, odvažnost, značaj, odlučna volja; a ženu krotkost, nevinost, stidljivost, čednost i ostale kriposti, koje se na njezinu licu tako rado odsievaju? Nu ovu ljepotu vidi samo razum a ne oko. Zar može biti tko tako tup, da mu srce nezaigra od miline, kad samo na jednom stvoru motri, kako čudnovatom točnošću pojedine različne mnogovrstne česti sačinjavaju cjelinu; kako se one na sto načina medju sobom vežu, da postignu kao sredstva svrhu; kako se pojedine sile u njem na sve načine medju sobom prepleću, a ipak ostaje podpun red i sklad? Ove divote samo razumno oko gleda.

Odviše daleko bi nas zaniela ljepota, kad bi ju potražili na onih visinah, gdje se samo ljudskom duhu prikazuju veličanstvene ideje, uzvišene istine, plodna načela, bezkonačno čislo savršenosti; ovo kraljestvo ljepote, koje neima ni kraja ni konca, kojega nije nijedno oko vidjelo niti nijedno uho čulo, a ono zato ipak ljudski duh napunjuje i ljudsko srce očarava. Za sve ove krasote neimaju životinje nikakve sposobnosti, i to zato ne, jer neimaju razumne sile; a Darwina možemo utješiti, da svaki divljak sigurno ima tu sposobnost, dakle i razumnu silu.

4. Buduć da se ljepota u tako postupnoj mjeri i punoći razlieva na sve strane, i u tako različnoj slici prikazuje, i u tolikih bezbrojnih raznolikih bićih odsieva, i tako se raznimi silami razabire, to možemo mi mnoge zanimive pojave u ljudskom životu protumačiti, preko kojih nemože prići Darwin. Predmet može imati mnoge savršenosti i mnoge manjkavosti. Ako tko gleda

¹⁾ De leg. I. Q.

²⁾ E ne avete un saggio sperimentale in certe artificiosissime composizioni di musica strumentale, ove maestri, anche eccellenti, si proposero di rappresentare alcun fatto storico, come la distruzione di Jerusalemme, la battaglia di Marengo e simili: nelle quali se non trovate scritto „Questo esprime il cader delle torri, il tuonar dei cannoni“, voi non indovinereste alle mille quale sia il fatto rappresentato. E lostesso potete dire delle musiche vocali ridotte a strumentali, delle musiche di ballo separato della pantomima. Le Ragioni del Bello. P. 43.

samo na prednosti, reći će: eto nevidjene krasote; a drugi opaziv manjkavosti odmah će dodati: kakva ljepota, zar nevidiš, kako je ovo grdo! Netko gleda samo na vanjski lik, na tjelesne prednosti, te će reći: to je prva ljepotica; a drugi, tražeći duševne savršenosti, opaziti će, da je grda drolja! Često omili komu jedna vrst ljepote s razloga, koje gore spomenusmo, te njoj svaku drugu zapostavlja. Pitaj što tko voli vidjeti, pa ćeš opaziti, da je donekle istina, da svako oko ima svoga slikara. Može kadkada samo jedna savršenost ili vrlina na predmetu tako ljudsko srce zanieti i začarati, da mu sve druge nesavršenosti neškode. Čelav je, ima noge kao štule, prste kao štape, a ipak mu sve ovo nije nahudilo, kada se je biralo, što je liepo, jer ima drugih savršenosti, kojimi se može oko i srce privezati. Dosta velik broj toli starijih koli novijih učenjaka ¹⁾ drži liepim samo ono što razum razabire. Dakle po ovom mnienju najprije duševne, napose moralne savršenosti sačinjavaju pravu ljepotu; a tjelesna se svojstva mogu samo u toliko zvati liepa, u koliko se na njih duševna odsievaju. Po tom je mnienju n. p. liepa svjetlost, jer je slična duhu po svojoj čistoći, finoći, brzini. ²⁾ Tako je bijela boja liepa, jer je symbol čistoće, zelena symbol ufanja, grimizna symbol veličanstva i t. d. ³⁾ Isto tako ljepota čovječjega tiela po ovom mnienju nije onakova, kako ju bezsramnim perom opisuje Ovid (Lib. amor. 1. 5.) na Corini, već kako Homer (Iliad. lib. III.) predstavlja Helenu. Liepo je lice, čelo, liepi su potezi, oči, usta, ako nam pokazuju liepu dušu, čisto srce, bistru pamet, nježna čuvstva, kriepost, koja u tielu stanuje. Iskreno govoreć mi se s ovimi nazori o ljepoti posve neslažemo; premda zato nismo nimalo pristaše ni materijalističke ni sensističke škole. U obće nismo se nikomu, nijednomu mudroslovnomu sustavu obvezali u našem iztraživanju, nego što se nam čini, da je dokazano, rado prihvaćamo, reklo se što je komu drago. Rado priznajemo, a Darwin nam nemože

protusloviti, da ovi učenjaci uzvišeno misle o ljepoti, te je nepobitna istina, da je ljepota, kako ju oni označuju, prava ljepota u svom najvećem sjaju, te spada u najviši red; ali nemišemo biti tako strogi s riečju „liepo“, da nam ona izključivo označuje samo ljepotu višega reda, koja je samo razumu ljudskomu pristupna, nego da se ono, što zovemo liepim, i na sjetila: vid i sluh donekle proteže. Dakako sjetila su kao spoznavajuće sile po svojoj naravi podređena razumu, višoj spoznavajućoj sili, te mora medju njimi vladati suglasje, da se ljudski život neporemeti, zato se samo ona bića mogu ponositi pravom ljepotom, na kojih niže i više spoznavajuće sile u skladu i jedinstvu njihovu savršenost motre. Kako ćemo reći, da je prekrasna osoba, ako oko gleda liepo lice, i uho čuje zvonki glas, a razum vidi živa vruga! Ako vidimo pijanicu, gdje se po grabi kotura, ma bio još tako vitka stasa, liepa lica, vatrenih očiju, brzo ćemo ga onoj životinji prisposodobiti, koja se po blatu rado valja. Štoga razum ljudski vriedja, nemože se na prosto reći, da je liepo.

5. Ako se ljepota u tolikoj mjeri i punoći spoznavajućim silam prikazuje, da svojom nadriljujućom veličinom pobudi ne samo čuvstvo dopadnosti, koje se spaja obično s ljepotom, nego takodjer čuvstva udivljenja, štovanja, strahopočitanja, ovakova se ljepota zove uzvišenost (sublimitas, Erhabenheit). ¹⁾ Neki učenjaci odlučuju uzvišenost od ljepote, te misle, da može nešto biti uzvišeno, a ne liepo; dočim mnogi drugi ²⁾ računaju uzvišenost kao osobitu vrst ljepote. Nije sve, što je liepo uzvišeno, ali što je uzvišeno, mora biti liepo, Ljubica, koja se prvih dana pramaljeća pomoli iz zemlje, jest liepa, ali nije uzvišena; isto tako ako gledaš krasnu dolinu, kad ju zapadajuće sunce svojimi traci razsvjetljuje, ona nije uzvišena, ali je zato ipak liepa. Nasuprot visoka brda, koja se dižu nebu pod oblake; valoviti morski talasi, koji se odbijaju na čvrstoj morskoj stieni; iz vulkana sukljajuća vatra spojena s crnim oblaci dima i usijana pepela ³⁾, visoke alpe vječnim sniegom pokrite,

¹⁾ Cf. Die Schönheit und die schöne Kunst nach den Anschauungen der Sokratischen und der christlichen Philosophie von Joseph Jungmann. §. 1. 2. Die Schönheit ist eine übersinnliche, nur der Vernunft wahrnehmbare Beschaffenheit der Dinge. Die Schönheit ist zwar ein gemeinsamer Vorzug der materiellen und der immateriellen Dinge; aber in den letzteren erscheint sie in viel höherer Vollendung: die intelligible Welt, und in dieser die ethische Ordnung, ist ihre eigentliche Sphäre.

²⁾ Το δὲ τῆς χάρας κάλλος ἀπλοῦν μέρρη, καὶ κρατῆσαι τοῦ ἐν ὕλῃ σκετανοῦ παρουσίᾳ φωτός, ἀσωμάτου καὶ λόγου καὶ ἔϊδους ἔντος. Plotin. de pulchritudine. c. 3.

³⁾ Jungmann. l. c. §. 6. S. 107. Cf. Göthe, Zur Farbenlehre. I. B. §. 758.

¹⁾ Esser. Psychologie. 2. Th. §. 111. S. 476. Das Gefühl des Erhabenen. Cf. Baldinotti. De Metaph. Gen. Lib. Sing. P. 106. §. 326. §. 330.

²⁾ Jungmann. l. c. §. 12. S. 201. Herder. Kalligone. 3. S. 6. Stöckl. Grundriss der Aesthetik. S. 11. §. 3.

³⁾ . . . sed horrificis juxta tonat Aetna ruinis.
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla,

egyptaske pyramide i obelisci, svi takovi predmeti mogu se zvati i jesu uzvišeni.

Različne mogu biti prednosti i vrline, kojimi jedno biće ili intensivno ili estensivno daleko nadkrijuje ostala. One mogu biti fizičke ili moralne, duševne ili tjelesne. Razum ih razabire ili pojedince ili skupno. Razmatrajuć uzvišene predmete, uvijek moramo gledati na njihovu nadkrijuću veličinu; skrajna pako veličina ili neima granica, što se zove neizmerno (infinitum), ili spoznavajuća sila nemože bar granicâ dohvatiti, što se zove bezkrajno (indefinitum). Ako spoznavajuća sila nazrieva na kojem biću ovu bezkrajnu veličinu, ono će joj biti uzvišeno. Bezakrajna se pako veličina proteže ili na nutarnje savršenstvo, ili na vanjsku moć, ili na vrijeme, ili na prostor. Stare pyramide su uzvišene jer prkose bezkonačnim vjekovom; brda, koja se dižu nebu pod oblake, uzvišena su, jer je nedohitna njihova visina. Divna bijaše hrabrost i zamjerno domoljublje u Leonide spartanskoga kralja, kad je pao kod thermopylâ braneci domovinu svoju. Uzvišen je značaj, o kom se može s rimskim pjesnikom reći: (Hor. Od. III.) „Si fractus illabatur orbis — Impavidum ferient ruinae.“¹⁾ Narodi drže božansko biće za najuzvišenije, jer u njem nazrievaju svu punoću svega savršenstva bez svake granice. Uzvišena je kriepost, koju ni lomača ni mač nemože slomiti. Ako želi umjetnik u liepih umjetnostih n. p. u glasbi ili slikarstvu ili govorničtvu ili pjesničtvu štogod uzvišena predociti, mora sveudilj na to gledati, da se nadkrijuća veličina na umjetnih predmetih neizgubi.²⁾ Neki pisci²⁾ estetike brane mnianje

Attollitque globos flammaram et sidera lambit;
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.

Virgilio Aeneidos Lib. 3. 536. sq.

¹⁾ Volete rappresentare il Sublime coi colori? Se l'Infinito non può avere fantasticamente immagine più analoga che un' estensione indefinita, è chiaro che la frastagliatura delle tinte e delle linee dovrà evitarsi, come quella che, sminuzzando e quasi stritolando lo spazio, vi cancella ogni elemento di grandezza. E per ragione analoga, la vivacità e leggiadria della tinta, determinando soverchiamente la sensazione dell' occhio e per conseguenza appressando apparentemente l'obbietto, contribuirà a sbandire l'Indefinito. Volete rappresentarlo col suono? La lunghezza delle note, la pienezza dei suoni, la semplicità dell'armonia, e, meglio ancora, l'unisono d'immenso coro, gioverano all'espressione del sublime, a cui nuocerebbero gli artifici d'accompagnamenti e contrappunti, la suavità molle dei suoni, la frastagliatura delle melodie. Le ragioni del Bello. I. c. P. 61.

²⁾ Pasquali. Istituzioni di Estetica. Vol. I. Schiller. Ueber den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen.

da može biti ista moralna zloća uzvišena. Moralne nepodobštine mogu samo za onoga biti uzvišene te pobuditi čuvstvo udivljenja i priznanja, koj ili neopaža moralne rugobe, ili nosi kriva načela čudorednosti u srcu, jer nemoralni čini kao takovi čim su veći tim su gadniji i tim veće preziranje i ogavnost pobudjuju. Za me je samokrv nemoralni čin i znamenje kukavštine, zato neće nikad u meni pobuditi udivljenja, dočim se drugi, koj toga nevidja, ili neće da se o tom osvjedoči, snébiva na uzvišenom heroizmu, ako čuje, da si je tko radi nesretne ljubavi žile prerezao. Nekomu je dvoboj uzvišeno junačstvo, a za drugoga smiešna donquichottijada. Jer po njegovu uvjerenju jest dvoboj takav čin, koj se protivi razumu; a štogod se protivi razumu niti je liepo niti je uzvišeno. Najbolje se vidi, da nemoralni čini kao takovi nemogu nikako biti uzvišeni, ako si predocimo takve čine, gdje se očevidno prikazuje razumu njihova nevaljanština. Tko će se usuditi reći, da su djela krvopijâ ikada uzvišena; nu ako se moralna ljaga s kojega mu drago razloga razumu sakrije, onda će se onomu, koj nje nevidi, i objektivno nemoralni čini moći uzvišenimi pričiniti.¹⁾ Ako želiš znati, što pojedini ljudi do čudorednosti drže, na kojem stupnju moralnoga razvitka pojedini narodi stoje, jeda moralni život raste ili pada, a ti gledaj, na kakvih predmetih oni uzvišenu ljepotu obožavaju. Ako koje biće stoji na tako nizkom stupnju duševnoga ili fizičkoga savršenstva, da u nas, ako ga motrimo, porodi čuvstvo preziranja, ovakovo pomanjkanje zovemo „prostotom.“ Kao što je uzvišenost samo vrst ljepote, tako isto je i prostota posebna vrst grdobe. Kao što se uzvišenost odlikuje svojom visinom, isto tako prostota svojom nizinom. Jako je dobro naslikao prostotu Homer (Iliada. Pjev. II. 211) na Thersitiju predstavljajuć ga kao najružnijega čovjeka, koj je bio škiljav, na jednu nogu šepav, tako grbav, da su mu se ramena na prsiju stisnula, imao je šiljastu glavu riedkom

B. 11. Krug. Aesthetik. §. 25. Nüsslein. Lehrbuch der Kunstwissenschaft. §. 86. Lenke. Populäre Aesthetik. S. 94. Ficker. Aesthetik. §. 30. Fischer Ueber das Erhabene und Komische.

¹⁾ I vizi stessi possono, sotto qualche aspetto, avere un' apparenza di Sublime che illude talora le te ste più immaginose che raggionatrici: e tali ponno sembrare le empietà di Prometeo e di Aiace nella favola; ove la stolidità di quei nume rende meno turpe il vizio e meno evidente l'assurda irragionevolezza. Cionondimeno ovunque manca la realtà delle' essere (come appunto accade nel vizio) il vero Sublime non può trovarsi, appunto perchè manca la prima condizione d'ogni Bellezza che è la pienezza d'intuizione necessaria al riposo della facoltà intuitiva. Le Ragioni del Bello. P. 60.

dlakom pokrivenu, bio je brbljavac, svadljivac, podrugljivac, derao se svojim hrapavim glasom buncajuć benaste rieči.

K prostomu se pribraja kao vrst ono, što zovemo „smiešno.“ Ficker ¹⁾ i Vischer ²⁾ računaju smiešno k ljepoti, nu ovo bi se mnijenje moglo samo u toliko braniti, na koliko se ono, što je bezumno i neumjestno zajedno razumno pokazuje, jer bezumno na koliko bezumno nikad nije liepo. Smiešno se pako sastoji u tom: a) Predstava o nečem, što je protiva razumu, neumjestno. Oprjeka mora biti jasna i velika, jer slaba i malena nemože toliku promjenu u duši i tielu prouzročiti. Neki luteranski propovjednik stupi na propovjedaonicu čitat svojim slušateljem odsjek iz svetoga pisma. Zaočaliv si nos, poče: I Bog dade Adamu družicu, (tuj morade okrenuti list i pošto je to učinio), nastavi: Ona bijaše iznutra smolom naličena i puna kojekakvih životinja. Bio se starac za jedan list prelistao i nabasao na ono mjesto, gdje se opisuje ladja Noemova ³⁾ b) Što je neumjestno, mora iznenaditi slušaoca ili gledaoca. Je-li magarac glagol? pitaše učitelj djaka. Jest, odgovori djak, jer se kaže: ja magarac, ti magarac, on magarac. c) Ono što je neumjestno nesmije drugomu veliku štetu nanieti, osim ako se ono zlo shvaća nekakvim načinom kao dobro. Jer nanesena šteta radja čuvstva, koja se neslažu s onimi, koja pobudjuje smiešno, te tako smiešno ostaje bez uspjeha. Buduć da nije sve neumjestno i razumu protivno, što se komu neumjestno čini, i opet obratno nešto može biti neumjestno, a nije svatko sposoban, da oprjeku shvati, zato onaj, koj je vrlo ograničene pameti i slaba znanja, smije se koje čemu, jer mu se vidi neumjestno, što pametnu i učenu nije neumjestno. Tako se obično žene već s toga razloga više smiju nego muškarci, jer se njim laglje pričine neke stvari smiešne, koje nisu takove; a opet nečemu se samo izobražen ili oštrouman čovjek nasmije, dočim se tupoglav osbiljno drži, jer neshvaća oprjeke. Pripovieda se, da je glasoviti grčki slikar Zeuxis takvu žensku nagrdu naslikao, da je sâm gledajuć ju od smieha umro. Zašto smiešno povoljna čuvstva pobudjuje, razlog po svoj prilici biti će taj, što se iz nenada pod novim oblikom oprjeke razumno prikazuje uz bezumno i neumjestno. Kant navadja drugi razlog, što ako iznenada neumjestno opazimo, ovo djeluje psihologičko-physiologički na organizam, te pobudi smieh,

a ovaj povoljno djeluje na čut. ¹⁾ Ovaj razlog rado dopuštamo na koliko našega neizključuje. Smieh pako na koliko se u organizmu pokazuje jest učinak onih čuvstva, koja pobudjuje smiešna predstava, premda smieh nije uvijek posljedica smiešne predstave. Jer škakljanje na nekih mjestih tiela radja takodjer smieh; isto tako čuvstvo veselja potiče na posmjeh; pače neugodna čuvstva i boli mogu prouzročiti neku vrst smieha. Mnogo primierâ o smiehu naći ćeš u najnovijem djelu ²⁾ Darwinovu, koje je on od različnih englezkih pisaca pokupio napose iz djela (Mr. Bain. *She Emotions and the Will.* 1865.). Ako se smiešnim služimo u rieči ili u činu neimajući ozbiljna cilja pred očima, da pače hoćemo, da se drugče shvati, nego je rečeno ili učinjeno, onda se smiešno zove „šala.“ Ona potiče od vesele čudi, te se slobodnije kreće, negledeć posvema i uvijek na granice pristojnosti. Većinom se proteže na vanjske ljudske nesavršenosti, nu mogu joj kadkada i najveće prednosti biti predmetom. Ako nije zlobna, povoljno djeluje na nas, te nam čud razvedruje; ali ako je krupna, prosta, ako prevali granice čudorednosti, onda prestane biti šalom.

(Dalje će sliediti.)

Jedan govor kardinala Rauschera.

(Konac.)

U ovoj punoj milosti mirovnoj žrtvi toliko nam se od zasluga Isusa Krsta nudi, koliko smo si kadri pouzdanjem i čeznućem prisvojiti. Mi smo postali od Boga, i to ne morda kano kip od umjetnika, jer naše bitisanje traje po onoj istoj svemožnoj volji, po kojoj je počelo. To je svakomu kršćaninu od djetinstva poznato, no jer često tako radimo, kan da za to neznamo, neškodî, da se toga češće sjetimo. Mi smo dobili svoje bitisanje i svoje sile za to, da tvorimo najvišu stvar, koju može domašiti stvor. Bog ljubi ono što je absolutno savršeno načinom absolutno savršenim. Davši nam spoznati to, zapalila je objava u duhu čovječjem svjetlo prave misli o Bogu. Doista je Bog najvišja moć: jer on je od sama sebe, i od njega je sve, što jošte osim njega bitiše; ali onoga, što mi kano učenici najviše mudrosti pod Bogom razumievamo, nebi bilo bez najsavršenije ljubavi za najsavršenijim. Mi smo pako zvanî, da ono, što je najsavršenije, ljubimo onako, kako zaslužuje, dakle da ga ljubimo nada sve, a da ga uzmognemo ljubiti, valja da ga prije poznamo. No prave ljubavi neima bez djela ljubavi: mi smo dakle zvanî, da našu volju i sve što od nje odvisi, na mjeru božje volje

¹⁾ Aesthetik §. 70.

²⁾ Ueber das Erhabene und Komische S. 14.

³⁾ Danica. 1873. Dosjetke.

¹⁾ Kritik der ästhetischen Urtheilskraft. §. 53.

²⁾ Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen bei den Menschen und den Thieren. Stuttgart. 1827. Cap. 8. S. 209.

Ovaj list izlazi svakoga četvrtka na cielu arku. — Ciena mu je za Zagreb na cielu godinu 5 stot. a za predplatnike, kojim se pošilja poštom, 6 stot na cielu, a 3 stot. na pol godine.

Predbrojiti se može i na pol, pače i na četvrt godine kod svake kr. pošte, a u Zagrebu kod uredništva u nadbiskupskom sjemeništu. — Predplata prima se kroz svu godinu.

Zagrebački KATOLIČKI LIST.

O postanku čovjeka.

Piše Dr. Antun Kržan.

X.

Posljednji uzroci svieta.

(Konac.)

Ako su dva takova tiela n. pr. zemlja i mjesec tako u aetheričkom moru utonula, da aetherička sphaera jednoga prodire u drugu, to ova dva tiela teže, da se primaknu jedno k drugomu; isto tako kao dvie čestice sa svojim malimi aetheričkimi sphaerami, jer u tom je smjeru aether medju njimi redji te zato i manji odpor njihovu gibanju. One se dakle privlače, i to čim se više njihove aetheričke sphaere medjusobno prodiru, i čim više ima svako tielo manjih elementarnih središta, tim je veća privlačivost, dakle u obratnom razmjerju daljine i pravom veličine tjelesa. f) Uzrok dakle pravi obćoj teži tjelesa po ovih nazorih jest aether, koj okružuje svaku tvarnu česticu, i svako tielo, i to njegov nejednaki položaj, što je on prama središtu redji, a prama površini gušći. g) Razlog pako, zašto je aether prama središtu redji, a prama površini gušći, jest taj, što je svaka čestica u svakom pojedinom središtu nadahnuta gibanjem u svom prvom početku bitisanja, i to dvovrstnim gibanjem: okretanjem oko svoje osi, i progresivnim gibanjem iz mjesta na mjesto. Jošte nam preostaju dvie poglavite sile, koje imaju vrlo važnu ulogu u naravi, i to sila suonitosti (Cohäsionskraft) i sila kemičke srodnosti (Chemische Affinität). Prva je uzrokom, zašto se čestice istovrstne, od kojih se tielo sastoji, medju sobom vežu, druga pako, zašto se prvobitna kemička počela, koja imaju različna svojstva, medju sobom spajaju, te različna tjelesa sačinjavaju. Niti glede ovih dviju sila nije jošte

danas znanost na čistom, što su one u svojoj bitnosti. Ako razmotrimo različne hypothese koje su učenjaci zamislili, da protumače u čem se sastoji njihova bit, lasno se o tom možemo uputiti. Svakako najvjerojatnije jest najnovije mnijenje, po kojem se i ove sile mogu napokon stegnute na isti razlog kao sve ostale, o kojih smo do sada govorili. Vrlo je vjerojatno, da suonitost, prionitost, kemička srodnost nisu nipošto posebne za sebe obstojeće sile, kao što nije ni obća teža, ni toplina ni svjetlo, ni munjina, nego na istom temelju, na kojem smo tumačili obću težu, mogu se tumačiti i suonitost i kemička srodnost. Dakako da ima i ovdje kojekakvih vrlo zamršenih slučajeva, koje nije moći gladko i uvidno protumačiti, ali u obće ovo mnijenje ima za se najviše razloga, zašto uzanj pristajemo. Svakako našim protivnikom biti će skroz po volji, što i mi držimo, da sve sile u neorganičkoj naravi i dosljedno svikoliki pojavi napokon odtuda proiztiču: a) što se atomi giblju dvovrstnim gibanjem vrteć se oko svoje osi i micajuć se od mjesta na mjesto; b) svaku tvarnu česticu obkoljuje aether, a ova aetherička sphaera je prama središtu redja, a prama površini gušća, koje stanje dolazi odtuda, što se tvarna čestica vrti oko svoje osi; ove aetheričke sphaere kao pojedina središta neizmjerne su majušne, te ove sastavljaju sve veće i veće sphaere, jer je aether kao neizmjerne velikomore, koje svikuda prodire i u kojem su utonula svakolika veća i manja tjelesa; c) svi su atomi po svojoj naravi podvrženi trajavosti (inertia-Trägheit), to jest svaki ostaje sam po sebi u istom stanju tako dugo, dok ga koj vanjski uzrok nepromieni, da ga stavi ili u mir ili u gibanje; d) svako novo gibanje proiztiče od prijašnjega već obstojećega gibanja, te ovo se mienja na različne načine, prelazi od jedne

česti na drugu, raste i pada, koliko bi koje tielo na gibanju izgubilo, toliko je koje drugo dobilo; tako se gibanje, kojim su zadahnuti atomi, nikad posve neuništi. Gibanje dakle atoma i njihova trajavost skrajni su uzrok, na koj se mogu svesti sve sile, koje vladaju u neorganičkoj naravi. Nam se vjerojatno čini, da su svi atomi i svakolika materija iste vrsti, te ona različna počela, koja danas znanost obično nabraja (65 vrsti), nisu drugo nego sastavine od prvobitnih atoma, koji se po kakvoći nerazlikuju, već su jedni te isti. Mislili su neki učenjaci, da je vodik (hydrogenium) ono prvobitno počelo, od kojega su sastavljena ostala kemička počela; nu po svoj prilici jest i vodik sastavljeno počelo od prvobitnih atoma, do kojih kemička znanost još nije doprla. Nam se čini, da se od atoma aethera sastoji napokon svakolika materija i sva tjelesa. Je-li će kada znanost ovu slutnju moći jasno dokazati, te po mehaničkom gibanju aetheričkih atoma razjasniti sve tajne sile i protumačiti sve pojave, na to možemo samo toliko reći, da mi znanosti taj uspjeh želimo, nu svakako će do toga još mnogo vremena proteći.

Ima ih mnogo u učenom svijetu, koji nepristaju uz ove novije nazore o silah, koje vladaju u svoj kolikoj naravi, niti se može reći, da je već sve bjelodana istina, nu mi ih ne samo zato rado prihvaćamo, što nam se čine najbolji, nego i zato, što želimo u našoj razpravi na onom temelju preporna pitanja, koja nas zanimaju, razsuditi, koj i protivnikom nemože biti sumljiv, a i oni na istom svoja mienja snuju. Ako bude dakle s vremenom znanost mogla jasno dokazati, da su dovoljni atomi i njihovo gibanje, da od njih potiču naravske sile i njihovi pojavi, to će ipak naši zaključci isto tako sigurni ostati. Pošto smo na kratko nacrtali, što su naravske sile po naravoslovnih znanostih, kako one danas stoje i kako će se još nadalje po našem sudu tijekom vremena razvijati, možemo naše zaključke, koji našem cilju vode, posve nepristrano stvoriti.

1. Ako se sve različne sile u naravi uzročnim vezom stegnu na atome i njihovo gibanje, to neposredno sliedi, da osim naravskih sila mora biti neki uzrok, neka viša sila, koja je izvan granica materije, koja je atome u gibanje stavila. Jer atomi po svojoj naravi podvrženi su trajavosti, te jednako sklone ili da se giblju ili da miruju; niti oni sami po sebi nemogu promieniti svoga stanja, dok koja vanjska sila na nje neupliva. U prvom početku morala je uplivati na materiju neka viša sila, koja se

nipošto nemože brojiti medju naravske sile, inače se nebi nikako mogle razviti one naravske sile, koje sada u svoj kolikoj naravi vladaju. Stroga dakle znanost i to po svom današnjem razvitku pobija mnienje materijalista i dosljedno darwinista, koji misle, da materija i njezine sile jesu dovoljne za protumačiti postanak svih bića, pače drzovito tvrde, da je samo ovo mnienje znanstveno, dočim uprav znanost protivno zahtieva.

2. Sve su sile naravske, kako ih danas poznajemo, ovisne u svom djelovanju; ako su pako sve sile ovisne, to po strogoj znanosti moramo priznati neovisnu silu, koja leži izvan granica ovih naravskih sila; inače je djelovanje naravskih sila nemoguće. Jer ako je u kojem nizu svaki član ovisan, onda je i cijeli niz ovisan, mora dakle biti neki uzrok izvan cieloga niza, o kojem on visi. Po samih dakle naravskih silah kao skrajnih uzrocih nije moći tumačiti postanka bića, kao što bi htjeli materijaliste, ako u pomoć neuzmeš neku absolutnu silu, koja je u svom bitisanju skroz neovisna.

3. Naravske sile, kako ih danas poznajemo, moraju nužno po svojoj naravi tijekom vremena prestati, jer kad bude došlo svekoliko gibanje stvari u podpuno ravnovesje, prestat će svaka promjena i svi pojavi u naravi: a odtuda nužno sliedi, da djelovanje naravskih sila nije nit može biti od vieka. Jer štogod ima svršetak, mora isto tako imati i svoj početak. Ako su pako naravske sile imale svoj početak, onda mora biti neki uzrok izvan granica naravskih sila, koj je u prvom početku potaknuo djelovanje naravskih sila. Dakle svako tumačenje toga svijeta u prvom začetku prestaje, ako neuzmeš na misao neko absolutno biće, koje se neda stegnuti u granice naravskih sila, što se protivi materijalističkim načelom. Ako prisposodiš što znanost kao takova o stvari i o njezinih silah uči s naukom Büchnerovim, kako si on nju predstavlja¹⁾, opazit ćeš, da mu nije stalo toliko do istine, koliko do želje, kako bi mogao onaj materijalizam spasiti, kojemu je on zagovornikom. Iz onih istih načela naravoslovnih znanosti, iz kojih Büchner i njegovi pristaše izvadljaju vječno djelovanje naravskih sila bez početka i konca, upravo protivno sliedi. I mi priznajemo, da gibanje atomâ, iz kojega proiztiču sve naravske sile, nikad se posve neuništuje, nego se samo mienja, pretvara i prelazi iz jedne česti na drugu, nu jako se vara Büchner i drugi, kad odtuda zaključuju, da su naravske sile vječne, jer prvo oni nebi smjeli zaboraviti

¹⁾ Kraft und Stoff. S. 1—26. 11. Aufl. Leipzig. 1870.

na to, da gibanje teži za ravnovjesjem, te kad bude došlo svekoliko gibanje u ravnovjesje, morati će se dosljedno dokinuti svako djelovanje sila, dakle će one imati svoj svršetak, a dosljedno imale su i početak, dakle nisu vječne; drugo oni bi morali imati na pameti, da gibanje nemože biti nipošto absolutno svojstvo stvari, koja je podvržena trajavosti, te ono upravo dokazuje, da ni tvar nije od vieka, jer što se mienja, nemože biti absolutno biće. Bar to bi morao bio uviditi Büchner, da nije mudro drzovito tvrditi, čega on nikako dokazati nemože.

4. Medju naravskimi silami vlada red i sklad, te samo ako se sile u tom skladnom odnošaju medju sobom vežu i djeluju, može ovaj svijet ovako liepo uredjen bitisati. Taj red i sklad medju silami ili su proizvele same sile, ili ih je koj viši uzrok tako udesio. Nu sve naravske sile imaju svoj izvor u gibanju atomâ, samo pako gibanje atomâ nemože biti nipošto uzrokom tomu redu i skladu medju silami. Jer gibanje svakoga pojedinoga atoma samo po sebi je skroz indifferentno i neopredieljeno, da stupi u ovaj ili onaj savez, da bude dionikom ove ili one sile, da se od njega i pomoćju drugih razvije u stanovitoj mjeri po kolikoći i kakvoći ova ili ona sila upravo tako, kako zahtievaju ostale sile i obstanak ovako uredjenoga svijeta. Uzročnim dakle vezom, kao što stroga znanost zahtieva, nije moći obstanka bića tumačiti, ako se neutečeš k nekoj višoj sili, o kojoj vise sve naravske sile i u svom prvom začetku i u daljnjem svom razvitku. Kad dakle tvrde materijaliste, da se je sve slučajno sbilo, nieću skrajni uzročni vez, što ga znanost zahtieva. Slučaj je za znanost posve prazna rieč neimajuća nikakve vrijednosti, ako se joj taj smisao podmeće, da može nešto biti bez dovoljna uzroka. Tražeć posljednje uzroke svijetu nije dovoljno označiti svakomu pojavu dotičnu silu, nit je dovoljno pokazati, gdje ima svaka sila svoj izvor, nego što je najglavnije, valja sve sile uzročnim vezom medju sobom spojiti, da se vidi, za što su tako medjusobno točno opredieljene i skladno udešene. U samom pako gibanju atomâ kao što rekosmo, taj razlog biti nemože. Darwinizam već s toga gledišta nemože se ponositi istinom, jer se i on na istih načelih osniva kao i materijalizam, te što god se protivi ovomu, protivi se i onomu.

5. Sam Darwin iskreno izpovieda¹⁾, da su najveći dusi uvijek priznavali, da neko više biće

¹⁾ . . . Ob ein Schöpfer und Regierer des Weltalls existirt, und diese (Frage) ist von den grössten Geistern, welche je gelebt haben, bejahend beantwortet worden. Die Abst. d. Men. I. B. I. Th. S. 55.

obstoji, koje je skrajnjim uzrokom svemu svijetu. Najvažniji pako razlog tomu jest sigurno taj, što do sada jošte nitko nije mogao protumačiti obstanka svih kolikih bića samo po slučajnom djelovanju naravskih sila. Iztraživajuć i onako nutarnju jezgru naravskih sila, kao što danas zahtieva razvitak i napredak naravoslovnih znanosti, lasno se najvrstniji dusi uputiše, da postoji više biće, o kom sve ostalo visi. Upravo znanost jest nosiocem ove visoke ideje, kao što neuk samo površno tražeć posljednje uzroke svijetu dodje do ove ideje, isto tako najvrstniji učenjak, ako bi i htio, nemože joj izbeći; pače ga upravo naravoslovne znanosti u svom današnjem razvitku sile, da ju, hoće, neće, prizna. Dok bude ljudski um priznavao principium causalitatis, prvi temelj svakomu znanju, dotle će živjeti ova najviša ideja u ljudskom rodu. Sve klevete i poruge, koje služe atheistom kao dokazi, neće je iz znanosti iztisnuti. Ideja o Bogu, koja se nalazi u ljudskom rodu, čini velike teškoće Darwinu i to s dvovrstnoga razloga, prvo s toga, što ruši most izmedju čovjeka i životinje, kojoj ova ideja manjka i sve ono, što se posredno ili neposredno na njoj osniva; drugo što ako je ona istinita, ruši temeljna načela materijalizma, na koj je osvojen Darwinizam. Zato Darwin svom silom nastoji, da se ovih teškoća oslobodi.²⁾ Ovaj članak i sljedeći jasno će pokazati, koliko vriede njegove misli, mi nemožemo onako površno ovu znamenitu točku preletiti, kao što je on učinio, već smo prisiljeni samo za ovu točku više članaka napisati, da može svaki štioć sam suditi, tko ima pravo u tako važnoj stvari. I mi tvrdimo, da ideja o Bogu nije nikomu ni ulijena ni prirodjena, već nastaje u ljudskom duhu poput ostalih obćenitih pojmova. Zato se u zalud trudi Büchner,³⁾ da dokaže, da ova ideja nije prirodjena, dočim najvažnije točke nehajno izpušta, kao da samo ob onom visi prepirka. Čitajuć Darwinâ, gdje pripovieda, kako se je mogla ideja o božanstvu u ljudskom rodu razviti, nisam skoro vjerovao svojim očima, je-li moguće, da učeni Darwin može što takova za istinu držati, i tako različne stvari skupa miešati.

U ovom članku nećemo sve krive misli Darwinove iztaknuti, nego samo nekoje, zato neka se strpi štioć, dok naše misli o Bogu do kraja dotjeramo. Mi s ovjedočenja tvrdimo, da svaki čovjek u moralnom stanju života, bio on učen ili neuk, može doći do ideje o božanstvu

²⁾ I. c. I. B. I. Th. II. Cap. Gottesglaube, Religion, S. 55—58.

³⁾ I. c. Kraft und Stoff S. 200—212.

tim putem, što traži naravskim nagonom posljednji uzrok ovomu tako skladno uređenomu svijetu, i tolikovrstnim bićem, koja na njem bitišu. Priznaje Darwin, ¹⁾ da se čovjek dovinuo do nabožnih ideja, kad su već njegove duševne sile bile donekle razvijene, i kad je mogao razmišljati. Priznaje dakle, i kako bi mogao tajati, da bez razumne sile nije moći postignuti ideje o Bogu.

Životinje neimajuć nikakve sposobnosti za nabožne ideje, dovoljno pokazuju, da neimaju umne sile, kojom bi mogle razmišljati i nabožne ideje stvarati. Istina je, da si čovjek može stvoriti krivih nabožnih pojmova i u svakojake bludnje pasti, ali to ništa nekoristi Darwinu, jer uvijek ostaje nepobitna istina, da čovjek ima sposobnost za ovake više ideje, dočim životinje ni sposobnosti neimaju, da si ikakvu ideju nabožnu stvore. On navadja iz života svoga psa primjer, ²⁾ koj nevriedi sa znanstvenoga gledišta upravo ništa. Da je obćimi umnimi pojmovi pas shvatio, što je gibanje, što je uzrok, što je živuća sila, da svaki pojav ima svoj uzrok, što je očito, što je skrovno, što je poznato, što je nepoznato, i t. d. onda, neka bude uvjeren Darwin, da bi se njegov pas mogao za kratko vrijeme s njim bar vanjskimi znaci razgovarati o mnogo lagljih stvarih, nego su one, koje nabožnim idejam odgovaraju. Ako bi si mogao pas bar neke obćenite umne pojmove stvoriti, napredovao bi u znanju sigurno više nego gluho-niemi. Darwinu ništa nepomaže, dok bar kao vjerojatno nedokaže: ili da i životinje imaju sposobnost stvarati obćenite umne predstave, ili da i čovjeku ova sposobnost manjka: ili da ova sposobnost nije ino, nego razvijeno osje-

¹⁾ Sobald die bedeutungsvollen Fähigkeiten der Einbildung, Verwunderung und Neugierde, in Verbindung mit einem Vermögen nachzudenken, theilweise entwickelt waren, wird der Mensch ganz von selbst gesucht haben, das was um ihn her vorgeht zu verstehen, und wird auch über seine eigene Existenz dunkel zu speculiren begonnen haben. I. c. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 55.

²⁾ Mein Hund, ein völlig erwachsenes und sehr aufmerksames Thier, lag an einem heissen und stillen Tage auf dem Rasen; aber nicht weit von ihm bewegte ein kleiner Luftzug gelegentlich einen offenen Sonnenschirm, welchen der Hund völlig unbeachtet gelassen haben würde, wenn irgend Jemand dabei gestanden hätte. So aber knurrte und bellte der Hund wüthend jedesmal, wenn sich der Sonnenschirm leicht bewegte. Ich meine, er muss in einer schnellen und unbewussten Weise bei sich überlegt haben, dass Bewegung ohne irgendwelche offenbare Ursache die Gegenwart irgend einer fremdartigen lebendigen Kraft andeutete; und kein Fremder habe ein Recht, sich auf seinem Territorium zu befinden. I. c. I. B. I. Th. 2. Cap. S. 56.

ćanje. Do sada jošte nisam našao dokaza, koj bi me o jednom ili drugom ili trećem uputio. *)

Moja zadnja o ženskoj preparandiji.

U 24. broju „Napredka“ ima članak o ž. preparandiji, koji se proteže na poznati moj članak ob istom zavodu u „Obzoru.“ Na one opazke odgovaram ovo:

Gospodine Bezimenoviću, po Vašoj stilizaciji sudeći dopuštate, da su u Englezkoj, Francezkoj i Njemačkoj skoro svi učevni zavodi u privatnih rukuh, pak opet mećete kod Njemačke dva znaka pitanja, što bi značilo, da ondje nije tako, pak opet na drugoj strani navadjate Richtera, koji g. 1872. kaže: Bis jetzt sorgen fast nur Privat- oder Communal-Einrichtungen für die Heranbildung von Lehrerinnen itd. Tko bi mogao pogoditi, što hoćete da kažete? Uzmimo, da ste izuzeli Njemačku, pak da samo o Englezkoj i Francezkoj velite, da je upravo toga radi i zaostala tuj pučka prosvjeta, zar mislite, da Vi tim mene pobijate, koji naročito kažem: Neću da se prepirem, imadu-li ženske preparandije biti državni zavodi. Pak ako u Njemačkoj dobro stoji prosvjeta, premda su preparandije po Richteru u privatnih rukuh, kako može iz istoga uzroka u Englezkoj zlo stajati? Nije-li možda drugi koji uzrok tomu vašemu pojavu?

Navedši sve ovo kažete, da se svigdje uvidja, da se država ima pobrinuti za pučku prosvjetu. — Kako svigdje, kad se ni u Englezkoj, ni u Francezkoj nevidja? A i u Njemačkoj se tekar sada pojavljuju pojedina mnienja, dočim faktički stvar drugčije stoji. U ostalom ja se o tom nepravdam; ovo sam samo zato naveo, da dokažem, kako ste nesigurni u sudu.

Vi kažete, da sam ja utvrdio, da je sadašnja ženska preparandija državni zavod. — U valjanjoj prepirci treba uprav onako navesti mnienje protivnika, kako ga je on izrekao, inače je jalova prepirka. Ja sam rekao, da ženska preparandija nije privatni zavod, to jest sasvim privatni, koji bi išao drugim putem, nego-li državni; ali nije ni sasvim državni, jer kano što kažem postoji u samostanu, gdje učitelja neimenuje država: već je nešto treće: u formi privatni, a u stvari državni, jer kano što kažem: uči po osnovi državnoj, podvrgava se državnim zakonom i nadzoru. Ove moje dokaze navadjate vi točno, pak ipak dodajete: Ala liepih mi dokaza! Dakle za to, što stoji samostanska preparandija pod nadzorom duh. stola, državni je zavod. Kako se

*) U broju 36. str. 281. stapeu drugom, redku 15. izpravi ovako: „Tjelešca, koja su munjevna istom munjinom, odbijaju se medju sobom, a koja različnom, privlače se.“ Za tim na str. 282. stapeu drugom, redku 17. s dola čitaj: „Labko gibljiva tjelešca odbijati će se, ako se na obijuh aether odviše ili sgustne ili razriedi, a privlaćiti, ako itd.“